

LATVIJAS REPUBLIKAS AUGSTĀKĀS TIESAS

BILETENS

NR.1 / 2010 NOVEMBRIS

NUMURA
TĒMA –
KONFERENCE

Latvijas Republikas
Augstākās tiesas
Senātam un tiesu
palātām 15 gadi

**AUGSTĀKĀS TIESAS
JUDIKATŪRA UN TĀS LOMA
TIESISKĀS DOMAS
ATTĪSTĪBĀ LATVIJĀ**

Konferences
materiāli

SATURS

I KONFERENCES PROGRAMMA	3
II ATKLĀŠANAS UZRUNAS	
Ivars BIČKOVIČS, Latvijas Republikas Augstākās tiesas priekšsēdētājs	4
Kristīne STRADA-ROZENBERGA, LU Juridiskās fakultātes dekāne	5
III APSVEIKUMI	6
IV REFERĀTI	
I DAĻA	
Irmgarde GRISA (Irmgard Griss). Nacionālo Augstāko tiesu loma Eiropas tiesību sistēmā	7
Marts RASKS (Märt Rask). Tiesu vara – valsts neatkarības pamatakmens mainīgajā Eiropā	10
Gintars KRIŽEVIČS (Gintaras Kryževičius). Augstākās tiesas loma Lietuvas tiesu prakses attīstībā	12
II DAĻA	
Jānis PLEPS. Latvijas Senāta izaicinājumi mūsdienām	16
Māris VAINOVSKIS. Latvijas tiesu judikatūras apkopošanas aktuālie jautājumi	22
Daiga REZEVSKA. Judikatūra kā tiesību avots: izpratne un pielietošana	28
Egils LEVITS. Judikatūra – pamati, problēmas, piemērošana	32
III DAĻA	
Ineta ZIEMELE. Tiesību aizskāruma kompensācijas princips Eiropas cilvēktiesību konvencijā un Latvijā	36
Ingrīda LABUCKA. Eiropas Savienības Vispārējās tiesas judikatūras pārskats valsts atbalsta un konkurences lietās	41
Kalvis TORĢĀNS. Īpašuma aizsardzības un mantiskās apgrozības stabilitātes kolīziju risinājumi	43
IV DAĻA	
Jānis ROZENFELDS. Tiesu prakse lietu tiesību jomā	49
Valentija LIHOLAJA. Vienveidīgas krimināltiesību normu izpratnes nodrošināšanas iespējas un tiesu loma tajā	52
Jautrīte BRIEDE. Judikatūras ietekme uz administratīvo tiesību attīstību Latvijā	57
Kristīne STRADA-ROZENBERGA. Latvijas tiesību zinātnieku atziņas Augstākās tiesas nolēmumos	60
KONFERENCE FOTOGRĀFIJĀS	63
V SENĀTA 15 GADI UN JUDIKATŪRAS VEIDOŠANĀS	
Zigrīda MITA, Augstākās tiesas Judikatūras nodaļas vadītāja	66

ISSN 1691-810X

Izdevējs

**LATVIJAS REPUBLIKAS
AUGSTĀKĀ TIESA**

Brīvības bulvāris 36, Rīga, LV-1511

Sagatavoja

Augstākās tiesas Administrācija
Redaktore Rasma Zvejniece

Izmantoti konferences „Augstākās tiesas
judikatūra un tās loma tiesiskās domas
attīstībā Latvijā” materiāli un
Augstākās tiesas Judikatūras nodaļas dati

Fotogrāfijas – Boriss Koļešņikovs,
Latvijas Vēstnesis;
1. lpp. - Gunitas Ārgales foto

Paldies konferences referentiem par
materiālu sagatavošanu publicēšanai
un Arvidam Dravniekam par palīdzību
konferences dokumentēšanā

Iespiests SIA *Dardedzes Hologrāfija*
Metiens 500 eks. Rīga, 2010

LATVIJAS REPUBLIKAS
AUGSTĀKĀS TIESAS
SENĀTAM UN TIESU PALĀTĀM

15 gadi

K O N F E R E N C E

AUGSTĀKĀS TIESAS
JUDIKATŪRA

un tās loma tiesiskās domas
attīstībā Latvijā

KONFERENCES NORISES VIETA UN LAIKS

2010. GADA 15. OKTOBRIS

LATVIJAS UNIVERSITĀTES LIELĀ AULA, RAIŅA BULV.19, RĪGA

KONFERENCES PROGRAMMA

8.30 – 9.00 Dalībnieku reģistrācija
9.00 – 9.40 Konferences atklāšana un apsveikumi
Ivars BIČKOVIČS, Latvijas Republikas
Augstākās tiesas priekšsēdētājs
Kristīne STRADA-ROZENBERGA,
Dr.iur., LU Juridiskās fakultātes dekāne
Apsveikumi: Valsts, valdības,
tieslietu sistēmas u.c. amatpersonas

I DAĻA

Vada Ivars Bičkovičs, Augstākās tiesas priekšsēdētājs

9.40 – 10.10 **Irmgarde GRISA** (Irmgard Griss),
Hon Prof. Dr.iur., Austrijas Augstākās tiesas
prezidente, ES Augstāko tiesu priekšsēdētāju
asociācijas prezidente:
**Nacionālo Augstāko tiesu loma Eiropas
tiesību sistēmā**
10.10- 10.40 **Marts RASKS** (Märt Rask),
Igaunijas Augstākās tiesas priekšsēdētājs:
**Tiesu vara – valsts neatkarības pamatakmens
mainīgajā Eiropā**
10.40- 11.10 **Gintars KRIŽEVIČS** (Gintaras Kryževičius),
Lietuvas Augstākās tiesas priekšsēdētājs:
**Augstākās tiesas loma Lietuvas tiesu prakses
attīstībā**
11.10- 11.30 Kafijas pauze

II DAĻA

Vada Veronika Krūmiņa, Augstākās tiesas Senāta Administratīvo
lietu departamenta priekšsēdētāja

11.30 - 11.50 **Jānis PLEPS**, M.iur., Latvijas Universitātes
Juridiskās fakultātes doktorants:
Latvijas Senāta izaicinājumi mūsdienām
11.50- 12.10 **Daiga REZEVSKA**, Dr.iur.,
Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes
asociētā profesore:
**Judikatūra kā tiesību avots: izpratne un
pielietošana**
12.10- 12.30 **Māris VAINOVSKIS**, M.iur.,
Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes
doktorants, Latvijas Tiesu informatīvās sistēmas
Judikatūras moduļa izveides pētījuma autors:
**Latvijas tiesu judikatūras apkopošanas
aktuālie jautājumi**
12.30-13.00 **Egils LEVITS**, Dr.iur.h.c.,
Eiropas Savienības tiesas tiesnesis:
Judikatūra – pamati, problēmas, piemērošana
13.00-13.40 Pusdienu pārtraukums

III DAĻA

Vada Zigmānts Gencs, Augstākās tiesas Senāta Civillietu
departamenta priekšsēdētājs

13.40 - 14.10 **Ineta ZIEMELE**, Ph.D.,
Eiropas Cilvēktiesību tiesas tiesnese:
**Tiesību aizskāruma kompensācijas princips
Eiropas Cilvēktiesību konvencijā un Latvijā**
14.10- 14.40 **Ingrīda LABUCKA**, Eiropas Savienības
Vispārējās tiesas tiesnese:
**Eiropas Savienības Vispārējās tiesas
judikatūras pārskats valsts atbalsta un
konkurences lietās**
14.40- 15.10 **Kalvis TORĢĀNS**, Dr.hab.iur.,
LR Augstākās tiesas senators,
Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes
profesors:
**Īpašuma aizsardzības un mantiskās
apgrozības stabilitātes kolīziju risinājumi**
15.10 -15.30 Kafijas pauze

IV DAĻA

Vada Pāvels Gruzīņš, Augstākās tiesas Senāta Kriminālietu
departamenta priekšsēdētājs

15.30-16.00 **Jānis ROZENFELDS**, Dr.iur., zv.advokāts,
Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes
profesors, Civiltiesisko zinātņu katedras vadītājs:
Tiesu prakse lietu tiesību jomā
16.00-16.30 **Valentija LIHOLAJA**, Dr.iur.,
Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes
profesore, Krimināltiesisko zinātņu katedras
vadītāja:
**Vienveidīgas krimināltiesību normu izpratnes
nodrošināšanas iespējas un tiesu loma tajā**
16.30-17.00 **Jautrite BRIEDE**, Dr.iur.,
LR Augstākās tiesas senatore, Latvijas
Universitātes Juridiskās fakultātes asociētā
profesore:
**Judikatūras ietekme uz administratīvo
tiesību attīstību Latvijā**
17.00-17.30 **Kristīne STRADA-ROZENBERGA**, Dr.iur.,
Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes
profesore, dekāne:
**Latvijas tiesībsazinātņu atziņas Augstākās
tiesas nolēmumos**
17.30 Konferences noslēgums

LATVIJAS REPUBLIKAS
AUGSTĀKĀ TIESA

KONFERENCES ORGANIZATORI

SADARBĪBĀ AR

LATVIJAS UNIVERSITĀTES
JURIDISKO FAKULTĀTI

INFORMATĪVAIS ATBALSTS – ŽURNĀLS

JURISTA VĀRDS

II

ATKLĀŠANAS UZRUNAS

Ivars BIČKOVIČS,
Latvijas Republikas Augstākās tiesas
priekšsēdētājs

Augsti godātie kolēģi un viesi! Sveicu Jūs Augstākās tiesas un Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes kopīgi rīkotajā konferencē!

Šis gads Augstākajai tiesai, tāpat kā visai Latvijas valstij, ir vēsturiski zīmīgs gads. Pavasari atzīmējam 20. gadadienu, kopš Latvijas Augstākā Padome 1990. gada 4. maijā pieņēma deklarāciju „Par Latvijas Republikas neatkarības atjaunošanu”. Viens no pirmajiem valsts atjaunošanas uzdevumiem bija neatkarīgas Latvijas tiesu sistēmas izveidošana, un jau 1990. gada 16. maijā Augstākā Padome apstiprināja amatā atjaunotās Latvijas Republikas Augstākās tiesas priekšsēdētāju un jūnijā - jauno Augstākās tiesas tiesnešu sastāvu. Augstākā tiesa ne tikai mainīja nosaukumu, bet arī saturiski kļuva par neatkarīgās Latvijas valsts viena varas atzara - tiesu varas - nesēju un augstāko tiesu instanci.

Tiesisko bāzi tiesu reformai Latvijā veidoja 1992.gada 15.decembrī pieņemtais likums „Par tiesu varu”. Tas noteica, ka Augstāko tiesu veido Senāts kā kasācijas instance un divas tiesu palātas kā apelācijas instances. Bija nepieciešams laiks, lai sagatavotos refor-

mai, bija nepieciešami grozījumi procesuālajos likumos, tādēļ savā jaunajā veidolā Augstākā tiesa pilnībā tika izveidota un uzsāka darbu tikai 1995. gada beigās. 3. oktobrī Augstākās tiesas plēnuma apstiprināja Senāta un tiesu palātu sastāvu, izveidojot kasācijas un apelācijas instances Augstākajā tiesā un radot strukturālo modeli, kāds tas ir šobrīd.

Atskatoties uz būtiskāko Augstākās tiesas līdzšinējo darbību, nevar nepieminēt 15 gadus senu notikumu: Senāta un tiesu palātu izveidošanu 1995. gadā. Latvijā tika atjaunota trīspakāpju tiesu sistēma atbilstoši demokrātiskas, tiesiskas valsts standartiem, kur Augstākajai tiesai kā galīgajai tiesu instancei ir būtiska loma judikatūras un tiesu prakses veidošanā.

Augstākās tiesas pamatfunkcija un ikdienas darbs ir tiesas spriešana apelācijas un kasācijas instancē. Piecpadsmit gados Augstākajā tiesā izskatītas aptuveni 50 000 lietas, no tām 25 000 Senātā un tikpat palātās. Šis paveiktais darbs jāvērtē ne tikai kā liels izskatīto lietu kops, bet arī kā būtisks pienesums tiesību principu un tiesību normu tulkošanā un judikatūras veidošanā, kas savukārt lielākā vai mazākā mērā ir nodrošinājis vienotu tiesu praksi visās tiesās un taisnīguma izpratni plašākā sabiedrībā. Tā ir otra Augstākās tiesas pamatfunkcija, kas, manuprāt, ir visai sekmīgi pildīta.

Līdz 2002. gada oktobrim likums „Par tiesu varu” ļāva Augstākās tiesas plēnumam pieņemt tiesām saistošus skaidrojumus par likumu piemērošanu. Pēc šīs normas atcelšanas Augstākā tiesa vienotu tiesu praksi valstī sekmē ar judikatūru, kas kļuvusi vispārpieejama, ar Senāta un tiesu palātu tiesnešu kopsēžu lēmumos paustajām atziņām, ar tiesu prakses pētījumiem, ar semināru un konferenču organizēšanu.

Atzinīgi vērtējams fakts, ka salīdzinoši liels ir bijis to Senāta nolēmumu skaits, kuri ir ar vērā ņemamu judikatūras vērtību. Kopš

1996. gada izdotajos Senāta nolēmumu krājumos atlasīti un publicēti 4626 nolēmumi, kuriem ir bijusi nozīme judikatūras veidošanā. Tas ir aptuveni 20% no visām izskatītajām lietām. Šis rādītājs, salīdzinot ar citu valstu tiesu pieredzi, ir vērtējams kā augsts.

Īpaši nozīmīga ir bijusi Augstākās tiesas judikatūras publiskošana, nodrošinot tās pieejamību iespējami plašākai sabiedrībai. Kopš 2004. gada daļa nolēmumu ar judikatūras nozīmi tiek publicēti Augstākās tiesas interneta mājas lapā, bet kopš 2009. gada Senāta judikatūra pieejama arī publiskajā judikatūras datubāzē tiesu portālā.

Vārds „judikatūra” ir ienācis mūsu ikdienas leksikā, tas nav vairs svešvārds, judikatūra kā termins tiek lietots gan Civilprocesa, gan Kriminālprocesa, gan Administratīvā procesa likumu tekstos. Ar judikatūru tiek motivēti tiesu nolēmumi, aizvien biežāk uz judikatūru tiek izdarītas atsauces apelācijas un kasācijas sūdzībās.

Tādēļ savu jubileju nolēmām atzīmēt, organizējot plašāku publisku konferenci, lai runātu par Augstākās tiesas judikatūru un tās lomu tiesiskās domas veidošanā Latvijā. Negaidīti lielā interese par šo konferenci liecina par tēmas aktualitāti ne tikai tiesnešu vidū, bet visiem juristiem. Vēlēšanos piedalīties konferencē pieteikuši gan tiesneši, prokurori un advokāti, gan valsts un pašvaldību institūciju un iestāžu juristi, gan augstskolu mācībspēki un studenti, gan citi juristi. Mūsu aicinājumam ir atsaukušies aptuveni 700 dalībnieku.

Gribas cerēt, ka Jūsu atsaucība un klātbūtne ir apliecinājums Augstākās tiesas darba nozīmīgumam. Tas ir kā pretarguments tiem valsts funkciju izvērtētājiem un optimizētājiem, kas vienveidīgas tiesu prakses un judikatūras veidošanu ir novērtējuši kā nevajadzīgu Augstākās tiesas funkciju. Cerēsim, ka jaunais parlaments un jaunā valdība, veidojot nākamā gada budžetu, nevedīsies no šādiem nekompetentiem vērtējumiem.

Mūsu konferences darbā piedalās Austrijas Augstākās tiesas priekšsēdētāja Irmgarde Griss kundze, kas ir arī Eiropas Savienības dalībvalstu Augstāko tiesu priekšsēdētāju asociācijas priekšsēdētāja. Tādēļ ar interesi uzklaušim cienjamās Grisas kundzes redzējumu par nacionālo Augstāko tiesu lomu Eiropas Savienības tiesību sistēmā.

Kopā ar mums ir arī tuvākie kaimiņu kolēģi - Lietuvas Augstākās tiesas priekšsēdētājs Gintaras Križevičus, Igaunijas Augstākās tiesas priekšsēdētājs Martš Raskš un vairāki šīs tiesas tiesneši. Mūsu valstu vēstures ir līdzīgas. Lai gan veidojot un attīstot savas tiesību sistēmas, katrs esam gājuši nedaudz atšķirīgus ceļus, tomēr mērķi, ko esam cerējuši sasniegt, ir līdzīgi.

Paldies kolēģiem - Eiropas Savienības tiesas tiesnesim Egilam Levitam, ES Vispārējās tiesas tiesnerei Ingridai Labuckai un Eiropas Cilvēktiesību tiesas tiesnerei Inetai Ziemelei, kuri vienmēr ir bijuši atsaucīgi Augstākās tiesas sadarbības partneri un padomdevēji. Arī šodien viņi ir kopā ar mums, lai

runātu gan par atsevišķām tiesību jomām, gan par vispārīgiem judikatūras teorijas jautājumiem.

Interesantas tēmas konferencē pieteikuši Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes profesori, juridisko zinātņu doktori Kristīne Strada-Rozenberga, Valentija Liholaja, Jānis Rozenfelds, Daiga Rezevska. Juridiskās fakultātes doktoranti Māris Vainovskis un Jānis Pleps nākuši ar interesantiem pētījumiem par judikatūras apkopošanu un Senāta vēsturisko pieredzi.

Pirms pieciem gadiem šajā pašā Lielajā aulā, runājot par Augstāko tiesu kā judikatūras veidotāju, juridisko zinātņu doktors, profesors Kalvis Torgāns judikatūru salīdzināja ar zvaigžņotu debesi. Tāpat kā nevar saskaitīt zvaigznes debesis, tāpat nevar saskaitīt arī tos civilos, kriminālos un administratīvos kāzus, ko dažādu instanču tiesām nācies izskatīt, taču, kā pamatoti uzsvēra cienījamais kolēģis, tieši Augstākās tiesas tiesnešiem ir iespējas piekārt pie judikatūras debesīm kādu jaunu lielu zvaigzni vai, nedod Dievs, kādus supergreizos

ratus, vai arī radīt krītošo zvaigzni. Šobrīd cienījamais profesors ir Augstākās tiesas senators un kopā ar saviem kolēģiem, esmu pārliecināts, rada ne vienu vien pirmā spožuma zvaigzni vai pat veselu zvaigznāju. Šodien Augstākās tiesas senators Kalvis Torgāns, tāpat kā viņa kolēģe, senatore, juridisko zinātņu doktore, asociētā profesore Jautriete Briede dalīsies ar mums savās atziņās.

Paldies visiem maniem kolēģiem - Augstākās tiesas senatoriem un palātu tiesnešiem - par piecpadsmit gados paveikto. Kā jau minēju, lielā interese par šodienas konferenci ir mūsu darba vērtības apliecinājums. Taču mūsu mērķis nav kavēties atmiņās vai saņemt atzinības, bet gan ieklausīties pieredzējušu ekspertu vērtējumos, atziņās, problēmu pieteikumos, lai izdarītu secinājumus un domātu par kvalitatīvāku un efektīvāku Augstākās tiesas darbu turpmāk. Tas ir Augstākās tiesas, Latvijas tiesu sistēmas un visas sabiedrības interesēs.

Novēlu mums visiem šodien sekmīgu un interesantu darbu.

Kristine STRADA-ROZENBERGA,
Latvijas Universitātes
Juridiskās fakultātes dekāne

Augsti godātie Augstāko tiesu priekšsēdētāji, Satversmes tiesas priekšsēdētāja kungs, Ģenerālprokurora kungs, Saeimas Juridiskās komisijas vadītāja kungs, Zvērinātu advokātu un Zvērinātu notāru padomju priekšsēdētāji, dāmas un kungi!

Man ir liels prieks Juridiskās fakultātes vārdā sveicināt jūs šodien šeit Lielajā aulā – mūsu juristu Alma Mater.

Kāds viedais savulaik ir teicis: teorija bez prakses ir tukša, taču prakse bez teorijas ir akla. Man ir patīss prieks, ka šis pasākums apliecina juristu vēlmi veidot un saglabāt šo nenoliedzami svarīgo savienību starp teoriju un praksi.

To šodien apliecina gan pats notikums, kad Augstākā tiesa ir izvēlējusies atzīmēt savu būtisko jubileju ar zinātnisku konferenci,

to apliecina šī pasākuma norises vieta, konferences programma, referentu personālijas un galvenokārt to apliecināt jūs – tie, kas šeit ir pulcējušies tik lielā skaitā.

Šī jubileja viennozīmīgi ir tiesu jubileja. Tiesu vara ir kā āreji formulēta juridiski veidota vara. Taču tā ir vienīgā no varām, par kuru droši varam teikt, ka tās pamati ir profesionāli. Tā ir vienīgā vara, kuras realizētāju pirmais priekšnoteikums ir izglītība. Un ir patīss prieks, ka arī pēc tam, kad šī varas pozīcija ir iegūta, cilvēkiem vēlme pēc zināšanām saglabājas. Jo tieši uz zināšanām, cilvēkmīlestību un taisnīgumu balstīta vara ir tā, kura var gūt savu atzinību.

Vēlreiz sveicinu jūs šajā ēkā. Novēlu visiem patīkamu un kaut nedaudz tādu pasākumu, kurā gūstat to, ko esat cerējuši.

III APSVEIKUMI

Sirsniņi sveicu Augstākās tiesas Senātu un Tiesu palātu 15 gadu darbības jubilejā! Man ir patīams prieks, ka to atzīmējot, pulcējaties kopā domu un jaunu ideju apmaiņai starptautiskās konferences ietvaros.

Augstākās tiesas judikatūras autoratīvākās atziņas mūsdienās uzskatāmas par tādu tiesību palīgavotu, kas sniedz neatņemamu ieguldījumu tiesību normu satura un izpratnes veicināšanā, cilvēktiesību ievērošanas un vienveidīgas, stabilas tiesu prakses nodrošināšanā. Latvijas Republikas Satversmes 83.pantā nostiprinātais konstitucionālais tiesnešu neatkarības princips, kas nosaka, ka „tiesneši ir neatkarīgi un vienīgi likumam padoti” nozīmē ne tikai tiesnešu pienākumu sekot likumu vārdiskajai jēgai, bet arī spriest tiesu atbilstoši likuma garam un tiesību virsvadībai. Šajā nebūt ne vieglajā uzdevumā būtisks atbalsts tiesību piemērotājam ir Augstākās tiesas judikatūrā sniegtās atziņas par aktuāliem tiesu prakses un teorijas problēmjomām.

Tādēļ vēlos izteikt pateicību Augstākās tiesas Senātam un Tiesu palātam par sniegto ieguldījumu judikatūras veidošanā un juridiskās domas attīstības un izaugsmes veicināšanā.

Lai diskusijas konferences laikā dod iedvesmu turpmākām iecerēm un darbiem!

Valdis Zatlers

Latvijas Valsts prezidents

Judikatūra rada asociācijas ar to, ko mēs visi vēlētos vairāk redzēt arī savā ikdienā, katrā saskarē ar valsti. Konsekventa, paredzama, paļāvību raisoša rīcība. Uzticama, vērtībās sakņota valsts. Augstu vērtējams tas, ko tiesneši jau ir paveikuši. Judikatūra Latvijā vairs nav tikai jēdziens jebūtības izteiksmē. Ideja ir sasniegusi briedumu, kļuvusi par ikdienas darbu un mēs varam sākt redzēt tā augļus, novērtēt, izprast idejas nozīmi un vērtību. Judikatūras idejas potenciāls – valsts, tiesības un tieslietu sistēma, kurai uzticamies – nav īstenojams tikai ar tiesu rokām. To nevar skatīt atrauti no sabiedrības tiesiskās domas attīstības. Kamēr Satversmes vērtības, kuras īsteno judikatūras veidotāju ikdienas darbs, nebūs saprotamas un pieņemamas ikvienam, mēs liesim ūdeni tukšās dzirnavās. Tieši te ir darbs politiķiem, veidojot savu vēlētajū domu. Raugoties uz turpmāko attīstību, līdztekus valsts ekonomiskās izaugsmes atjaunošanai, ir pamats ticēt, ka arī darbs pie judikatūras veidošanas un iesakņošanās atsāksies un gūs jaunu atelpu.

Paldies tiesnešiem un akadēmiķiem, tiesnešu palīgiem Augstākajā Tiesā, kuri aktīvi strādā pie tiesu prakses analīzes un judikatūras veidošanas ikdienā!

Valdis Dombrovskis

Latvijas Republikas Ministru prezidents

Man ir patīams gods un prieks uzrunāt šo cienjamo auditoriju svētku dienā. Lieki neaizkavēšu uzmanību ar apgalvojumu par Augstākās tiesas palātu un Senāta nozīmīgumu judikatūras veidošanā. Par to jūs pārliecinās visi tie referenti, kuri šodien ir pieteikti. Un šis zvaigznājs ir ļoti spožs.

Visu Latvijas Republikas prokuroru vārdā gribu pateikties Augstākās tiesas palātu tiesnešiem un senatoriem par kopīgo darbu, ko veikuši gan tiesneši, gan prokurori,

Pirms piecpadsmit gadiem ar vēsturisku Augstākās tiesas Plēnuma lēmumu tika izveidota kasācijas un apelācijas instance Augstākajā tiesā un izveidots augstākās tiesas Senāts un Tiesu palātas. Šim lēmumam ir būtiska loma Augstākās tiesas un tiesu sistēmas kvalitatīvā attīstībā.

Kaut arī mēs atzīmējam Augstākās tiesas Senāta un Tiesu palātu piecpadsmito gadadienu, būtiski ir atcerēties, ka Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāts turpina tās tradīcijas, kuras iedibināja 1918. gadā nodibinātais Latvijas Senāts – neatkarīgās Latvijas augstākā tiesu instance, kas deva lielu ieguldījumu tiesu prakses nostiprināšanā, nacionālo tiesību un juridiskās domas attīstībā.

Tiesa pilda savu tiešo pienākumu – spriest tiesu, izšķir strīdus konkrētajā lietā. Tomēr spriedumi ietekmē ne tikai lietā iesaistītās personas. Aizstāvēt katru individu, tiesa kalpo valstij – tā ietekmē de-

Svētku reizēs mums ļoti patīk aplūkot fotogrāfijas. Sevišķu interesi izraisa tās, kurās redzam cilvēkus uz kaut ko koncentrējušos. Tas nozīmē, ka tur ir mērķis – formulēts, pamatīgs un sasniedzams. Nedaudz ar skaudību mēs skatāmies uz tām fotogrāfijām, kurās varoņi ir mierīgi, viedi. Tas nozīmē, ka viņi ir atraduši savas dzīves patiesās vērtības. Kad jūs veidojat šīs dienas savu bildi, gribē-

gan advokāti, jo bez viņu palīdzības šī judikatūra nekad netaptu.

Novēlu arī turpmāk strādāt un radīt judikatūru, kuru tikpat veiksmīgi turpināsim izmantot ikdienas praktiskajā darbā. Tas ir arī milzīgs ieguldījums un devums tiem topošajiem juristiem, kuri gatavojas iekļauties tiesu varas sistēmā. Tādēļ ir simboliski, ka nozīmīgā konference notiek Latvijas Universitātes aulā kā apliecinājums šīs sistēmas vienotībai.

Ēriks Kalnmeiers

Latvijas Republikas ģenerālprokurors

mokrātiskos procesus valsti, valsts prestižu, tās tēlu, ekonomisko attīstību. Īpaši vēlos uzsvērt Augstākās tiesas ieguldījumu neatkarības stiprināšanā, valsts attīstībā kopumā.

Tiesneši, veicot savu tiešo darbu, visus šos gadus ir aktīvi iesaistījušies tiesu sistēmas izaugsmē, rūpējoties par to, ka tiesu vara ir starptautiski respektēta un bauda citu valstu uzticību.

Pateicību par šajos gados veikto ir pelnījuši gan pašreizējie, gan bijušie tiesneši, gan tiesas darbinieki par viņu ieguldījumu tiesas darbā, par tiesai ziedotajām intelektuālajām spējām un radošo enerģiju, par godprātīgo un pašizliedzīgo darbu.

Latvijas Republikas Satversmes tiesas vārdā vēlu jums arvien turēt augstu mūsu profesijas prestižu.

Vēlu sekmes un gandarījumu Jūsu ļoti atbildīgajā, grūtajā un sarežģītajā darbā, kā arī izturību un personisku laimi!

Gunārs Kūtris

Satversmes tiesas priekšsēdētājs

tos novēlēt, lai jūs spētu to veidot tādu, kas jums būtu tikama pašiem pēc nākamajiem 15 gadiem, un vēl pēc 15, un vēl pēc 15 gadiem.

Lai jūs atrastu spēku atļaut nomirt pašā kaut kam tādā, kas atbrīvo vietu jaunām vērtībām. Tām vērtībām, kuras jums ļautu tiesu sistēmu apvienot un valsts vārdā veidot tiesisko drošību un stabilitāti.

Ilze Pilsētnece

Zvērinātu notāru padomes priekšsēde

 Hon Prof.Dr.iur. Irmgarde GRISA (Irmgard Griss),
Austrijas Augstākās tiesas priekšsēdētāja,
ES valstu Augstāko tiesu priekšsēdētāju tikla prezidente

NACIONĀLO AUGSTĀKO TIESU LOMA EIROPAS TIESĪBU SISTĒMĀ

I. IEVADS

Eiropas integrācija ir bijusi un ir tiesību integrācija. Eiropas Savienība tika dibināta ar līgumu, un arī tās plašināšana pamatojas uz līgumisku vienošanos. Tādējādi ir pilnīgi skaidrs, ka valsts iestāšanās ES rada sekas tās tiesiskajai sistēmai. It sevišķi tas attiecas uz nacionālajām tiesām un jo īpaši uz augstākajām tiesām.

ES kontekstā nacionālā augstākā tiesa vairs nav pēdējās instances tiesa tādā ziņā, ka tai būtu galīgās tiesības interpretēt tiesību normas nozīmīgās tiesību jomās. Ja pastāv ES tiesības, un tā tas ir arvien plašākās jomās, nacionālās tiesības jāinterpretē atbilstoši ES tiesībām. Kas attiecas uz ES tiesībām, ekskluzīvas interpretācijas tiesības ir Eiropas Savienības tiesai Luksemburgā.

Tādēļ rodas pamatots jautājums, vai un kādā mērā nacionālajām augstākajām tiesām Eiropas tiesību sistēmā ir atšķirīga loma, salīdzinot ar citām nacionālajām tiesām. Vai šādas atšķirības ir,

un, ja atbilde ir apstiprinoša, tad kādā ziņā šīs tiesas joprojām ir „augstākās”?

Es mēģinašu aplūkot šo jautājumu trijos dažādos kontekstos. Pirmkārt, es aplūkošu tā saukto tiesību eiropeizāciju – proti, faktu, ka nacionālās tiesības kļūst arvien eiropeiskākas; tad es pievērsīšos tiesību konstitucionalizācijai – faktam, ka pieaug pamattiesību nozīme arī privāto tiesību jomā; un es vēlētos noslēgumā izteikt dažas domas par tiesu sadarbību.

II. TIESĪBU EIROPEIZĀCIJA

Vienotas tiesības paliek vienotas tikai tad, ja galīgās interpretācijas tiesības ir uzticētas vienai tiesai. ES ir izstrādājusi īpašu sistēmu, kas nodrošina kompromisu starp nacionālo suverenitāti un interpretācijas tiesību koncentrācijas nepieciešamību. Nacionālajām augstākajām tiesām joprojām ir sakāms pēdējais vārds lietas izskatīšanā, taču pirms nonākšanas pie galīgā nolēmuma tām jāvērsās ar jautājumiem par ES tiesībām Eiropas Savienības tiesā prejudiciālā nolēmuma saņemšanai, izņemot *acte clair* gadījumus. Ja tas netiek darīts, var tikt pārkāptas procesa dalībnieka tiesības uz lietas izskatīšanu ar likumu izveidotā tiesā, un valstij var nākties atbildēt par kaitējumu.

Laikā pirms ES Austrijā nebija noteikta valsts atbildība par Augstākās tiesas nolēmumiem, bet gan tikai par zemāko instanču tiesu nolēmumiem, un ar valsts atbildību saistīto lietu izskatīšana bija vispārējās jurisdikcijas tiesu ziņā. Pēc sprieduma *Köbler* lietā (C-224/01) tagad valstij var būt jāatbild

arī par Augstākās tiesas nolēmumiem. Šos prasījumus izskata nevis vispārējās jurisdikcijas tiesas, bet gan Konstitucionālā tiesa.

Nacionālās tiesas tiesnesim un it sevišķi nacionālās augstākās tiesas tiesnesim ikvienā gadījumā ir pienākums pārbaudīt, vai piemērojamās nacionālās tiesības atbilst ES tiesībām. Austrijā to ir iespējams nodrošināt, kopš katram tiesnesim ir piekļuve attiecīgajām datubāzēm.

No savas Austrijas tiesneša pieredzes es varu teikt, ka attiecības ar Eiropas Savienības tiesu lielākoties ir gludas un bez nopietniem sarežģījumiem. Tomēr pastāv dažas grūtības, ar kurām saskaras tiesas ES tiesību piemērošanā, un ES tiesību piemērošana vienmēr ir saistīta ar to, ka jāņem vērā Eiropas Savienības tiesas nolēmumi.

Es gribētu minēt tikai divas no tām. Dažkārt grūtības rada tas, ka daži Eiropas Savienības tiesas spriedumi rada vairāk jautājumu, nekā sniedz atbildes, kā tas ir, piemēram, *Lindt Goldhase* lietā. Otrkārt, var gadīties, ka nacionālajās tiesībās trūkst noteikumu, kas būtu nepieciešami, lai dotu iespēju nacionālajai tiesai izpildīt Eiropas Savienības tiesas spriedumu – kā tas ir, piemēram, *Silhouette* lietā. Kas attiecas uz Eiropas Savienības tiesas visai neskaidrajiem spriedumiem, par priekšrocību var uzskatīt to, ka nacionālajai tiesai ir atstāta plaša rīcības brīvība, lai gan vienu no prejudiciālo nolēmumu procedūras galvenajiem mērķiem – nodrošināt, lai lietas, kuras saistītas ar ES tiesībām, tiktu izspriestas līdzīgi – ir grūti sasniegt, ja nav konkrētu vadlīniju. Kas attiecas uz

nacionālo tiesību trūkumiem, tas nav vienīgais gadījums, kad valsts tiesniešiem jāparāda savas radošās spējas.

III. LIKUMU KONSTITUCIONALIZĀCIJA

Pirms Lisabonas līguma un ES Pamattiesību hartas stāšanās spēkā Eiropas līgumi ietvēra salīdzinoši nedaudz tieši ierakstītu tiesību, kuras atšķirībā no pamatbrīvībām galvenokārt bija saistītas ar konkrētām procesuālajām un pilsoniskajām tiesībām un diskriminācijas aizliegumu. Tādējādi pamattiesību kā ES tiesību sastāvdaļas atzīšana galvenokārt bija atstāta Eiropas Savienības tiesa ziņā. Kopš septiņdesmito gadu sākuma minētā tiesa radīja plašu judikatūru par pamattiesībām, kas atvasinātas no dalībvalstu kopīgajām konstitucionālajām tradīcijām un starptautiskajiem līgumiem par cilvēktiesību aizsardzību, it sevišķi no Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas. Pamattiesības tika attīstītas no lietas uz lietu. Tas nodrošināja elastīguma priekšrocību un ļāva tiesai rast „labāko risinājumu”, pamatojoties uz dalībvalstis izmantoto atšķirīgo metožu salīdzinošu analīzi. Trūkums bija nepietiekamā caurskatāmība un noteiktība. Tiesa ir tikusi arī kritizēta par savas kompetences pārsniegšanu, „izgudrojot” jaunas pamattiesības, it sevišķi, piemēram, sakarā ar nediskriminēšanas principu. Vispazīstamākā lieta ir *Mangold* lieta; tā attiecas uz Vācijas likuma normu, kas atļāva par 52 gadiem vecākiem darbiniekiem noteikt fiksētu darba līguma termiņu.

Tiesas lēmums *Mangold* lietā ir sevišķi diskutabls tāpēc, ka periods, kas noteikts Direktīvas 2000/78/EC ieviešanai nacionālajās tiesībās, nebija beidzies nedz darba līguma noslēgšanas, nedz tiesas nolēmuma taisīšanas laikā. Tomēr tiesa konstatēja, ka nacionālais noteikums, kas ir pretrunā ar Direktīvas 2000/78/EC 6.punktu un vispārējo nediskriminēšanas principu pēc vecuma, ir atceļams.

Paralēli attīstībai Eiropas līmenī nacionālās tiesas, kuras izskata civillietas, ir sākušas ņemt vērā pamattiesības nacionālo privāttiesību piemērošanā. To avoti bija vairāk vai mazāk detalizēti pamattiesību katalogi attiecīgajās konstitūcijās vai – kā Austrijas gadījumā, kur nepastāv visaptverošs katalogs – Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencija, kurai Austrijā ir konstitucionālo tiesību statuss. Sa-

skaņā ar tā saukto konstitūcijai atbilstošo interpretācijas metodi (“*verfassungskonforme Auslegung*”) ir jāpiemēro tāda interpretācija, kura nav pretrunā ar konstitūciju.

Tas pats vienlīdz lielā mērā attiecas uz Eiropas tiesībām. Visās jomās, kas ietilpst ES tiesību tvērumā, nacionālās tiesības ir interpretojamas atbilstoši ES tiesībām, un, tā kā ES tiesības tagad ietver arī ES Pamattiesību hartu, tad arī saskaņā ar šo hartu. Kā Eiropas Savienības tiesa ir norādījusi *Kücükdeveci* lietā, nacionālajām tiesām jānodrošina, lai pilnībā darbotos hartas 21.panta 1.punktā noteiktais princips par aizliegumu diskriminēt pēc vecuma. Tas nozīmē, ka nacionālā tiesa nedrīkst piemērot tādu nacionālo noteikumu, ko tā uzskata par nesavienojamu ar ES tiesībām.

Tādējādi nacionālajai tiesai, izskatot lietu, vispirms ir jāpārlicinās, vai piemērojamās nacionālās tiesības ietilpst ES tiesību tvērumā. Otrkārt, tiesai ir pienākums interpretēt šīs nacionālās tiesības atbilstoši ES tiesībām un jo sevišķi atbilstoši ES Pamattiesību hartā ietvertajiem principiem; tā, piemēram, jāņem vērā, ka darba tiesību lietās nediskriminēšanas principam ir būtiska loma. Ja attiecīgais noteikums ir skaidrs un viennozīmīgs un ja tādēļ to nav iespējams interpretēt tā, ka tas nav pretrunā ar ES tiesībām, tad nacionālajai tiesai jāatsakās no šī noteikuma piemērošanas. Tas ir atkarīgs no nacionālajām tiesībām, vai tiesa drīkst nepiemērot noteikumu, kuru tā uzskata neatbilstošu konstitūcijai, pirms šo noteikumu par konstitūcijai neatbilstošu ir atzinusi konstitucionālā tiesa. *Kücükdeveci* lietā tiesa norādīja, ka nacionālajai tiesai nav obligāti jāvēršas tiesā pēc prejudiciālā nolēmuma. Nacionālajai tiesai ir rīcības brīvība izlemt, vai šāda vēršanās ir nepieciešama.

Sprīdums *Kücükdeveci* lietā parāda, ka Pamattiesību hartā kodificēto pamattiesību horizontālais jeb trešās puses efekts (“*Drittwirkung*”) ir *acquis commun* sastāvdaļa. Tas arī parāda, ka nacionālās tiesas uzdevums ir nodrošināt, lai vērtības, kuras kodificētas kā pamattiesības, caursrāvo arī attiecības starp privātpersonām.

Lai gan nacionālajām tiesām šis uzdevums nav jauns, tomēr tas ir izaicinājums. Ir gluži skaidrs, ka vispārējais nediskriminēšanas princips atstāj visai maz telpas līgumu slēgšanas brīvībai, brīvībai slēgt vai neslēgt līgumu, izvēlēties vai neizvēlēties konkrētu partneri. Šī principa robežu un patiesā saturā

noteikšana paliek tiesu ziņā. Ne tikai šī pamattiesība, bet visas pamattiesības gandrīz vienmēr nolēmumu taisīšanā atstāj rīcības brīvību.

Tikpat svarīgs ir jautājums, vai Eiropas Savienības tiesa neskaidros Pamattiesību hartas noteikumus par sociāl-ekonomiskajām tiesībām interpretēs dinamiski, tādējādi pārnesot varu no parlamentiem uz tiesām. Šajās jomās ir maza robežlinija starp tiesībām un politiku, kā pierāda tālāk minētā lieta, kurā nolēmumu taisīja Dānijas Augstākā tiesa.

Mazā pašvaldības slimnīcā sievietei tika veikta operācija ar pilnu anestēziju. Pēc operācijas viņa tika atvesta atpakaļ uz palātu. Pēc 30 minūtēm tika konstatēts, ka viņa ir bez samaņas. Un viņa palika bezsamaņā līdz savai nāvei pēc 5 gadiem. Negadījumu izraisīja nevis nolaidība, bet gan tas, ka slimnīcā nebija specializētas nodaļas slimniekiem, kas atmostas no anestēzijas. Šādai specializētai nodaļai būtu nepieciešams papildu personāls. Lielajās Kopenhāgenas slimnīcās šāds negadījums nebūtu noticis.

Apelācijas instances tiesa atzina, ka slimnīcai jāatbild par zaudējumiem. Pacientiem nav jācieš slimnīcas personāla trūkuma dēļ, un pilsoņiem ir tiesības uz vienādu ārstēšanu neatkarīgi no tā, kurā Dānijas vietā viņi dzīvo. Bet augstākā tiesa nonāca pie pretēja iznākuma, jo šāda atbildība nozīmētu, ka slimnīcu būtu iespējams saukt pie atbildības gadījumos, kad tā nav spējusi nodrošināt pacientiem optimālu ārstēšanu ekonomisko resursu trūkuma dēļ. Tiesa konstatēja, ka jautājums par līdzekļu piešķiršanu slimnīcām ir politisks un ekonomisks, nevis juridisks. Tas jāatstāj politiķu ziņā, jo tiesām nav ne zināšanu, ne pilnvaru iejaukties valsts līdzekļu piešķiršanas sarežģītajā mehānismā.

Sprīdums tika taisīts 1985.gadā. Būtu interesanti zināt, vai šī lieta būtu izspriesta tāpat, ja būtu jāņem vērā Pamattiesību hartas noteikumi. Saskaņā ar hartas 35.pantu ikvienam ir tiesības uz ārstniecību atbilstoši nosacījumiem, kuri paredzēti nacionālajās tiesībās un praksē.

Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas aptvertajā jomā nacionālajām tiesām ir jāseko Eiropas Cilvēktiesību tiesas nolēmumiem kā vadlīnijām. Ja tas netiek darīts un ja zaudējusi puse iesniedz sūdzību Eiropas Cilvēktiesību tiesai, attiecīgā valsts tiek atzīta par vainīgu un tai var uzdot atbildināt zaudējumus.

Dažos gadījumos Eiropas Cilvēktiesību tiesa ir nonākusi pie visai pārsteidzoša iznākuma, bet kopumā Strasbūras ietekme ir bijusi pozitīva. Palaikam ir lietderīgi, ja kāds palūkojas pār nacionālo tiesu plecu.

Patiesā problēma visās šajās lietās ir nevis tā, kādi ir vai kādiem vajadzētu būt principiem, bet gan, kā noturēt līdzsvarā konkurējošus principus vai, citiem vārdiem sakot, kā risināt spriedzi starp diviem principiem. Līdzsvara atrašana bieži ir delikāts uzdevums. No vienas puses, jāuzmanās, lai nekavētu likumu pieņemšanu sociālekonomiskajā jomā vai, piemēram, vides aizsardzības jomā, lai gan dažiem var šķist, ka šie likumi līdzinās ipašuma atsavināšanai. No otras puses, tiesām ir pienākums aizstāvēt mazākuma tiesības, ja vairākums šīs tiesības aizskar.

Viens no risinājumiem varētu būt nodalīt sociālās un ekonomiskās tiesības no tādām pamattiesībām kā tiesības uz dzīvību, spīdzināšanas aizliegums, verdzības un piespiedu darba aizliegums, tiesības uz brīvību un drošību. Jaunu sociālo un ekonomisko tiesību gadījumā tiesām jāatstāj likumdevējam visai ievērojama rīcības brīvība, jo šādu likumu pieņemšanai vienmēr nepieciešams pieņemt politisku lēmumu par labumu sadalījumu sabiedrībā. Tas ir likumdevēja, nevis tiesu uzdevums noteikt vislabāko veidu, kā sadalīt ierobežotos resursus starp izpildvaras jomām.

No otras puses, rūpīga tiesas kontrole var būt būtiska, piemēram, kad tiek pieņemti likumi terorisma vai citu nopietnu noziegumu apkarošanai. Tiesnešiem ir pienākums sekot, lai tiktu ievēroti pamatprincipi.

IV. TIESU SADARBĪBA

Pieaugoša sarežģītība gandrīz visās dzīves jomās ir novedusi pie vienlīdz pieaugoša sadarbības un komandas darba nozīmīguma. Tas ir redzams zinātniskajā pētniecībā; tas ir novērojams arī starp valsts iestādēm, kurām nākas risināt sociālo norišu un it sevišķi migrācijas izraisītās problēmas. Un tas pats attiecas arī uz tiesām, kuras ir pieradušas strādāt – kā varētu izteikties – „lieliskā izolācijā”. Tā tas ir gan nacionālajā, gan Eiropas līmenī.

Eiropas līmenī vajadzība pēc ciešākas sadarbības starp tiesām ir novedusi pie tiklu veidošanas. Pastāv vairāki tikli; gandrīz katram tiesu un ar tām saistīto institūciju veidam ir savs tikls. Tādēļ ir pilnīgi dabiski, ka tagad rodas jaunas iniciatīvas sadarbībai starp tikliem; viena no tām ir iniciatīva par Eiropas tiesību institūta izveidošanu, ko uzsākuši akademiķi. Eiropas tiesību institūts aptvers arī juridiskās fakultātes un juridiskās pētniecības institūtus.

Redzēsim, kuras no šīm iniciatīvām būs sekmīgas. Ikvienai šādai iniciatīvai nākas pārvarēt bailes par to, ka ciešāka sadarbība mazinās tās dalībnieku ietekmi un nozīmīgumu.

Kas attiecas uz ES Augstāko tiesu priekšsēdētāju tiklu, pastāv kopīga izpratne par to, ka būtu vēlams ciešāka sadarbība starp tikla dalībniekiem. Līdz šim minētais tikls jau ir istenojis dažus projektus. Pirmkārt, tas ir tikla portāls, kas nodrošina pieeju dažādu valstu juridisko datu bāzēm. Tas ir savienots ar automātisku tulkošanas programmu. Šis tikls nodrošina pamatu arī nacionālo tiesību pētījumiem. Piemēram, Francijas Kasācijas tiesas vārdā tikls starp

saviem dalībniekiem izplatīja aptaujas anketu par juridisko palīdzību, jo Francija plānoja reformēt savu juridiskās palīdzības sistēmu. Pašlaik tiek izplatīta aptaujas anketa par ekspertu atzinumiem civilprocesā un kriminālprocesā. Tikls veicina arī divpusējus kontaktus. Pirms dažām nedēļām Čehijas Augstākā tiesa jautāja mūsu tiesai, vai mēs esam taisījuši kādus lēmumus, kuros aplūkots maksātspējas procesa regulējuma termiņš „zināms kreditors”. Čehijas Augstākā tiesa bija nodomājusi uzdot jautājumu prejudiciālā nolēmuma taisīšanai.

Tikla iespējas un tā ierosinātie un atbalstītie personīgie kontakti ir nozīmīgi soļi virzienā uz ciešāku sadarbību starp Eiropas tiesām. Es esmu pārliecināta, ka nākotnē šāda sadarbība izrādīsies pat vēl vairāk nepieciešama.

V. NOSLĒGUMS

Kopsavilkumā es gribētu atgriezties pie manas runas sākumā noformulētā jautājuma. Vai nacionālās augstākās tiesas Eiropas tiesību sistēmā joprojām ir *augstākās* tiesas? Es domāju, atbilde ir apstiprinoša. Lai gan mums jāvēršas Eiropas Savienības tiesā ar jautājumiem par ES tiesību interpretāciju, mūsu galvenais uzdevums ir palicis nemainīgs. Un šis uzdevums ir sargāt tiesisko noteiktību, tiesisko vienveidību un tiesību attīstību. Šos uzdevumus ir iespējams pildīt tikai nacionālajā līmenī.

Taču mums jāzina, ka ar jauniem izaicinājumiem – tiesību eiropeizāciju un konstitucionalizāciju – var tikt galā tikai tad, ja mēs izmantojam jaunas metodes. Un viena no vissvarīgākajām metodēm ir ciešāka sadarbība starp tiesām, kā to ir ierosinājis un atbalsta Augstāko tiesu priekšsēdētāju tikls.

Marts RASKS (Mārt Rask),
Igaunijas Augstākās tiesas priekšsēdētājs

TIESU VARA – VALSTS NEATKARĪBAS PAMATAKMEŅS MAINĪGAJĀ EIROPĀ

Manas runas tematu var iedalīt divās daļās: kas ir “valsts neatkarība” un kādu ieguldījumu tās izveidē var dot tiesneši.

1) Tiesību izmaiņas

Saskaņā ar tradicionālo mācību valsts pašnoteikšanās ir starptautisko tiesību princips, kas balstās uz suverenitāti un cilvēku vienlīdzību. Tādējādi ikvienai nācijai ir tiesības uz valsts neatkarību, tiesības pieņemt konstitūciju, noteikt valsts kārtību, valsts iestāžu struktūru un ekonomikas sistēmu un tiesības vadīt un organizēt valsti un sabiedrību, kā tā uzskata par piemērotu. Lai panāktu, ka citas valstis to atzīst, nācijai kā potenciālajam suverenitātes un līdztiesības iemiesojumam jāsaņiedz nacionālas pašnoteikšanās brīduma līmenis un tā patiesā īstenošana.

Tādējādi valsts konstitucionālo tiesību aspekti (valsts paštēls, konstitucionālā identitāte) un starptautisko tiesību aspekti (atzišana no citu valstu pusēs) nav atdalāmi. Šobrīd konstitucionālo un starptautisko tiesību saikne un savstarpējā ietekme ir pastiprinājusies. Eiropas Savienībā publiskās tiesības ir kļuvušas par daudzslāņainu fenomenu, kas cieši saista konstitucionālās tiesības, Eiropas tiesības un klasiskās starptautiskās tiesības.

Pievienojoties Eiropas Savienībai, valstis lielu daļu savas suverenitātes ir atdevušas Savienībai. Savienības tiesības ir pārākas par nacionālajām tiesībām, pat konstitūciju. Tāpēc pretrunas gadījumā starp Eiropas Savienības un nacionālajām tiesībām valsts iestāžu pienākums ir piemērot Eiropas Savienības tiesības.

Igaunijā suverenitātes ierobežošanas pretruna tika atrisināta, pirms iestāšanās Eiropas Savienībā iekļaujot konstitūcijā visaptverošu noteikumu, saskaņā ar kuru Igaunija var būt Eiropas Savienībā atbilstoši Igaunijas

Republikas Konstitūcijas pamatprincipiem. Grozot Konstitūciju, tika izveidots tilts starp divām atsevišķām tiesiskām kārtībām, t.i., Igauniju un Eiropas Savienību. Šis tilts savieno abas - Igaunijas tiesību un Eiropas Savienības tiesību - tiesiskās kārtības un rada kopīgo daļu. Eiropas Savienības tiesības, kas kopš 2004. gada ir veidotas ar aktīvu Igaunijas līdzdalību, tagad ir daļa no Igaunijas tiesībām.

Eiropas tiesību attīstība pēdējā laikā ir radījusi jaunus izaicinājumus konstitucionālajām tiesībām. Ar Lisabonas līguma stāšanās spēkā dalībvalstīm kļuva saistoša Eiropas Savienības Pamattiesību harta. Turklāt Eiropas Savienība kā institūcija ir pievienojusies Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijai. Tas ir radījis Eiropas bezprecedenta sistēmu cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzībai, kad pilsoņi var vērsties Eiropas Cilvēktiesību tiesā pret Eiropas Savienības iestāžu patvaļīgu rīcību.¹

¹ Pievienošanās konvencijai dod iespēju Eiropas Savienības valstspiederīgajam iesniegt apelācijas sūdzību Cilvēktiesību tiesā pret Eiropas Savienības struktūru aktiem un vismaz pret sekundārajām tiesībām. Tomēr primāro tiesību apstrīdēšana ir problēma, jo Eiropas Savienības Tiesa tās nevar apšaubīt, bet saskaņā ar Cilvēktiesību konvencijas vispārējo doktrīnu tās nevar būt ārpus konvencijas piemērošanas jomas. Sakarā ar prasību par to nacionālo tiesiskās aizsardzības līdzekļu iepriekšēju izmantošanu, kas izriet no subsidiaritātes principa, gadījumā, kad Eiropas Savienības tiesības pārkāpj no konvencijas izrietošās tiesības un brīvības, un pirms vērsšanās Strasbūrās tiesā būtu jāizmanto tiesiskās aizsardzības līdzekļi Eiropas Savienības līmenī. Tādējādi var būt situācija, kad Eiropas tiesas, kas līdz šim ir darbojušas dažādās jomās, var sniegt atšķirīgus atzinumus situācijā, kurā strīds skar cilvēktiesību piemērošanu jomās, uz kurām attiecas Eiropas Savienības tiesības. Līdz šim nav pilnīgi skaidrs, vai Strasbūrās tiesai būtu jāsaaka galīgais vārds šādos jautājumos.

2) Sadarbība sarežģītākā tiesiskajā vidē

Valstu konstitucionālajām tiesām bieži ir jāsniedz atzinumi par Eiropas Savienības tiesību vietu valsts tiesiskajā kārtībā. Igaunijā šī problēma radās gadu pēc pievienošanās Eiropas Savienībai.² Augstākā tiesa *en banc* vadījās pēc Eiropas Savienības Tiesas judikatūras un norādīja uz plaši izplatīto principu, saskaņā ar kuru pretrunas gadījumā dalībvalsts tiesības piekāpjas Eiropas tiesībām un tiek izmantots piemērošanas pārākuma princips (Igaunijas tiesību vietā tiek piemērotas Eiropas tiesības). Tomēr tiesa *en banc* to uzskatīja par nacionālu lēmumu un konstatēja, ka galvenokārt Igaunijas likumdevējas varas kompetencē ir izlemt, vai piemērošanas pārākuma rezultātā Igaunijas tiesības, kas ir pret-runā Eiropas tiesībām, būtu jāatzīst par spēkā neesošām.

Pēc tam Igaunijas likumdevējs paplašināja Augstākās tiesas kompetenci Eiropas Savienības tiesību jautājumu izlemšanā. Augstākajai tiesai tika piešķirta kompetence pēc parlamenta pieprasījuma sniegt atzinumu par to, kā interpretēt Igaunijas Konstitūcijas sasaisti ar Eiropas Savienības tiesībām

² Augstākās tiesas *en banc* 2005. gada 15. aprīļa spriedums konstitucionālā lietā Nr. 3-4-1-1-05. Pieejams angļu valodā: www.nc.ee.

gadījumos, kad Konstitūcijas interpretācijai ir izšķiroša nozīme likumprojekta pieņemšanā, kas ir nepieciešams Eiropas Savienības dalībvalsts pienākumu izpildei. Augstākā tiesa ir sniegusi šādu atzinumu vienreiz.³ Papildus Konstitūcijas attiecīgā noteikuma interpretācijai Konstitucionālā palāta arī noteica kritērijus, kas jāievēro, vērtoties tiesā. Tiesa konstatēja, ka atzinums jāpieprasa, ja Konstitūcijas noteikums vai princips, interpretējot to saistībā ar Igaunijas un Eiropas Savienības tiesībām, ir neskaidrs vai diskutabls, sarežģījot attiecīgā likumprojekta virzību parlamentā.

Eiropas Savienības tiesību ietekmi, ņemot vērā Lisabonas līgumu, ir analizējušas vairāku dalībvalstu konstitucionālās vai tām līdzvērtīgas tiesas. Piemēram, *Conseil constitutionnel*⁴ Francijā, *Conseil d'État*⁵ Beļģijā un Čehijas,⁶ Latvijas⁷ un Vācijas⁸ konstitucionālās tiesas. Šajos spriedumos analizēts, cik lielā mērā neatkarīga demokrātiska valsts, kas balstīta uz tiesiskumu, var deleģēt kompetenci Eiropas Savienībai un kur ir šādas deleģēšanas robežas. Tiesas ir analizējušas ES Pamattiesību hartas būtību, iespējamās suverenitātes ierobežojumus saistībā ar tiesu iestāžu sadarbību civillietās un krimināllietās, Eiropas Prokuratūras izveidi un jauno procedūru, kas ļauj vieglāk grozīt Eiropas Savienības pamatlīgumus. Tiesas, kas ir izskatījušas Lisabonas līgumu, ir secinājušas, ka līgums ir saskaņā ar šo valstu konstitūcijām. Tiesas arī konstatēja, ka ES nekļūš par valsti vai federālu valsti (federāciju) pēc Lisabonas līguma spēkā stāšanās un Eiropas Savienība nebūs viena nācija, bet to joprojām veidos daudzas nācijas.⁹

³ Augstākās tiesas Konstitucionālās palātas 2006. gada 11. maija atzinums Nr. 3-4-1-3-06 par Konstitūcijas interpretāciju. Pieejams angļu valodā: www.nc.ee.

⁴ 2007. gada 20. decembra spriedums lietā Nr. 2007-560DC.

⁵ 2008. gada 29. janvāra atzinums Nr. 44.028/AG.

⁶ Čehijas Konstitucionālās tiesas 2008. gada 26. novembra spriedums Nr. Pl. US 19/08.

⁷ Latvijas Konstitucionālās tiesas 2009. gada 7. aprīļa spriedums lietā Nr. 2008-35-01.

⁸ Vācijas Konstitucionālās tiesas (*Bundesverfassungsgericht*) otra senāta 2009. gada 30. jūnija spriedums lietās Nr. 2 BvE 2/08 – BvE 5/08 – 2 BvR 1010/08 – 2 BvR 1022/08 – 2 BvR 1259/08 – 2 BvR 182/09.

⁹ Saskaņā ar Vācijas Konstitucionālās tiesas atzinumu ES joprojām ir neatkarīgu valstu īpaša savienība. Čehijas Konstitucionālā tiesa uzskata, ka ES ir unikāla organizācija, kas izveidota uz starptautisko tiesību pamata. Latvijas Satversmes tiesa sīki izskatīja jautājumu par izstāšanos no Savienības un nodevēja Savienību par jaunu politisku un tiesisku kārtību, bet tiesa uzskata, ka Savienība ievēro dalībvalstu identitāti un pašnoteikšanās tiesības, dalībvalstu vienlīdzību, to politiskās un konstitucionālās struktūras, teritoriālo integritāti un neatkarību, istenojot valsts varu, tostarp garantējot drošību.

Pamatojoties uz ES Tiesas interpretāciju, mēs esam pieraduši uzskatīt, ka Eiropas Savienības tiesību pārākums ir visaptverošs un neierobežots. Tādējādi atsevišķās jomās valstis ir nodevušas kontroli Savienībai. Atbilstīgi „konstitucionālisma kompensēšanai” tiesību globalizācija liek valstīm atsevišķās jomās atteikties no nacionālās kontroles, bet tas tiek kompensēts ar tiesisku aizsardzību starptautiskā līmenī.

Tomēr dalībvalstu tiesas bieži vien nav bijušas gatavas iet tik tālu un ir saglabājušas nepārprotamu iespēju ārkārtas situācijās mainīt Eiropas Savienības tiesību pārākuma hiarhiju, t.i., šādās situācijās nepiemērojot ES tiesību noteikumus.¹⁰ Piemēram, Igaunijas Konstitūcijas pamatprincipus varētu nepakļaut tiesību normu pārākuma principa piemērošanai.

Papildus suverēnu tiesību ierobežošanai Lisabonas līgums arī nosaka nacionālo parlamentu atbildību uzraudzīt, lai Eiropas Savienība ievērotu tai noteiktos ierobežojumus, īpaši subsidiaritātes principu. Igaunijā Eiropas Savienības jautājumu izskatīšanas procedūra tika grozīta Igaunijas parlamenta (*Riigikogu*) likumā un Iekšējo normatīvu likumā. Tika precizēts, ka Igaunijas parlaments sniedz pamatotus atzinumus jautājumos, kad uzskata, ka ES tiesību akta projekts ir pretunā subsidiaritātes principam, vai kā parlaments pieprasa Igaunijas valdībai iesniegt attiecīgu sūdzību Eiropas Savienības Tiesā.

Tādējādi, no vienas puses, nacionālo starptautisko tiesību piemērošanas jomas ir sajaukušas un kļuvušas savstarpēji saistītākas, bet, no otras puses, sadarbība starp attiecīgajām iestādēm un savstarpējās uzraudzības tiesības ir palielinājušas.

¹⁰ Piemēram, Čehijas un Vācijas Konstitucionālās tiesas saglabāja kompetenci istenot uzraudzību par ES tiesību aktu konstitucionalitāti, tomēr atzīmējot, ka šādu uzraudzību var istenot izņēmuma gadījumos un ultima ratio. Karlsrūes tiesa skaidroja, ka saskaņā ar Lisabonas līgumu Eiropas Savienības pilnvaras ir palielinājušas un Eiropas integrācijai nebūtu jānotiek veidā, kad dalībvalstīm nav pietiekamu iespēju piešķirt politisku saturu saviem ekonomiskiem, kultūras un sociāliem dzīves apstākļiem. Tas attiecas uz jomām, kas ir saistītas ar pilsoņu pamattiesību pamatbrīvību aizsardzību, sociālo nodrošinājumu, un jomām, kas ietekmē kultūras, vēsturiskos un valodnieciskos aizsardzības aspektus.

3) Tiesnesis kā sabiedrības vērtību atbalstītājs

Mūsdienu sabiedrībā vara nevar būt pilnīgi neatkarīga. Politikas un tiesu varas administrēšanas iepriekšējās robežas ir novecojušas. Tiesu varai ir piešķirtas nozīmīgas pilnvaras likumdevēja varas un izpildvaras uzraudzības īstenošanā. Atbilstīgi Igaunijas modelim par plašu un izkliegtu konstitucionālo uzraudzību katrs tiesnesis īsteno konstitucionālo uzraudzību. Tiesnešu darbību nevar uzskatīt par kaut ko pilnīgi nepolitisku. Tiesneši vairs nav tikai „likuma sludinātāji”, bet šis laiks ir izvirzījis tiesnešus arī par radītājiem. Laiku pa laiku tiesnešiem ir jānovērš tiesību nepilnības vai likumdošanas trūkumi. Tiesa ir arī vienlīdzīgu iespēju forums, kas pilsoņiem dod iespēju līdzvērtīgi runāt ar varas pārstāvjiem. Gan kā Konstitūcijas uzraugi, gan kā samierinātāji starp valsti un individuāliem tiesnešiem ir kļuvuši par sabiedrības vērtību noteicējiem. Tiesnešu izvēlēm ir sociālas un politiskas sekas. Tiesneši nosaka demokrātiskās tiesiskās robežas.

Tiesību pārmaiņas un likumu pielāgošana nenozīmē, ka pilnvaras nav līdzsvarā. Tiesiskā valstī tiesa neveic grozījumus un precizējumus patvaļīgi, bet gan uz konkrētu likumu un principu pamata. Spriedumi ir jābalsta uz juridisku gudrību – vispārāzītiem jurisprudences principiem un metodēm. Jebkura novirze, vai tā būtu saistīta ar tiesību piemērošanas atteikumu, vai jaunu interpretāciju, prasa pamatīgu izvērtēšanu un argumentētu pamatojumu.

Tādējādi tiesneši likumdevēja varu kritizē tikai ar spriedumiem, kas ir likumīgi, pamatoti un saprotami. Lai spriestu tiesu, tiesnešiem jāpazīst un jāsaprot sabiedrība. Tiesu vara ir balstīta uz tiesībām, un tiesības veidojas, ņemot vērā sabiedrības vērtības.

Īstenojot konstitucionālo uzraudzību, tiesa nepauž savu gribu kā parlaments, pamatojoties uz tautas mandātu. Tiesa atgādina likumdevējam, kā tauta kā valsts augstākā vara ir lēmusi par kādu diskutablu jautājumu, pieņemot Konstitūciju. Tas, cik aktīvi tiesa atgādina likumdevēja varai par Konstitūciju, ir atkarīgs no pašas tiesas.

Rezumējot sacīto, gribu uzsvērt, ka situācijā, kad tradicionālajā nozīmē nacionālās pašnoteikšanās tiesības Eiropas Savienībā ir ievērojami samazinājušas vai ir daudz ierobežotākas, tiesnešiem un tiesu varai ir svarīga loma palīdzēt rast pareizāko un taisnīgāko ceļu juridisko normu daudzlīmeņu labirintā.

Gintaras KRIŽEVIČIUS (Gintaras Kryževičius),

Lietuvas Augstākās tiesas priekšsēdētājs

AUGSTĀKĀS TIESAS LOMA LIETUVAS TIESU PRAKSES ATTĪSTĪBĀ. VĒSTURISKS PĀRSKATS PAR ATSEVIŠĶIEM STRUKTŪRAS ASPEKTIEM UN KOMPETENCĒM

I. Ir liels gods piedalīties šajā vēsturiskajā konferencē un apsveikt Latvijas Augstāko tiesu nozīmīgajā gadadienā. Šī tikšanās vēlreiz apliecina mūsu labās attiecības, kuras ir izturējušas laika pārbaudi, jo lielā mērā veidojušas, pateicoties paralēlēm mūsu valstu vēsturē – mūsu tiesību sistēmu attīstībā, mūsu nāciju centienos pēc taisnības un tiesiskuma gadsimtu gaitā.

Pirmkārt, tā ir mūsu suverēno valstu un mūsu tiesību sistēmu izveide 20. gadsimta otrajā desmitgadē. Tās ir tā saucamās *dziedošās revolūcijas*, kas izbeidza Padomju okupāciju un bruņēja ceļu valsts statusa izveidei. Tas ir arī laiks, kam raksturīgi stingri soļi ceļā uz demokrātiskas, tiesiskas pilsoniskās sabiedrības izveidi, integrāciju Rietumu pasaulē, kura kā galveno prioritāti izvirzīja mūsdienu tiesību sistēmu izveidi, atsakoties no juridiskā pozitīvisma uzskatiem un īstenojot tiesību radošu interpretāciju un piemērošanu, pamatojoties uz to vērtību augstākajiem kritērijiem, kas atzīti gan starptautiskā, gan Eiropas līmenī. Viens no iznākumiem bija tiesu sistēmas atjaunošana un ātra attīstība, to organizatoriskās kārtības, kompetenču un darbības juridiskā pamata noteikšana. Rezultātā tā ir arī mūsu šodienas, kas skaidri liecina par kasācijas instances tiesu nozīmi valstī, kas tiecas būt tiesiska valsts.

Manam ziņojumam ierosinātais temats ir ļoti plašs, tādēļ sniegšu tikai pārskatu par svarīgākajām iezīmēm Lietuvas Augstākās tiesas organizatoriskajā un jurisdikcijas attīstībā, atgādinot par vēsturiskajiem aspektiem un pievēršoties šodienas aktualitātēm un tuvākajām perspektīvām. Tuvākās nākotnes ietvaros centīšos ilustrēt Lietuvas kasācijas tiesas iekšējos kvalitatīvos pārveidojumus, nepievēršoties konkrētiem jurisdikcijas jautājumiem. Lielākoties tendences, par kurām runāšu, nebūt nav unikālas un raksturīgas tikai Lietuvai. Tādējādi nebūs grūti saskatīt līdzības augstāko tiesu at-

tīstībā Latvijā un citās – un ne tikai pēc komunisma – valstīs.

II. Lietuvas austākajai tiesu institūcijai ir ievērojama priekšvēsture. Starp citu, tajā var atrast arī dažas saiknes ar Latviju. Pirmās atsauces uz augstāko tiesas varu vai tās analogiem ir atrodamas jau 13. un 14. gadsimta avotos, plašāka informācija ir kopš 15. gadsimta. Tie ir, pirmkārt, 1323. gada miera līgums starp Ģedimīnu un Ordeni, Rēveles zemes (Tallinas) Dānijas vicekarali, biskapiem un Rīgu, kā arī pirmais rakstiskais kodificētais tiesību avots – 1468. gada Kazimira tiesību aktu apkopojums. Vēlāk sekoja trīs Lietuvas tiesību akti (1529., 1566. un 1588. gadā), Seima pieņemtās konstitūcijas (dekrēti). Ietekme, protams, bija arī Magdeburgas tiesībām un tiesību kانونiem, ko uzskata par to laiku morālo autoritāti. Pirmās augstākās instances tiesas – Lietuvas Augstākā tribunāla – izveide Lietuvai valstī sakrita ar Lietuvas trešā tiesību akta pieņemšanu un Lietuvas tiesību kodifikācijas pabeigšanu, un tribunāla pieņemtie noteikumi kļuva par Lietuvas trešā tiesību akta sastāvdaļu.

Pēc Lietuvas neatkarības atjaunošanas 1918. gada 16. februārī Augstākais tribunāls, kas bija izveidots saskaņā ar 1919. gada Pagaidu likumu par Lietuvas tiesām un to darba organizāciju un izskatīja lietas tikai pirmajā un apelācijas

instancē, 1921. gadā kļuva par kasācijas instances tiesu saskaņā ar šī likuma grozījumiem. Un tikai atbilstīgi kompetencei, kas noteikta ar 1933. gada Likumu par tiesām, Augstākais tribunāls ieguva statusu, kas ir ļoti līdzīgs mūsdienu kasācijas instances tiesas statusam, proti, tam tika uzticēts pienākums interpretēt likumus un nodrošināt to vienveidīgu piemērošanu valstī. Likums par tiesām kategoriski noteica, ka tie lēmumi par likumu interpretāciju, kas pieņemti Augstākā tribunāla kopsēdē, ir saistoši visām tiesām un tādējādi Lietuvas tiesību avotu sarakstu papildināja ar tiesas precedentu.

III. 1990. gada 11. martā Lietuvas parlaments pasludināja neatkarīgas Lietuvas Republikas atjaunošanu ar mērķi izveidot tiesisku valsti, kas garantētu pilsoniskas sabiedrības pastāvēšanu ar visiem tai raksturīgajiem elementiem, no kuriem viens ir neatkarīgas tiesu sistēmas izveide ar racionāli sakārtoto instanču sistēmu un kompetenču sadalījumu. Kasācijas instances tiesas doktrīnas veidošana, pamatojoties uz nacionālām un demokrātiskām tradīcijām, sākās ar 1992. gada Konstitūcijas, 1992. gada Likuma par tiesām un 1993. gada Tiesību sistēmas reformas likumprojektu sagatavošanu un ieviešanu. Tika izmantota kontinentālo tiesību tradīciju valstu mūsdienu pieredze, īpaši Rietumu demokrātijas. Vispārējo tiesību tradīciju izmantoja precedentu doktrīnas kā tiesību avota attīstībā. Pirmie soļi bija diezgan nedroši un iezīmēja gara procesa sākumu.

Jāatzīst, ka īsta, klasiska kasācija ir salīdzinoši jauns fenomēns ne tikai atjaunotajā Lietuvā, bet arī citās vēsturiski līdzīgās valstīs. Ir akadēmiskās aprindas, kas pret klasiskās kasācijas īstenošanu mūsdienās izturas skeptiski, saucot to par sapni, kas maz saistīts ar realitāti. Protams, var būt nelielas atšķirības starp kasācijas modeļiem. Lietuva tāda veida kasāciju, kāda ir šodien, neizveidoja uzreiz. Attiecībā uz vienveidīgas tiesu prak-

ses attīstību un precedentu kā tiesību avota izmantošanu, tiesību zinātne mūs joprojām attiecina uz Centrāleiropas un Austrumeiropas valstu grupu - uz vienu no četrām vai sešām, vai pat septiņām - atkarībā no grupēšanas kritērijiem, un tas notiek saskaņā ar kvalitatīviem, nevis teritoriāliem kritērijiem. Šāda pieeja, protams, varētu būt apšaubāma, ņemot vērā iezīmes, kas nosaka dalījumu citās grupās - Vācijas, Skandināvijas, romiešu vai tā saucamajā jauktā tipa, kas pārsniedz Eiropas jurisdikciju robežas. No vienas puses, šāda dažādība liecina, ka diez vai pastāv ideāls modelis, kas paliktu nemainīts un nekad neapšaubīts. No otras puses, tas pierāda, ka Lietuvas kasācija ir tikai viens no iespējamajiem modeļiem. Jebkurā gadījumā ir gūts diezgan ievērojams kvalitatīvs progress, kas iedalās vairākos posmos, kurus es vēlētu raksturot nedaudz detalizētāk.

Kasācija laikposmā no 1990. līdz 1994. gadam nozīmēja lietas faktisko apstākļu un tiesisko aspektu pārskatīšanu trešo reizi. Kasācija joprojām tika saprasta kā likumu formālas piemērošanas augstākā uzraudzība. Tikmēr prasības bija mainījušās.

Kā 2007. gadā atzina kāds Serbijas zinātnieks, „tiesu pienākums un atbildība bija izveidot jaunu tiesisko vidi. Veicot likumu interpretāciju un piemērošanu, tika sagaidīts, ka tiesneši starp daudzām citām interpretācijas metodēm ņems vērā arī sabiedrībai jūtīgus apstākļus un centīsies taisīt tādus spriedumus, kas ir taisnīgi un rada vismazāko iespējamo saspīlējumu un nesaskaņu sabiedrībā. Tomēr realitātē tiesneši bija neziņā par to, kas ir obligāts un kas ir būtiski svarīgs sabiedrībai.” Šajā jaunajā vidē tiesneša loma vairs nevarēja aprobežoties tikai ar tiesību piemērošanu. Viņam bija jāpiešķir daudz lielāka brīvība un plašāka radoša loma. Pēckomunisma laikā tika sagaidīts, ka kasācijas instances tiesas, kā arī citas tiesas dažu gadu laikā sasniegs tikpat daudz, cik citas Rietumeiropas valstis veidoja desmitgadēm ilgi. Tā laika Rietumu tiesību zinātnieki rakstīja, ka Centrāleiropas un Austrumeiropas pēckomunisma valstīs ir „laikposmā, kurā civiltiesību valstīs bija pirms aptuveni 50 gadiem”.

Nākamā perioda, kas sākās no 1995. gada, raksturīga iezīme bija likumā noteikti praktiski centieni ieviest Rietumu tipa kasācijas principus, kas atdalīja strīdus par faktiem no strīdiem par tiesību normu piemērošanu un kam bija jānodrošina tiesību normu vienveidīga piemērošana valstī. Būtībā pēc trīs gadus ilgas tiesību sistēmas reorganizācijas, kad no

1995. gada sāka darboties tiesu konstitucionālā sistēma ar jaunu instanču kārtību un saturu un stājās spēkā 1994. gada Likums par tiesām (kas joprojām ir spēkā), tika ieviesti standarti, kas vairāk vai mazāk atbilst kasācijas tiesas un kasācijas procesa kvalitātes prasībām, vai vismaz var cerēt uz to.

Tomēr daži lēmumi nebija nekas vairāk kā mēģinājumi kasācijas piemērošanā vai sadalīšanā, piemēram, kasācijas funkciju uzticešana apgabaltiesām 1995. gadā, kas noteica „atšķirīgu tiesiskumu atšķirīgām apgabaltiesām”, vai daļas no kasācijas nodošanu Apelācijas tiesai 1996. gadā. Kasācijas sadalīšana bija pretrunā pamatidejai par tiesību normu piemērošanas un interpretācijas vienādošanu. Tomēr pat tajā laikā, kam bija raksturīgi valsts un sabiedrības pārveidošanas procesi tiesību mainīgā satura ietvaros, Augstākā tiesa, lai gan vēl nedroši, tomēr pakāpeniski skaidroja likumus un tiesību normas. Šī ļoti svarīgā Augstākās tiesas funkcija bija īpaši nozīmīga, jo padomju tiesību normas Lietuvā tika piemērotas vēl diezgan ilgu laiku, pirms tika pieņemti jaunie likumi. Pat tad kasācijas tiesa varēja interpretēt normas, jēdzienus, atsevišķi morālo vērtību saturu atbilstoši jaunās sabiedrības vajadzībām un ilgām. Piemēram, jaunajā sabiedrībā skaidrojot tādus jēdzienus kā „taisnīgs” un „godīgs”. Trešais attīstības posms sākās 1999. gadā, kad kasācija tika koncentrēta vienā - Augstākajā tiesā. Augstākās tiesas pienākums, kā noteikts 1994. gadā pieņemtā Likuma par tiesām 18. pantā, bija „izveidot vienveidīgu tiesu praksi”. Šis jēdziens vēlāk tika izteikts citā redakcijā: „nodrošināt tiesību vienveidīgu interpretāciju un piemērošanu valstī”. Diemžēl Augstākās tiesas judikatūra joprojām netika uzskatīta par klasisku precedentu. Sākumā tā bija orientēta vienīgi uz kasācijas nolēmumiem, ko pieņēmis tiesas senāts, vēlāk uz nolēmumiem, ko ierosinājušas Augstākās tiesas tiesnešu kolēģijas vai tiesas nodaļas, kā arī uz atkārtotu lietu izskatīšanu, interpretāciju, Augstākās tiesas senāta vai tiesas nodaļu apspriežu lēmumiem, kas tika sagatavoti ne tikai uz jau pieņemtu nolēmumu pamata. Šāda situācija pastāvēja diezgan ilgu laiku - līdz Konstitucionālās tiesas 28. martā un 9. maijā pieņemtajiem nolēmumiem. Pēdējais cita starpā atdalīja kasācijas tiesas jurisdikcijas un nejurisdikcijas, t.i., metodisku, darbību. Pirmais nolēmums skaidroja tiesu prakses kā precedentu nozīmi, pašā precedentu raksturu un būtību, tā vietu tiesību avotu sistēmā, piemērošanas principus utt. Tas, ka esošais kasācijas modelis tika turpmāk

uzlabots, stiprinot precedentu nozīmi un tādejādi tiesas prakses vienveidību un prognozējamību, liecināja par nopietniem mēģinājumiem panākt, lai ar Augstāko tiesu saprastu kasācijas tiesu ar tās galveno funkciju radīt tā saucamo „makro efektu”, nevis tikai „mikro efektu”.

Ceturtais posms saistāms ar Likuma par tiesām 2002. gada versijas un procesuālo likumu īstenošanu, kas deva juridisko pamatu tiesu rīcības brīvības robežu paplašināšanai kasācijas sūdzību pieņemšanai vai atstāšanai bez izskatīšanas, kasācijas prakses pieejamības paplašināšanai, šo prasību piemērojot visai kasācijas tiesas praksei, nevis kādai izvēlētai daļai.

IV. Mūsu noietais ceļš ir garš un diezgan sarežģīts. 20 gadus ilgo attīstību raksturošu ar Francijas kasācijas tiesas pārstāvja atziņu, ka „kasācijas tiesa ir institūcija, kas pakāpeniski attīstījās no tās lomas uzraudzīt tiesību normu piemērošanu, t.i., no tās „tiesas uzraudzības” lomas līdz tiesībām interpretēt tiesību normas un beidzot iegūstot tiesības veidot pati savu tiesu praksi”.

Augstākās tiesas lomas palielināšanās bija atkarīga no virknes būtisku iekšēju un ārēju pārveidojumu, kam bija svarīga ietekme uz kasācijas tiesas darbu pēdējās divās desmitgadēs. Daži svarīgākie ir šādi:

1) juridisko attiecību dažādība un pilnīgi jauns regulējums ir noteikuši Augstākās tiesas interpretāciju īpašo nozīmi gan privāto, gan publisko tiesību sfērā;

2) Augstākās tiesas konstitucionālās partnerības saiknes ar citām varām ir ārkārtīgi svarīgas visas tiesību sistēmas attīstībai. Neesot politisko procesu dalībniece, Augstākā tiesa ir ne tikai tiesību vienveidīgas interpretācijas un piemērošanas garantētāja, bet ar sabiedrībai sniegtu stabilitātes izjūtu, noteiktību, prognozējamību, ar saviem ieskatiem palīdz arī likumdošanai un tās attīstībai, kā arī dod nozīmīgu ieguldījumu tiesību kultūras veidošanā;

3) valsts starptautiskās un Eiropas integrācijas procesi ir radījuši jaunus izaicinājumus visai tiesu sistēmai. Jauna likumdošana un tiesu prakses avoti prasa arvien vairāk Augstākās tiesas puļņu pārvaldīt informāciju un censties nodrošināt, lai nacionālās tiesības tiktu izstrādātas atbilstoši starpnacionālajām tiesībām.

V. Kādas ir Augstākās tiesas kasācijas aktualitātes šodien, kā tās var skatīt kasācijas instances tiesu pasaules kontekstā un kāda varētu būt kasācijas instances tiesas loma? Ir acīmredzams, ka kasācijas instances tiesas nākotne būtībā ir atkarīga no šādiem

trīs faktoriem: 1) kontinentālo un vispārējo tiesību saplūšanas vēriens un ātrums; 2) kurai no kasācijas instances tiesas trim funkcijām – publiskajai, privātajai vai jaukta tipa – tiks piešķirta prioritāte; 3) nacionālās judikatūras un starpnacionālo tiesu prakses saplūšana.

Pasaulē notiek kontinentālo un vispārējo tiesību saplūšanas process, kad pirmajām ir tendence aizvien vairāk atzīt precedentu, bet otrās nedaudz atkāpjas no tā. Arī Lietuvā aktuāla ir dominējošā akadēmiskā prognoze jeb pieņēmums, ka nākotne pieder vispārējām tiesībām, kas pakāpeniski attīstīs savu precedentu teoriju vispirms Rietumu civilās tradīcijas valstīs un vēlāk Centrāleiropā un Austrumeiropā, kā arī citās bijušajās sociālistiskajās valstīs. Lietuvā jau palielinās precedentu loma. Nākotne ir saistīta ar tādu sistēmu, kurā precedentiem būs lielāka nozīme nekā tiesību aktiem. Pat tie, kuriem ir atšķirīgi uzskati, ir spiesti piekāpties, ka vienlīdzībai likuma priekšā un tiesu prakses prognozējamībai ir nepieciešama *stare decisis* principa vismaz ierobežota atzišana, un piekrist, ka tiesības nevar attīstīties savos ietvaros.

Lietuvā konstitucionālā jurisprudēncē izrādījās svarīgs instruments, kas ir interpretējusi un definējusi tiesu prakses kā tiesību avota vietu un nozīmi, to piemērošanas principus – precedentu ietekmi, tiesu prakses nepārtrauktību un prognozējamību. Konstitucionālā tiesa paziņoja, ka drīzāk tiesu prakse pati par sevi var būt un tai jābūt saistošam virzītājam tiem subjektiem, kas piemēro tiesību normas; nevis administratīvam vai organizatoriskam skaidrojuma, regulējumam, ko veic tiesa vai tās struktūras. Oficiālā konstitucionālā doktrīna ir izvēlējusies vispārējo tiesību attīstības virzienu. Precedenta kā tiesību avota būtība tika noteikta ar Likuma par tiesām 33. panta 2008. gada 3. jūlija grozījumu, kas stājās spēkā 2009. gada 1. septembrī.

Tomēr tie bija tikai pirmie soļi. Šodien mēs jau redzam nepieciešamību Likumā par tiesām un procesuālajos likumos skaidri noteikt precedentu konkurences principus, nepieciešamību precedentu modeļu padziļinātai analīzei, metodiskām spriedumu pamatošanai un šo modeļu noteikto precedentu pielāgošanu utt. Tā ir tikai neliela daļa no tā, ko nosaka praktiskas vajadzības. Precedenta likumīga atzišana ir izraisījusi teorētiskas diskusijas ar praktisku nozīmi: vai tiesas precedentiem un tiesību normu interpretācijas un piemērošanas vienveidīgai praksei ir vienāds saturs; vai precedentu jēdzienam piešķirtā nozīme valstīs ar kontinentālo tiesību tradīcijām ir atšķi-

rīga nekā valstīs ar vispārējo tiesību tradīciju; kāda ir imperatīva nozīme, ja tas patiešām ir imperatīvs, vadīties no jau izveidotās prakses, lēmumiem, kas jau pieņemti, cenšoties izveidot vienveidīgu un prognozējamu praksi; vai precedents kā vienīgais obligātais imperatīvs varētu radīt lielāku kaitējumu nekā labumu; vai *stare decisis* doktrīnas pieņemšana valstīs ar kontinentālo tiesību tradīciju neatpēko skaidri definētas metodikas trūkumu, lai noteiktu vienādus faktiskos apstākļus iepriekšējās un vēlākās lietās, ka nav iesakņojusies tradīcija tiesu prakses sistematizācijai, vienveidīga procedūra tiesu spriedumu pasludināšanai un pieejamībai; diskusijas par *stare decisis* un *jurisprudence constant* doktrīnu saplūšanas dažiem aspektiem un sekām; vai jāievēro visi vai tikai atsevišķi precedenti (tiesu prakse), kas izvēlēti atsevišķai procedūrai; kas ir tiesu prakse – vai viens precedents jau ir prakse, vai sagaidāms, ka prakse ietver precedentu sistēmu, vai vismaz vairākus precedentus; kas ir pamats tiesu prakses mainīšanai vai grozīšanai, kas ir šāda grozījuma pamatojums, kāpēc nav skaidras norādes konkrētā spriedumā, ka prakse tiek mainīta, utt.

Mēs ceram, ka tuvākā nākotne visīs lielāku skaidrību par likumdevēja nodomiem veicināt precedentu teorijas ieviešanu, sākot ar attiecīgo tiesību normu (piemēram, Likuma par tiesām un procesuālo likumu) grozījumiem saskaņā ar konstitucionālo doktrīnu. Tuvākā nākotne neizbēgami nesis grozījumus likumos, kas ir tieši saistīti ar kasācijas tiesu. Tas nozīmēs attiecīgās terminoloģijas un tiesību avotu pārskatīšanu, precedentu (konstitucionālās judikatūras kā tiesību avota) atšķirīgās ietekmes konstitucionālā traktējuma ieviešanu, kas noteiks obligātu tiesu praksi, tās konsekvētu, visaptverošu un ātru izplatīšanu, pieejamības nodrošināšanu. Būtu skaidrāk jānosaka, ka ikviens precedents ir nozīmīgs, ka atsevišķa precedentu prioritāti un obligātumu nenosaka tas, vai tas tiek vai netiek publicēts speciālā publikācijā, kas ir atkarīgs no atsevišķas tiesas tiesnešu vairākuma uzskata. Drīzāk precedentu kompetences noteikumiem jānosaka, ka visiem precedentiem jābūt ātri un plaši pieejamiem.

Kā jau minēts, precedentu likumīgai atzišanai par tiesību avotu ir nepieciešams likumā noteikt Augstākās tiesas un citu tiesu spriedumu obligātu publicēšanu un izplatīšanu dažādās formās. Tāpēc, pat negaidot īpašus grozījumus likumos, mēs veicam iekšējus strukturālus pārveidojumus, lai radītu nepieciešamos nosacījumus informācijas sistematizācijai un

pārvaldībai, lai tā būtu efektīvi pieejama visiem tiesniešiem, t.i., lai sagatavotu un sniegtu materiālu, kas tiesnesim piedāvātu profesionāli uzticamu, saturīgu un ērtu līdzekli ikdienas darbam. Piemēram, biļetens *Tiesu prakse*, ko izdod Augstākā tiesa, tiek publicēts ne tikai papīra formātā, bet ir pieejams arī digitālā datu nesējā. Tas ir devis iespēju ne tikai ievērojami paplašināt informācijas pieejamību juristiem un sabiedrībai, bet arī publicēšanas izmaksas CD formātā ir desmit reizes mazākas.

Tajā pašā laikā ir jābūt paškritiskiem un jāatzīst, ka mūsu kā precedentu veidotāju spriedumi, iespējams, ne vienmēr ir pietiekami rūpīgi argumentēti, izvērtēti un dziļi, īpaši nolēmumi, kam ir paliekošas ētiskas sekas vai kuros definēta tiesneša loma procedūrā. Tas viss mazina precedentu nozīmi.

Pārejot pie jautājuma, kas ir vissvarīgākais mums visiem, proti, pie kasācijas publiskajām un privātajām funkcijām vai dilemmas par līdzsvaru starp „makro” un „mikro” efektiem jeb konkrētas lietas izskatīšanu un vienveida tiesu prakses veidošanu, es vēlētos atgādināt Pāvias Universitātes profesora uzskatu, kurš ļoti skeptiski izturas pret šobrīd dominējošo kasācijas klasiskā jēdziena papildināšanu ar publisko funkciju. Viņš uzskata, ka atbalstāmāka ir attieksme, ka augstākās tiesas primārā funkcija jānosaka tās pienākumā kalpot kā trešajai instancei konkrētā lietā, nevis tās vispārīgā funkcijā tiesu prakses tiesiskuma, vienveidības un stabilitātes nodrošināšanā.

Nevar nepieņemt tiem, kas apgalvo, ka šāda koncentrēšanās uz privāto funkciju jeb konkrētu lietu izskatīšanu atbilst visas tiesību sistēmas mērķim. Diez vai kāds apšaubītu, ka mērķis taisnīgus un godīgus spriedumus ir svarīga vērtība ne tikai attiecībā uz lietā iesaistītajām pusēm, bet arī visai tiesību sistēmai. Tādējādi doktrīnā piedāvātā nostāja atzīt kasācijas tiesas funkciju kā jaukta tipa, t.i., kas ietver gan publiskās, gan privātās intereses, var pat radīt pamatotus šaubas par to, vai kasācijas tiesas privātās funkcijas noraidīšana patiešām veicinātu tiesnešu, augstākās tiesas vai pašas valsts autoritātes palielināšanu. Svarīgi ir atrast līdzsvaru, kas ļautu augstākajām tiesām pienācīgi pildīt abas – publiskās un privātās – funkcijas.

Kāda ir Lietuvas Augstākās tiesas pašreizējā situācija? Ņemot vērā globālās diskusijas par kasācijas būtību, tās publiskajām un privātajām funkcijām, mēs nevaram būt absolūti pārliecināti, ka konstruktīvāka ir censties Lietuvā pieņemt modeli, kas vairāk vai mazāk atbilst

klasiskās kasācijas standartiem. Kamēr teorētiskās diskusijās arvien vairāk tiek atbalstīta ideja par kasācijas noraidīšanu formālu iemeslu dēļ un par tiesnešu rīcības brīvību pašiem lemt par kasācijas sūdzības pieņemšanu, tomēr sabiedrībai ir tendence to uzskatīt par kasācijas ierobežojumu paplašināšanu, nevis par tās pieejamības liberalizāciju. Daļa atbildības par to būtu jāuzņemas arī mums, Lietuvas Augstākās tiesas tiesnešiem, jo kasācijas lietu atlase tiek veikta bez vienveidīgas standartizētas sistēmas. Paužot neapmierinātību par komplicēto procedūru, kas izveidota kasācijas sūdzību pieņemšanai, cilvēki bieži ir ne tikai neapmierināti ar tiesisko regulējumu, viņiem nepatīk arī Lietuvas Augstākās tiesas tiesnešu sniegtās interpretācijas un to neskaidrie argumenti par kasācijas sūdzību neatbilstību likuma prasībām. Ir nepieciešams noteikt skaidrus kritērijus, pat nesaderīgus vai ne pilnīgi saderīgus ar klasisko kasāciju, kas kļūdu ieinteresētās personas bažas par to, vai kasācijas sūdzība ir pamatota un tiks pieņemta.

Tāpēc ierosināts izmantot kasācijas motīvu sistēmu. Viens no iespējamajiem virzieniem ir tiesnešu rīcības brīvības un dažu formālu kritēriju – kasācijas iemeslu, kas noteikti normatīvajos aktos, apvienojums. Papildus tiesnešu rīcības brīvībai ierosināts likumos noteikt atsevišķus papildu formālus kritērijus, kuriem pastāvēt, rīcības brīvība atteikt kasāciju nebūtu piemērojama.

Kasācijas instances tiesas darbība ir ārkārtīgi dinamisks process, mēs mācāmies elastīgi reaģējot uz valsts un sabiedrības mainīgajām vajadzībām. Redzam, ka šobrīd šīs vajadzības vislabāk tiktu apmierinātas ar jaukta tipa kasācijas motīvu sistēmu. Iespējams, var teikt, ka Lietuvā jau praktiski pastāv jaukta tipa kasācijas funkcija, kura vismaz teorētiski spēs līdzsvarot publiskās un privātās intereses.

Kāda tam visam var būt ietekme uz tiesas darba slodzi? Iesniegto kasācijas sūdzību skaits pēdējā laikā, lai gan nenozīmīgi, tomēr palielinās. Ar jaukta tipa procedūras ieviešanu nedaudz palielinās arī pieņemto kasācijas sūdzību skaits. Tas rada labvēlīgus apstākļus tam, lai nodrošinātu tiesas prakses vienveidību un novērstu neatbilstības šajā praksē. Mēs cenšamies noteikt šīs neatbilstības, analizējot un sistematizējot savu praksi. Lietuvas Augstākajā tiesā ir veikti strukturāli pārveidojumi, kuru mērķis ir stiprināt informācijas pārvaldības un kontroles analītisko struktūru kapacitāti. Ir veikti pirmie pasākumi, lai izveidotu juristu-tiesnešu asistentu specializētas grupas. Nedomāju, ka šie pārveidojumi

var strauji mainīt tiesas darba kvalitāti, bet esmu pārliecināts, ka šāda attieksme un forma ir daudz tuvāka tiem mērķiem, kas Augstākajai tiesai noteikti šodienai un prognozēti nākotnei. Cik ātri mainīsies tiesas darba slodze, cik ilgi šie pārveidojumi atbildīs tiesas funkcijām – tas jau ir cits jautājums. Mums ir jābūt elastīgiem, reaģējot uz valsts un sabiedrības mainīgajām vajadzībām.

Mēs turpinām pāreju uz šīs jauktā tipa kasācijas funkciju sistēmu. Kasācijas atteikuma sistēmas ieviešana visā kasācijas procesā tika pabeigta ar tās noteikšanu kriminālprocesā (civīlprocesā tā ir spēkā kopš 2002. gada), taču ir pienācis laiks veikt procesu grozījumus. To ir diktējusi nepieciešamība veidot vienveidīgu attieksmi tiesību starpnozaru jautājumos (tiek gatavoti grozījumi par kasācijas tiesas sastāva jēdziena paplašināšanu ar jaukta tipa starpnozaru kolēģijām un Augstākās tiesas plēnumu). Citi grozījumi, kas paredz kasācijas ieviešanu administratīvo tiesu lēmumiem un tās iekļaušanu Augstākajā tiesā, joprojām gaida nepieciešamo politisko gribu. Tiek apspriesti arī tādi jautājumi kā Civīlprocesa kodeksa grozījumi par kasācijas sūdzības iesniegšanas termiņu ierobežošanas lietderību; par kasācijas sūdzību pieņemšanas procedūras noteikšanu; par pagaidu aizsardzības pasākumu piemērošanu lietā, ko iztiesā kasācijas procesā; par ierobežojumiem kasācijas iemeslu formalizēšanai, ja nav iespējams to noraidīt kopumā; par priekšlikumiem ierobežot apelācijas tiesības (sašaurinot apelācijas robežas, tiek sašaurināta arī iespēja spriedumu pārsūdzībai kasācijā); par tiesnešu kolēģijas lēmumu pieņemšanas principiem; par kasācijas tiesas kolēģijas vadību; par tiesnešu atsevišķo domu publiskošanu; par ilgāka termiņa – 45 dienu – noteikšanu kasācijas nolēmuma pasludināšanai; par publisko interešu aizsardzību (Lietuvas Augstākā tiesa ir pret priekšlikumu ierobežot tās kompetenci šajā jomā); par priekšlikumu paplašināt iemeslus procesa atjaunošanai, ieviešot jaunu iemeslu – tiesību nepārprotami kļūdaina piemērošana, kas ļautu kasācijas instancē lietu izskatīt atkārtoti.

Kādu redzu kasācijas instances tiesas nākotni? Kādas ir zinātnieku prognozes? Ir atziņš, ka pēdējo 40-50 gadu laikā nacionālās tiesas arvien vairāk zaudē savu jurisdikcionālo ekskluzivitāti. Starptautiskajām tiesu iestādēm ir piešķirta augstākā uzraudzītāja, koordinatora un sankcionētāja loma, kam ir tieša un netieša ietekme uz nacionālajām tiesu sistēmām. Šāda ietekme

nozīmē atsevišķus ierobežojumus nacionālajām tiesām, īpaši augstākajām tiesām, jo tās jau ir nodevušas noteiktu daļu savu jurisdikcijas tiesību šīm iestādēm. No otras puses, nacionālās augstākās tiesas ir paplašinājušas savu jurisdikciju vismaz trīs iemeslu dēļ: pirmkārt, daudzi tiesneši starptautiskās tiesās ir no augstākajām tiesām; otrkārt, starptautisko tiesu lēmumi lielā mērā ir bagātinājušies no nacionālo augstāko tiesu jurisprudences tradīcijām; treškārt, piemērojot Kopienas tiesības un Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību konvenciju, augstākās tiesas veic plašāku starptautisku uzdevumu – radīt tiesības, kas pārsniedz nacionālās robežas.

Vērojama dažādu nacionālo tiesību sistēmu saplūšana un tiesību pakāpeniska denacionalizācija, kas, paredzams, novedīs pie vienveidīgām tiesībām augstākā pakāpē. To pierāda tiesību zinātnieku vispārīnājumi un tiesību praktiķu praktiskā pieredze. Kontinentālajā Eiropā pakāpeniski rodas kopējas juridiskas tradīcijas ar noteikumiem, kas kopīgi ar Eiropas Savienības tiesu un Strasbūras tiesu, īpaši Eiropas tiesu praksē. Ir skaidrs, ka starptautiskajām tiesām būs arvien vairāk tiesību vispārējo tiesību izveidē, kas būs saistošas kasācijas tiesām.

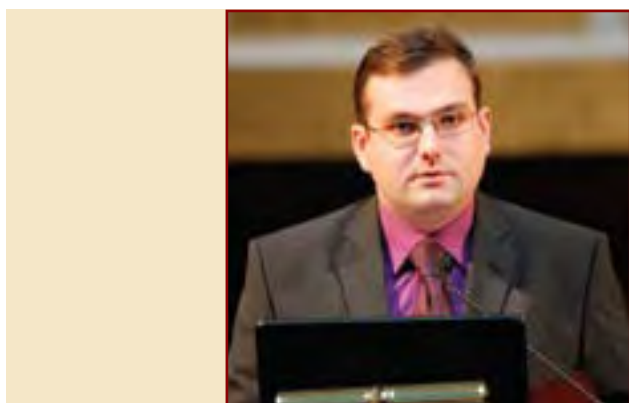
Mūsu sadarbība ar Latvijas kolēģiem sākusies gandrīz pirms divām desmitgadēm Viļņā, un mums ir bijusi lieliska iespēja novērot ne tikai Latvijas Augstākās tiesas progresu, bet arī novērtēt tās pieredzi. Jūsu veidotā judikatūra ir nozīmīgs ieguldījums Latvijas Republikas tiesiskuma attīstībā, un tā jāvērtē ne tikai kā viens no svarīgākajiem tiesu sistēmas pārbaudījumiem, bet arī kā neapšaubāms sasniegums. Pateicoties jums, Latvijas tiesības šodien ir ieguvušas zināmas universāluma iezīmes, ir aizsākta Latvijas mūsdienu juridiskā tradīcija, jūsu spriedumi tiek citēti starptautiskos pasākumos un kļūst par paraugiem, kam sekot. Ir acīmredzami, ka ar savu darbu esat veicinājuši Latvijas progresu, radot atvērtu, taisnīgu, harmonisku pilsonisko sabiedrību un tiesisku valsti. Mēs atzinīgi vērtējam jūsu sasniegumu un starptautisko atzišanu.

Novēlu jums, kas jau ir uzkrājuši ievērojamu praktisko pieredzi, gūt vēl lielākus panākumus savos centienos un uzturēt augstus cilvēktiesību aizsardzības standartus, saglabāt konstitucionālās vērtības, vienādot tiesu praksi un nodrošināt tās prognozējamību un tiesisko noteiktību. Būsim gandarīti par mūsu kopējiem sasniegumiem un lai mums visiem stingra apņēmība tiek ties ievērojumu profesionālo mērķu sasniegšanai.

Mg.iur. summa cum laude Jānis PLEPS,
Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes doktorants

LATVIJAS SENĀTA IZAICINĀJUMI MŪSDIENĀM

I. TIESAS SPRIEŠANA AUGSTĀKAJĀ INSTANCĒ KĀ SUVERENITĀTES ELEMENTS

Tiesību zinātnieku darbos atrodami dažādi valsts suverenitātes principa un neatkarīgas valsts jēdziena skaidrojumi. Taču jau kopš suverenitātes teorijas aizsākumiem ir pastāvējusi cieša korelācija starp valsts suverenitāti un tiesas spriešanu augstākajā instancē.

Žans Bodēns suverenitāti definēja kā noteiktu kompetenču kopumu, kas raksturo suverēnu. Viena no šīm kompetencēm ir tiesas spriešana augstākajā instancē.¹ Atbilstoši Žana Bodēna mācībai suverēnam jābūt galavārdam savu pavalstnieku strīdu izšķiršanā. Ja suverēna lēmumus tiesas spriešanas jomā iespējams pārsūdzēt, tad viņa augstākā vara ir apšaubāma.

Valsts suverenitātes kontekstā tas nozīmē to, ka valstij ir autonoma tiesu sistēma, kuras ietvaros lietas tiek galīgi izlemtas. Savukārt tas attiecīgi uzliek pienākumu katrai valstij izveidot savu tiesu sistēmu un arī augstāko instanču tiesas, kuras pieņem galīgos lēmumus lietās. Balstoties uz Eiropas Cilvēktiesību tiesas atziņām, Satversmes tiesa secinājusi, ka valstis bauda plašu rīcības brīvību savu tiesu sistēmu institucionālajā izveidošanā.²

II. LATVIJAS SENĀTA IZVEIDOŠANA

Līdz 1918. gada 18. novembrim Latvijas teritorijā funkcionēja Krievijas impērijas tiesu sistēma ar Tiesu palātu

¹ Plašāk sk.: Палиенко Н.И. *Суверенитетъ. Историческое развитие идеи суверенитета и ея правовое значение*. Ярославль: Типография Губернскаго Правленія, 1903, с. 81 – 88.

² Par Civilprocesa likuma 82. panta piektās daļas un 453. panta otrās daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 91. un 92. pantam: Satversmes tiesas 2003. gada 27. jūnija spriedums lietā Nr. 2003-04-01. Latvijas Vēstnesis, 2003. gada 1. jūlijs, Nr. 97. Sprieduma secinājumu daļas 2. punkts.

un Valdošo Senātu Pēterburgā. Jaunajai valstij pēc neatkarības proklamēšanas vajadzēja pašai organizēt savu tiesību sistēmu. Lai arī nozīmīga bija diplomātiskā cīņa par jaunās valsts neatkarības starptautisko atzīšanu un nacionālo bruņoto spēku organizēšanu, tomēr ne mazāk svarīga bija tiesu reforma. Šis uzdevums bija jo sevišķi nozīmīgs tādēļ, ka kopš proklamēšanas brīža Latvijas Republika tika veidota kā tiesiska valsts.³ Tiesiskā valstī obligāts elements ir neatkarīga tiesa, kas izšķir personu savstarpējos strīdus un nodrošina privātpersonu subjektīvo publisko tiesību aizsardzību pret valsts varas patvaļu.⁴

Latvijas Tautas padome 1918. gada 6. decembrī pieņēma Pagaidu nolikumu par Latvijas tiesām un tiesāšanas kārtību.⁵ Ar šo likumu Latvijas Tautas padome izveidoja jaunās valsts tiesu sistēmu, kuru veidoja miertiesas, apgabaltiesas, Tiesu palāta un Latvijas Senāts. Saskaņā ar pagaidu nolikuma 7. punktu par kasācijas instanci visās lietās noteica Latvijas Senātu, kas izspriež lietas koleģiālā sastāvā un iedalās trīs departamentos – Civilās kasācijas, Kriminālās kasācijas un Administratīvajā departamentā.

Jāņem vērā, ka Latvijas Republikas dibināšana nenozīmēja radikālu revolūciju tiesību jomā un iepriekšējā tiesiskā regulējuma noraidīšanu. Tieši pretēji: Latvijas Senāts pēcāk vairākkārt uzsvēra, ka „nevar pielaist, it kā kādā nebūt valstī, lai gan uz vienu momentu, būtu bijis tiesību „vacuum”

³ Saeima kā tiesību subjekts. Saeimas juridiskie darījumi. Latvijas valsts kā tiesiska valsts. Latvijas Senāta Civilā kasācijas departamenta 1926. gada 25. novembra spriedums Nr. 121. Grām.: *Ieskats Latvijas Senāta spriedumos un senatora Augusta Lēbera rakstos (1920 – 1938)*. Lēbers D. A. (sast.) Rīga: Latvijas Enciklopēdija, 1992, 24.lpp.

⁴ Plašāk sk.: Pleps J., Pastars E., Plakane I. *Konstitucionālās tiesības*. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2004, 174. – 187.lpp.

⁵ Pagaidu nolikums par Latvijas tiesām un tiesāšanas kārtību. *Latvijas Pagaidu Valdības Likumu un Rikojumu Krājums*, 1919. gada 15. jūlijs, Nr. 1.

– tukšums”.⁶ Latvijas Republika pēc atdalīšanās no Krievijas impērijas saglabāja pēctecību gan normatīvā līmenī, gan arī tiesību piemērošanas līmenī. Kā atzina Latvijas Senāts kādā lietā: „Latvijā nav izdoti atsevišķi likumu noteikumi, kāpēc šajos jautājumos atzīstami par Latvijā spēkā pastāvošiem agrākie Krievijas likumi un noteikumi”.⁷

Arī Latvijas Senāta iekārtu noteica pietiekami komplicēts normatīvais ietvars. Atbilstoši Latvijas Senāta viedoklim Pagaidu nolikums par Latvijas tiesām un tiesāšanās kārtību bija pamatlikums, „kas ievērojami pārgrozījies bij. Kriev. valdošā senāta iekārtu un raksturu”.⁸ Līdztekus pagaidu nolikumam bija piemērojami Krievijas impērijas Tiesu iekārtas likumi⁹ tiktāl, ciktāl tie saskaņojami „ar aprādīto pagaidu nolikumā [...] izteikto principu un garu”.¹⁰

Lai izveidotu Latvijas Senātu un Tiesu palātu, vajadzēja ne vien pieņemt attiecīgos normatīvos aktus, bet arī atrast juristus, kuri uzņemtos tiesnešu pienākumus. Atskatoties uz Latvijas tiesnešu korpusa veidošanu tūlīt pēc Latvijas Republikas proklamēšanas 1918.gadā, tieslietu ministra biedrs Eduards Strautnieks atzina: „Latvijas pirmās tapšanas dienās nebija starp latviešiem neviena tiesneša un komplektēt tiesnešus nācās ārpus maģistratūras no advokātu rindām. Varu ar gandarījumu konstatēt, ka latviešu advokāti ar lielāko pašaieliedzību un uzpurēšanos uzņēmās grūtos tiesneša pienākumus, nemaz neprasīdami, kāds par to labums un cik lielu amatu katram dos.”¹¹ Šāda Latvijas zvērinātu advokātu atsauce augstu novērtēta arī Tieslietu ministrijas un tiesu sistēmas divdesmit gadu jubilejai veltītajā izdevumā: „Šais apspriedes, it sevišķi 14.decembra apspriedē Rīgas Latviešu biedrībā, visi bez iebildumiem un bez sacenšanās atsaucās uz aicinājumu un izteica piekrišanu ieņemt amatus maģistratūrā, piebilstot, ka būs ar mieru pieņemt jebkādu piedāvātu vietu, kaut arī zemāku”.¹²

1918. gada 7. decembrī Pagaidu valdība iecēla pirmos senatorus – Jāni Graudiņu un Kristapu Valteru. Savukārt 19. decembrī senatoru amatā tika iecelti Kārlis Ozoliņš, Miķelis Gobiņš, Voldemārs Zāmuels, Pauls Mincis un Arturs Reisners. Savukārt tieslietu ministrs tajā pašā dienā uzaicināja Augustu Lēberu pildīt senatora pienākumus.¹³

Dažādu tautību Latvijas juristu atbalsts jaunajai valstij 1918. gada decembrī bija nozīmīga izšķiršanās šiem cilvē-

kiem. Mūsdienās ir mēģināts šo juristu vēsturisko lēmumu noniecināt, pārvirzot piekrišanu ieņemt senatoru amatus no 1918. gada decembra uz 1921. gadu: „Jā, laikam jau tas bija 1921.gads, kad viņš runāja, ka valsti ir vajadzīgs nostiprināt un aicināja juristus aizpildīt šīs svarīgās vietas.”¹⁴ 1921. gadā politiskā situācija bija kardināli mainījusies – Brīvības cīņas jau bija izcīnītas, Latvijas tautas ievēlētā Latvijas Satversmes sapulce gatavoja Satversmes projektu, kā arī valsts jau bija starptautiski atzīta. Šādos apstākļos piekrišanai kļūt par senatoru vairs nav tā pilsoniskā pienākuma un ziedošanās rakstura kā 1918. gada decembrī.¹⁵

Nav velti atgādināt, ka valsts 1918. gada decembrī pastāvēja vēl tikai uz papīra. Kārļa Ulmaņa valdība nebaudīja nedz sabiedroto, nedz arī savas valsts iedzīvotāju atbalstu. Nozīmīga daļa Latvijas iedzīvotāji bija socialistiski noskaņoti un gaidīja padomju varas nodibināšanu, savukārt Padomju Krievija Pētera Stučkas valdības aizsegā sāka uzbrukumus jaunajai valstij. Prognozējamais sarkanais terors iezīmēja skaidru perspektīvu šiem juristiem, kuri izšķīrās par atbalstu jaunajai Latvijas Republikai un tiesneša pienākumus uzņēmās pietiekami bezcerīgos apstākļos.

III. TIESNEŠA AMATS

Demokrātiskā tiesiskā valstī tiesneša amats ir viens no nozīmīgākajiem amatiem.¹⁶ Tiesu varai un ikvienam tiesnesim ir jāaizsargā demokrātija un konstitūcija. Kā savulaik rakstījis Izraēlas Augstākās tiesas priekšsēdētājs Ārons Baraks, demokrātiskas tiesiskas valsts vērtības nekad nav nodrošinātas līdz galam, par tām ikdienu jācinās ne tikai jaunajās demokrātijās, bet arī valstīs ar senām un stabilām demokrātijas tradīcijām. Ja demokrātijas demontāža ir bijusi iespējama Kanta, Bēthovena un Gētes Vācijā, tā ir iespējama jebkur. Šā iemesla dēļ demokrātiskā tiesiskā valstī tiesnesim ir jāaizsargā šīs valsts vērtības – varas dalīšanu, brīvas vēlēšanas, tiesiskumu un cilvēktiesības. Tiesnesis nedrīkst īstenot nedemokrātiska likumdevēja gribu un demokrātiskai tiesiskai valstij pretējas vērtības.¹⁷

Tiesneša misiju demokrātiskā tiesiskā valstī varētu salīdzināt ar katoļu garīdznieka darbu. Aicinājums, nevis profesija vai arods. Kalpošana, nevis goda vai peļņas vieta. Tā mēs varētu raksturot gan tiesneša, gan katoļu garīdznieka darbu. Latviešu valodā uz tiesneša amata īpašo raksturu jau norāda tā etimoloģiskā izcelsme. Vārds „tiesa” nozīmē visupirms patiesību un taisnību.¹⁸ Tātad tiesnesis ir ne tikai jurists vai valsts amatpersona, bet gan taisnības nesējs, taisnības īstenotājs.

Satversmes tiesa šā gada laikā daudz ir runājusi par tiesu varas un tiesneša vietu demokrātiskā tiesiskā valstī. Satversmes tiesa atzinusi: „Ievērojot tiesneša pilnvaras, viņam izvīzītās kvalifikācijas un kompetences prasības, kā arī tiesneša lēmumu ietekmi un nozīmi, tiesneša amatam vajadzē-

⁶ Neatkarības izsludināšana 1918. gada 18. novembrī un Latvijas likumu spēkā stāšanās. Latvijas Senāta Administratīvā departamenta 1920. gada 13. oktobra spriedums lietā Nr. 21. Grām.: *Ieskats Latvijas Senāta spriedumos un senatora Augusta Lēbera rakstos (1920 – 1938)*. Lēbers D. A. (sast.) Rīga: Latvijas Enciklopēdija, 1992, 13.lpp.

⁷ Latvijas Senāta Administratīvā departamenta 1922. gada 22. marta spriedums Nr. 24. Grām.: *Latvijas Senāta spriedumi (1918 – 1940)*. 2. sējums. Senāta Administratīvā departamenta spriedumi (1920 – 1925). Rīga: Latvijas Republikas Augstākā tiesa, Senatora Augusta Lēbera fonds, 1997, 535.lpp.

⁸ Senāta struktūra un funkcijas. Latvijas Senāta Apvienotās sapulces 1927. gada 14. oktobra spriedums lietā Nr. 9. Grām.: *Ieskats Latvijas Senāta spriedumos un senatora Augusta Lēbera rakstos (1920 – 1938)*. Lēbers D. A. (sast.) Rīga: Latvijas Enciklopēdija, 1992, 26.lpp.

⁹ *Tiesu iekārtas likumi*. Tieslietu ministrijas kodifikācijas nodaļas 1924. gada izdevums. Rīga: Valsts tipogrāfija, 1924.

¹⁰ Senāta struktūra un funkcijas. Latvijas Senāta Apvienotās sapulces 1927. gada 14. oktobra spriedums lietā Nr. 9. Grām.: *Ieskats Latvijas Senāta spriedumos un senatora Augusta Lēbera rakstos (1920 – 1938)*. Lēbers D. A. (sast.) Rīga: Latvijas Enciklopēdija, 1992, 26. – 27.lpp.

¹¹ [Strautnieks E.] Atmiņas. Grām.: *Tieslietu ministrijas un tiesu vēsture. 1918 – 1938*. Veitmanis K., Menģelsons A. (sast.) Rīga: Tieslietu ministrijas izdevums, 1938, 482.lpp.

¹² *Tieslietu ministrijas un tiesu vēsture. 1918 – 1938*. Veitmanis K., Menģelsons A. (sast.) Rīga: Tieslietu ministrijas izdevums, 1938, 21.lpp.

¹³ Lēbers A. Latvijas tiesu iekārta. *Tieslietu Ministrijas Vēstnesis*, 1936, Nr. 3, 560. – 561.lpp.

¹⁴ Satversmes tiesas 2010. gada 18. maija sēdes stenogramma lietā Nr. 2009-111-01. http://www.satv.tiesa.gov.lv/upload/stenogramma_2009_111_01.htm

¹⁵ Sal.: [Strautnieks E.] Atmiņas. Grām.: *Tieslietu ministrijas un tiesu vēsture. 1918 – 1938*. Veitmanis K., Menģelsons A. (sast.) Rīga: Tieslietu ministrijas izdevums, 1938, 481.lpp.

¹⁶ Hamilton A. The Federalist No.78. <http://www.constitution.org/fed/federa78.htm>

¹⁷ Barak A. *The Judge in a Democracy*. Princeton and Oxford: Princeton University Press, 2006, p. xvi – xix; 20 – 23.

¹⁸ *Latviešu valodas vārdnīca. 30 000 pamatvārdu un to skaidrojumu*. Rīga: Avots, 2006, 1093.lpp.

tu būt jurista karjeras augstākajam posmam.¹⁹ Tāpat Satversmes tiesa norādīja: „Tiesu varas uzdevums ir gādāt par to, lai, spriežot tiesu, tiktu nodrošināta valsts konstitūcijas, likumu un citu tiesību aktu īstenošana, tiesiskuma principa ievērošana, kā arī tiktu aizsargātas cilvēka tiesības un brīvības. [Līdz ar to] tiesas un tiesnešu neatkarība nav pašmērķis, bet gan līdzeklis demokrātijas un tiesiskuma nodrošināšanai un stiprināšanai, kā arī obligāts priekšnosacījums tiesību uz taisnīgu tiesu īstenošanai”.²⁰

Tomēr skanīgi vārdi un deklaratīvas frāzes bez dzīves piemēriem un apliecinājuma tā arī paliek tiesu nolēmumu paragrāfos un studentu referātos, neaizraujot un neiedvesmojot. Raugoties uz Latvijas Senāta senatoru kalpošanu taisnīgumam, demokrātiskai tiesiskai valstij un neatkarīgai Latvijas Republikai, šodienas jurists atradis daudz iedvesmojošāku un patiesāku apliecinājumu šīm vērtībām.

1) Uzticība tiesneša aicinājumam. Pirmie Latvijas Senāta senatori amata pienākumus uzņēmās Latvijas Republikai ļoti grūtos apstākļos. Ja Kārļa Ulmaņa valdība nebūtu spējusi iegūt valsts iedzīvotāju uzticību un uzvarēt Brīvības cīņās, juristu piekrišana spriest tiesu neatkarīgās Latvijas Republikas vārdā un īstenot demokrātiskas tiesiskās valsts vērtības Pētera Stučkas režīma revolucionāro tribunālu vērtējumā droši vien tiktu atzīta par sevišķi smagu kontrrevolucionāru darbību, kas sodāma ar augstāko soda mēru.²¹

Brīvības cīņu laikā Latvijas Senāta senatori turpināja pildīt savus pienākumus, pat riskējot ar savu dzīvību. Senators Augusts Lēbers savās atmiņās raksta: „Senāta apspriedes istabā iekritusi granāta un, proti, tūlī pēc tam, kad mēs tikko atstājām apspriedes istabu. Telpas no granātas tika sabojātas tik lielā mērā, ka bija jāpārceļas uz citām telpām. Jau agrāk, līdz tam, otrā apspriedes istabā, igauņiem apšaudot Rīgu, bija iekritusi granāta, kas šo istabu pārvērtusi drupās. Arī toreiz mēs tikko bijām atstājuši istabu.”²²

Tikko izveidotajai Latvijas Republikai nebija nedz piemērotu telpu, nedz pietiekama finansiālā un tehniskā nodrošinājuma tiesu darbībai.²³ Senators Augusts Lēbers atceras, ka „mēbeļu iepirkšanai nebija pietiekošu līdzekļu. Tāpēc arī es iedeivu Senāta rīcībā kādas mēbeles no sava dzīvokļa, starp citu, veļas skapi, kas tika izlietots kā akšu skapis, rakstāmgalds, krēslus un elektrības piekaramo lampu.”²⁴

Dzīvības apdraudējums un skopais nodrošinājums nebija par šķērslī senatoru darbam un efektīvai tiesas spriešanai. Vēlreiz vērts atgādināt Eduarda Strautnieka rakstīto: „[Juristi] ar lielāko pašaieliedzību un uzpurēšanos uzņēmās grūtos tiesneša pienākumus, nemaz neprasadami,

kāds par to labums un cik lielu amatu katram dos”.²⁵ Īpašu uzmanību pelna fakts, ka jau kopš Latvijas Senāta izveidošanas dienas līdzās latviešu juristiem tiesnešu pienākumus uzņēmās arī mazākumtautību pārstāvji. 1918. gada decembrī daudzu mazākumtautību pārstāvju attieksme pret jauno Latvijas Republiku lielākoties bija neitrāla vai nogaidoša. Proklamēšanas aktā Ministru prezidents Kārlis Ulmanis īpaši uzrunāja arī mazākumtautības: „Visi pilsoņi, bez tautības izšķirības, aicināti palīdzēt, jo visu tautību tiesības būs Latvijā nodrošinātas. Tā būs demokrātiska taisnības valsts, kurā nedrīkst būt vietas ne apspiešanai, ne netaisnībai.”²⁶ Taču šķiet juristi būs bijuši vieni no pirmajiem, kas atsaukušies šim aicinājumam. Mazākumtautību juristi gan uzņēmās tiesnešu pienākumus, gan arī aktīvi iesaistījās Latvijas Republikas izveidošanas un likumdošanas darbā. Senators Augusts Lēbers arī bijis viens no pirmajiem Latvijas Universitātes mācībspēkiem, kurš savas lekcijas sāka lasīt latviešu valodā.²⁷

Demokrātiskas tiesiskās valsts principi un taisnīgums ir vērtības, kas pastāv ārpus šauri etniskā ietvara. Mazākumtautību juristu aktīvā iesaistišanās jaunās valsts izveidošanā apliecina to, ka neatkarīga Latvijas Republika un demokrātiska tiesiskā valsts ir iespējama ciešā latviešu tautas un mazākumtautību kopdarbībā. „Mūsu izpratnē tiesības ir vispārējas. Vēstures gaitā gan var izveidoties dažas nacionālās īpatnības, bet taisnības ideāls ir visas cilvēces mantojums un tiesvedība jāsteno vienlīdzīgi, neatkarīgi no nacionālās piederības.”²⁸

2) Uzticība demokrātiskai republikai. Satversmē Latvijas Satversmes sapulce *expressis verbis* nenoteica, ka Latvija ir tiesiskā valsts. Savukārt Latvijas Senāts savā praksē tiesiskās valsts principus atzina par aksiomātiskiem, kurus nav nepieciešams papildus pamatot vai pierādīt. Tieši pretēji: Latvijas Senāts daudzus secinājumus atvasināja no premisas, ka Latvija ir tiesiskā valsts.²⁹

Latvijas Senāts visupirms aizstāvēja tiesu neatkarības principu. 1920. gada 20. decembrī Latvijas Senāts aizliedza apvienot tiesneša vai Senāta virsprokurora pienākumus ar aktīvu politisko darbību Latvijas Satversmes sapulcē. Šeit gan jānorāda, ka Senāta virsprokurors Voldeņars Zānuels bija pretējās domās: „Tur, kur valsts iekārta pilnīgi nodibinājusies, nav vēlams pielaist tiesu darbinieku līdzdarbību politiskajās partijās; bet attiecībā uz Latviju, kurā valsts pamati tikai tagad likti un veidoti, visiem jāpiedalās šai valsts uzbūves darbā un it sevišķi juristiem, kuriem tāpēc jāpiedalās politiskajās partijās un Satversmes sapulcē.”³⁰

Jo sevišķi konsekventi tiesu neatkarību aizstāvēja Latvijas Senāta Apvienotās sapulces priekšsēdētājs Kristaps Valters. Viņš konsekventi nepiedalījās politiskajās aktivitātēs

¹⁹ Par likuma „Par tiesu varu” pārejas noteikumu 7. punkta otrā teikuma un 17. punkta (2008. gada 14. novembra likuma redakcijā) atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1., 83. un 107. pantam: Satversmes tiesas 2010. gada 18. janvāra spriedums lietā Nr. 2009–11–01. *Latvijas Vēstnesis*, 2010. gada 20. janvāris, Nr.10. Sprieduma 9. punkts.

²⁰ Turpat. Sprieduma 7. punkts.

²¹ Šo secinājumu varētu pamatot ar PSRS attieksmi pret Latvijas Senāta senatoriem pēc Latvijas okupācijas 1940. gadā. Kā konstatējis profesors Dītrihs Andrejs Lēbers, „Izņemot Igauniju un Lietuvu, nav citu Augstāko tiesu pasaulē, kuru locekļus būtu piemēklējis līdzīgs liktenis.” Sk.: Lēbers D. A. Latvijas Senāts viņdienās un mūsdienās. *Latvijas Vēstnesis*, 1998. gada 29. decembris, Nr. 387.

²² Lēbers A. Latvijas tiesu iekārta. *Tieslietu Ministrijas Vēstnesis*, 1936, Nr. 3, 561. lpp.

²³ [Strautnieks E.] Atmiņas. Grām.: *Tieslietu ministrijas un tiesu vēsture. 1918 – 1938*. Veitmanis K., Mengelsons A. (sast.) Rīga: Tieslietu ministrijas izdevums, 1938, 482.lpp.

²⁴ Lēbers A. Latvijas tiesu iekārta. *Tieslietu Ministrijas Vēstnesis*, 1936, Nr. 3, 562. lpp.

²⁵ [Strautnieks E.] Atmiņas. Grām.: *Tieslietu ministrijas un tiesu vēsture. 1918 – 1938*. Veitmanis K., Mengelsons A. (sast.) Rīga: Tieslietu ministrijas izdevums, 1938, 482.lpp.

²⁶ *Latvijas valsts pasludināšana 18. novembrī 1918. g.* Rakstu vainags H. J. sakopots. Rīga: Apgādniecība „Astra”, 1918, 19. lpp.

²⁷ *Latvijas tiesību vēsture (1914 – 1940)*. Lēbers D. A. (zin. red.) Rīga: LU žurnāla „Latvijas Vēsture” fonds, 2000, 214.lpp.

²⁸ Lēbers D. A. Latvijas Senāts viņdienās un mūsdienās. *Latvijas Vēstnesis*, 1998. gada 29. decembris, Nr. 387.

²⁹ Saeima kā tiesību subjekts. Saeimas juridiskie darījumi. Latvijas valsts kā tiesiskā valsts. Latvijas Senāta Civilā kasācijas departamenta 1926. gada 25. novembra spriedums Nr. 121. Grām.: *Ieskats Latvijas Senāta spriedumos un senatora Augusta Lēbera rakstos (1920 – 1938)*. Lēbers D. A. (sast.) Rīga: Latvijas Enciklopēdija, 1992, 24.lpp.

³⁰ Lēbers A. Latvijas tiesu iekārta. *Tieslietu Ministrijas Vēstnesis*, 1936, Nr. 3, 564. lpp.

tēs, atteicās no tieslietu ministra amata un kandidēšanas uz Valsts prezidenta amatu.³¹

Latvijas Senāta neatkarība tika pārbaudīta pēc Kārļa Ulmaņa 1934. gada 15. maija apvērsuma. Latvijas Senātam tika lūgts apsveikt jauno valdību, atzīstot arī apvērsuma likumību. Kristaps Valters tam pretojās, norādot, ka to atzīt nav iespējams. Tāpat Latvijas Senāts pēc vairāku senatoru iebildumiem noraidīja Kārļa Ulmaņa ievēlēšanu par Senāta Goda tiesnesi. Latvijas Senāta opozīcija bija par pamatu Kristapa Valtera „aiziešanai” pensijā.

Latvijas Senāta prakse liecina, ka Latvijas Senāts kopš savas darbības pirmsākumiem tiecās uzņemties arī konstitucionālās justīcijas funkcijas.³² Vispārēji Latvijā tajā laikā tika uzskatīts, ka tiesai nav tiesību pārbaudīt, vai likums atbilst vispārējiem konstitūcijas pamatprincipiem.³³ Tomēr konstitucionālo tiesību teorijā atzīts: ja konstitūcijā ar skaidru normu tiesnesim nav atņemtas tiesības pārbaudīt likumu atbilstību konstitūcijai vai šīs tiesības nodotas citam valsts varas orgānam, tiesneša amats un pienākumi liek tam pārbaudīt likumu konstitucionalitāti.³⁴ Latvijas Senāta prakse starpkaru periodā apliecina šāda apgalvojuma pamatotību, jo tas praksē iztulkoja konstitucionālās normas un bija rezervējis tiesības lemt par likumu un citu normatīvo aktu atbilstību konstitucionālajām normām. Vairāki Senāta spriedumi liecina, ka Senāts pārbaudīja, vai Ministru kabinets pagaidu rīkojumus izdevis pagaidu satversmē un 1919. g. 16. jūlija likumā par Ministru kabineta tiesību izdot pagaidu noteikumus noteiktās kompetences ietvaros.³⁵ Ar šiem spriedumiem Latvijas Senāts apliecināja, ka ir gatavs veikt konstitucionālās justīcijas institūcijas funkcijas. Tomēr pēc konstitucionālā konflikta ar Saeimu deputāta Jāņa Goldmaņa imunitātes lietā Latvijas Senāts konsekventi norobežojās no konstitucionālātiesības jautājumu izlemšanas.³⁶ Īsi pirms 15. maija apvērsuma Latvijas tiesību zinātnē to jau bija gatava atzīt par lielu mūsu valsts iekārtas defektu.³⁷

Autoritārā režīma laikā Latvijas Senāts nepakļāvās Kārļa Ulmaņa autoritāras valsts idejām. Kā atzinis profesors Dītrihs Andrejs Lēbers: „Ar Senāta spriedumu palīdzību mēs varētu norādīt uz to, ka tiesas vara aizstāvējusi savu neatkarību Latvijas autoritārajā posmā. Tas nav pats par sevi saprotams. Citās autoritārās valstīs tiesu vara ir kapitulējusi. Hitlera Vācijā, piemēram, tiesu iestādes bez īpašas pretestības isā laikā tika novienādotas („Gleichschaltung”) un ļāvās izmantoties kā režīma instruments. [...] Neatradu nevienu Senāta spriedumu, kurā būtu saskatāmas „nodevas” 15. maija idejām, kā to bija prasījis tieslietu ministrs”.³⁸

³¹ *Senatori. Latvijas Senāts. 1918 – 1940.* Zvejniece R. (red.) Rīga: Latvijas Republikas Augstākā tiesa, 2008, 40.lpp.

³² Plašāk sk.: Pleps J. Administratīvais Senāts un Satversme: neizmantotās iespējas. *Jurista Vārds*, 2009. gada 3. februāris, Nr. 5(548).

³³ Loebers A. *Lekcijas par ievadu tiesību zinātnē.* II daļa. Rīga: L.U. Stud. Pad. Grāmatnīca, 1922, 40. lpp.

³⁴ Schmitt C. *Constitutional Theory.* Durham and London: Duke University Press, 2008, p. 230.

³⁵ Senāta Administratīvā departamenta 1920. gada 21. oktobra spriedums Nr. 23. Grām.: *Latvijas Senāta spriedumi (1918 – 1940).* 2. sējums. Senāta Administratīvā departamenta spriedumi (1920 – 1925). Rīga: Latvijas Republikas Augstākā tiesa, Senatora Augusta Lēbera fonds, 1997, 445. lpp.; Senāta Administratīvā departamenta 1921. gada 26. janvāra spriedums Nr. 2. Grām.: *Latvijas Senāta spriedumi (1918 – 1940).* 2. sējums. Senāta Administratīvā departamenta spriedumi (1920 – 1925). Rīga: Latvijas Republikas Augstākā tiesa, Senatora Augusta Lēbera fonds, 1997, 467. lpp.

³⁶ Plašāk sk.: Pleps J. Parlaments pret tiesu, prezidents pret parlamentu. Deputāta Jāņa Goldmaņa imunitātes lieta. *Jurista Vārds*, 2010. 6. aprīlis, Nr. 14(609).

³⁷ Akmentiņš R. Latvijas Satversmes reforma. *Jurists*, 1934, Nr. 5(57), 134. sl.

³⁸ Lēbers D. A. Latvijas Senāts viņdienās un mūsdienās. *Latvijas Vēstnesis*, 1998. gada 29. decembris, Nr. 387.

Varētu pat atzīt, ka Latvijas Senāts bija viena no retajām iestādēm, no kuras Kārlis Ulmanis baidījās. Vēstures avotos nav saglabājušās liecības par Kārļa Ulmaņa iebildumiem pret generāļu vai ierēdņu iecelšanu amatos. Toties Latvijas Senāta viņš bloķēja sev nevēlamu juristu iecelšanu par senatoriem. Kad pēc Kristapa Valtera aiziešanas pensijā vakantā Latvijas Senāta Administratīvā departamenta senatora vieta tikusi piedāvāta Arvedam Bergam, Kārlis Ulmanis noraidīja šo nomināciju, lai gan Latvijas Senāts esot bijis gatavs vienbalsīgi akceptēt jauno senatoru savā vidū.³⁹ Kā raksta profesors Aivars Stranga: „Neatkarīgais A. Bergs Senātā būtu izaicinošs tiesu neatkarības apliecinājums. [K. Ulmanim tas nebija vajadzīgs.]”⁴⁰

3) Uzticība Latvijas Republikas neatkarībai. PSRS īstenotā agresija pret Latvijas Republiku 1940. gadā Latvijas Senāta senatoriem lika izšķirties par savu attieksmi pret valsts iekārtas maiņu un Latvijas pievienošanu PSRS. Aneksijas rezultātā 1940. gada 26. novembrī Latvijas Senāts tika likvidēts. Septiņi senatori pēcāk tika deportēti uz Sibīriju un tur gāja bojā, virkne senatoru Otrā pasaules kara beigās devās trimdā.

Tomēr Latvijas Senāta senatoru vidū nav konstatējams kolaboracionisms, kas pēc Valsts prezidenta Kārļa Ulmaņa piemēra 1940. gadā saskatāms virknes ierēdņu sadarbībā ar „Tautas valdību”. Tieši pretēji: senatori iesaistījās virknē politisku akciju, kuras bija vērstas uz Latvijas Republikas neatkarības saglabāšanu un atjaunošanu.⁴¹

Īpaši nepieciešams uzvērt Latvijas Senāta senatoru sagatavoto atzinumu trimdā. Šajā dokumentā pēc bīskapa Jāzepa Rancāna lūguma juridiski tika izvērtēti vairāki Latvijas valstiskumam svarīgi jautājumi – gan par Latvijas valsts turpināšanos pēc 1940. gada vasaras notikumiem, gan par Latvijas Satversmes spēkā esamību un Satversmē noteikto valsts varas orgānu iespējām trimdas apstākļos rīkoties Latvijas tautas labā.⁴²

Pēc Saeimas priekšsēdētāja Paula Kalniņa un Saeimas priekšsēdētāja pirmā biedra Kārļa Pauļuka nāves, vērtējot iespējas uzņemties Valsts prezidenta vietas izpildīšanu, bīskaps Jāzeps Rancāns lūdza pirms tam savu viedokli par to paust trimdā esošajiem Latvijas Senāta senatoriem. Bīskaps Jāzeps Rancāns lūdza senatorus izvērtēt un sniegt atbildes uz diviem konkrētiem jautājumiem: „vai Latvijas 1922. gada Satversme ir spēkā un, apstiprinošā gadījumā, kādi Latvijas Satversmē paredzētie valsts orgāni tiesiski un faktiski pastāv vēl tagad”.⁴³

Apspriede notika 1948. gadā Hānavā, Frankfurtes tuvumā. Senatoru atzinumā norādīts, ka tas sastādīts 1948. gada 13. martā, un apspriedē klātienē piedalījušies senatori Jānis Balodis, Rūdolfs Alksnis, Pēteris Stērste un Maksis Ratermanis. Senators Augusts Rumpeteris, kas tajā laikā dzīvoja Ņūdžersijā, atzinumam pievienojās rakstiski.

³⁹ Arveda Berga dienasgrāmatas ieraksts 1934. gada 9. decembrī. Grām.: Lasmanis U. *Arveds Bergs. Politiskas apceres. Ceturtā grāmata. 1934. – 1941. Neizsūtīta trimdinieka piezīmes. Pēdējais vārds.* Rīga: autora izdevums, 2000, 60.lpp.

⁴⁰ Stranga A. Nodaļas no vēstures. LZS autoritārā režīma laikā (1934 – 1940). *Lauku Avīze*, 1995. gada 1. septembris.

⁴¹ *Senatori. Latvijas Senāts. 1918 – 1940.* Zvejniece R. (red.) Rīga: Latvijas Republikas Augstākā tiesa, 2008, 46. – 47.lpp.

⁴² Latvijas Senāta senatoru atzinums par Latvijas Satversmes spēkā esamību un Saeimas pilnvarām okupācijas apstākļos. *Latvju Ziņas*, 1948. gada 17. aprīlis. Plašāku analīzi sk.: Pleps J. Bīskaps Rancāns un Satversme. Valsts prezidenta vietas izpildīšana. *Jurista Vārds*, 2009. 3. marts, Nr. 9(552).

⁴³ Latvijas Senāta senatoru atzinums par Latvijas Satversmes spēkā esamību un Saeimas pilnvarām okupācijas apstākļos. *Latvju Ziņas*, 1948. gada 17. aprīlis.

Līdzīgi savu piekrišanu senatoru atzinumam pauda arī senators Mintauts Čakste Stokholmā. No trimdā tajā laikā dzīvojošajiem senatoriem apspriedē nepiedalījās un savu viedokli nepauda vienīgi Senāta Apvienotās sapulces priekšsēdētājs Aleksandrs Gubens.⁴⁴ Līdz ar to šajā atzinumā izdarītajiem secinājumiem piekrišanu pauda seši no septiņiem trimdā dzīvojošajiem senatoriem.

Šim atzinumam būs paliekoša vieta Latvijas konstitucionālo tiesību vēsturē. Latvijas Senāta senatorus Satversmes tiesas vairākkārt citējusi savā spriedumā „Robežlīguma lietā”.⁴⁵

Savukārt profesors Dītrihs Andrejs Lēbers norādījis, ka senatoru atzinums ir autoritatīvs, rūpīgi izstrādāts un izsvērts.⁴⁶

Līdztekus Latvijas sūtniem un sabiedriskajiem darbiniekiem arī Latvijas senatori pauda viedokli par 1940. gada vasaras notikumiem, sniedzot tiem juridisku novērtējumu. 1940. gada vasaras notikumu vērtējumā Latvijas senatori skaidri norādījuši uz PSRS prettiesisko rīcību un izdarījuši secinājumu, ka Latvijas valsts *de iure* nav pārtraukusi savu pastāvēšanu. Tāpat Latvijas senatori vērtēja jautājumu par Latvijas Satversmes spēkā esamību, kā arī par valsts varas orgāniem, kuri tiesīgi pārstāvēt Latvijas valsti. Citastarp Latvijas senatori pauda viedokli arī par Valsts prezidenta vietas izpildīšanu Satversmes 52. pantā paredzētajos gadījumos.

Senatoru atzinumā nepārprotami norādīts, ka PSRS 1940. gada vasarā Latvijas Republiku pakļāva savai varai, pārkāpjot Latvijai un PSRS saistošās starptautisko tiesību normas, kā arī ignorējot Latvijas Satversmē noteiktās konstitucionālās procedūras. Tautas Saeima pilnīgi pamatoti tiek novērtēta kā „pseido parlaments”, kas ievēlēts pretēji Satversmes prasībām un nepauda Latvijas tautas gribu. Šie Latvijas senatoru secinājumi 1948. gadā jau bija vienprātīgi akceptēti Latvijas sabiedrībā, kā arī virkne valstu, ņemot vērā PSRS rīcības neatbilstību tās starptautiskajām saistībām, nebijā atzinušas Latvijas pievienošanu PSRS.

IV. SENĀTA SPRIEDUMI

Latvijas Senāts nākamajām paaudzēm atstājis vērtīgu mantojumu – savus spriedumus. Pēc profesora Dītriha Andreja Lēbera aplēsēm „savā 22 gadus ilgajā pastāvēšanas laikā Senāts izšķīris vairāk nekā 65 000 lietu, tas ir, vidēji 3000 lietas gadā jeb 10 lietas darba dienā. Senāts publicējis apmēram 4800 spriedumu. Senāta spriedumu krājumi aptver vairāk nekā 6000 lappuses.”⁴⁷

⁴⁴ Lēbers D. A. Komentārs. Grām.: *4.maijs. Rakstu, atmiņu un dokumentu krājums par Neatkarības deklarāciju*. Jundzis T. (zin. red.) Rīga: LU žurnāla „Latvijas Vēsture” fonds, 2000, 385.lpp.

⁴⁵ Par likuma „Par pilnvarojumu Ministru kabinetam parakstīt 1997. gada 7. augustā parafēto Latvijas Republikas un Krievijas Federācijas līgumu projektu par Latvijas un Krievijas valsts robežu” un likuma „Par Latvijas Republikas un Krievijas Federācijas līgumu par Latvijas un Krievijas valsts robežu” 1. panta vārdu „ievērojot Eiropas Drošības un sadarbības organizācijas pieņemto robežu nemainības principu” atbilstību Latvijas PSR Augstākās padomes 1990. gada 4. maija deklarācijas „Par Latvijas Republikas neatkarības atjaunošanu” preambulai un 9. punktam un 2007. gada 27. martā parakstītā Latvijas Republikas un Krievijas Federācijas līguma par Latvijas un Krievijas valsts robežu un likuma „Par Latvijas Republikas un Krievijas Federācijas līgumu par Latvijas un Krievijas valsts robežu” atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 3. pantam: Satversmes tiesas 2007. gada 29. novembra spriedums lietā Nr. 2007-10-0102. *Latvijas Vēstnesis*, 2007. 30. novembris, Nr. 193. Sprieduma 33.1. un 59.1. punkts.

⁴⁶ Lēbers D. A. Latvijas neatkarības atjaunošanas prasības dažos dokumentos pirms 1990. gada 4. maija. Grām.: *4.maijs. Rakstu, atmiņu un dokumentu krājums par Neatkarības deklarāciju*. Jundzis T. (zin. red.) Rīga: LU žurnāla „Latvijas Vēsture” fonds, 2000, 28.lpp.

⁴⁷ Lēbers D. A. Latvijas Senāts viņdienās un mūsdienās. *Latvijas Vēstnesis*, 1998. gada 29. decembris, Nr. 387.

Pēc Latvijas neatkarības atjaunošanas Latvijas Senāta spriedumi varētu likties tikai kā nozīmīgs Latvijas tiesību vēstures piemineklis, kuram nav praktiskas nozīmes šodienas juristu darbā. Taču jau deviņdesmitajos gados profesors Dītrihs Andrejs Lēbers aizsāka Latvijas Senāta spriedumu popularizēšanu, aizstāvot viedokli, ka šiem spriedumiem ir būtiska praktiska nozīme arī mūsdienās. Ņemot vērā, ka pēc neatkarības atjaunošanas tika atjaunota vairāku likumu darbība, „Senāta spriedumi ir ņemami vērā, ja tie noder kā pamatojums Latvijas likumu piemērošanā. Bez tam Senāta spriedumi lietojami tiktāl, cik tajos ietverti „tiesību vispārējie principi”. [Tādēļ] ieskats Senāta spriedumos varētu palīdzēt tiesnesim atrast argumentus sprieduma pamatojumam.”⁴⁸

Atsauces uz Latvijas Senāta praksi mūsdienu tiesību praksē aizsāka Satversmes tiesa.⁴⁹ Šobrīd Latvijas Senāta prakse daudzās tiesību nozarēs ir apzināta un tiek aktīvi izmantota. Piemēram, nav iespējams vērtēt jautājumu par Valsts prezidenta vietas izpildīšanu un Satversmes 52. panta tvērumu, ignorējot Latvijas Senāta senatoru trimdā sagatavoto atzinumu.⁵⁰ Tāpat Saeimas deputātu imunitātes regulējuma izpratne nebūs pilnīga bez Latvijas Senāta Apvienotās sapulces 1928. gada 18. maija sprieduma rūpīgas analīzes.⁵¹

Varētu teikt, ka Latvijas Republikas kontinuitāte lielā mērā nozīmē arī Latvijas Republikas tiesību kontinuitāti. Savukārt Latvijas Republikas tiesību kontinuitāte nav un nebūs pilnīga bez tiesību zinātnes un tiesību prakses kontinuitātes.⁵² Kā uzsvērusi profesore Sanita Osipova: „Kontinuitāte ir nepieciešama arī zināšanās jeb zināšanu plūsmā. Tāpēc šodien ir būtiski noskaidrot iepriekšējo paaudžu zinātnieku ieguldījumu jurisprudencē, jo tas veido pamatu mūsu zināšanās.”⁵³ Līdzās tiesību zinātnes kontinuitātei praktiska nozīme ir arī tiesību prakses kontinuitātei. Ņemot vērā judikatūras kā tiesību avota nozīmes pieaugumu, tiesību normu piemērošanā arvien lielāka nozīme būs ne vien aktuālajai judikatūrai, bet arī Latvijas Senāta prakses studijām un aktīvai izmantošanai.

⁴⁸ Turpat.

⁴⁹ Par Saeimas 1999.gada 29.aprīļa lēmuma par Telekomunikāciju tarifu padomi 1.punkta un 4.punkta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1.un 57.pantam un citiem likumiem: Satversmes tiesas 1999. gada 1. oktobra spriedums lietā Nr. 03-05(99). *Latvijas Vēstnesis*, 1999. gada 5. oktobris, Nr. 325/327. Sprieduma secinājumu daļas 1.punkts.

⁵⁰ Kārklīņa A. Valsts prezidenta atļaušanas institūts. Promocijas darbs. Rīga: Latvijas Universitāte, 2008. https://luis.lanet.lv/pls/pub/luj.fprnt?l=1&fn=F33015/Annija_Karklina_2008.pdf

⁵¹ Zeppa-Priedite V. Valsts amatpersonu kriminālprocesuālā imunitāte Latvijas kriminālprocesuālās tiesībās. Promocijas darbs. Rīga: Latvijas Universitāte, 2010. https://luis.lanet.lv/pls/pub/luj.fprnt?l=1&fn=F520479351/Violeta_Zeppa-Priedite_2010.pdf

⁵² Plašāk sk.: Terihova S. Juridiskā doma un tās attīstība Latvijā zinātniskajās publikācijās starpkaru posmā (1918 – 1940). Maģistra darbs. Rīga: Latvijas Universitātes Tiesību teorijas un vēstures katedra, 2009.

⁵³ Osipova S. Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes profesoram Voldemāram Kalniņam – 100 (1907-1981). Likums un Tiesības, 2008, 10.sējums, Nr.6, 162.lpp.

Latvijas Senāta prakse tiek izmantota ne tikai Satversmes tiesas nolēmumos, bet arī Augstākās tiesas Senāta spriedumos⁵⁴ un veiktajos tiesu prakses vispārīnājumos.⁵⁵ Līdz ar to šodien Latvijas Senāta spriedumi ir aktuāls un izmantojams tiesību palīgavots daudzās tiesību nozarēs, sniedzot pārliecinošas un laika gaitā pārbaudītas atziņas par neskaidriem tiesību normu piemērošanas jautājumiem.

Tajā pašā laikā nedrīkst aizmirst, ka Latvijas Senāts savus skaidrojumus sniedzis noteiktā laikā, ņemot vērā tajā laikā pastāvošo normatīvo regulējumu un tiesību izpratni. Izšķīroties par Latvijas Senāta atziņu izmantošanu, nepieciešams rūpīgi izvērtēt to aktualitāti un atbilstību šodienas tiesībām.⁵⁶

Tāpat Latvijas Senāta prakse varētu būt noderīga mūsdienās, risinot aktuālus tiesu darba organizācijas jautājumus.

Mūsdienās judikatūras atziņas kļūst par arvien nozīmīgāku tiesību avotu. Taču vēl joprojām visi tiesu nolēmumi netiek publiskoti. Satversmes tiesas likums noteic obligātu Satversmes tiesas spriedumu un lēmumu par tiesvedības izbeigšanu publicēšanu laikrakstā „Latvijas Vēstnesis”, kā arī ikgadējo spriedumu krājumu izdošanu.⁵⁷ Administratīvā procesa likums noteic obligātu tiesas spriedumu publicēšanu mājaslapā internetā.⁵⁸ Apsveicama ir arī Augstākās tiesas iniciatīva tiesu prakses pieejamības nodrošināšanā. Tiesas nolēmumi tiek publicēti gan mājaslapā internetā, gan juridiskajos žurnālos un spriedumu krājumos. Tāpat tiek regulāri veikti tiesu prakses vispārīnājumi par aktuāliem jautājumiem.

Tomēr nepieciešams rūpīgs izvērtējums, vai šajā jomā nav vajadzīgi pilnveidojumi. Satversmes tiesa, atsaucoties uz Satversmes 90. pantu, ir norādījusi, ka „personai ir tiesības izziņāt normatīvo aktu piemērošanas praksi, proti, demokrātiskā tiesiskā valstī tiesu judikatūrai jābūt brīvi pieejamai ikvienam interesentam”.⁵⁹ Iespējams, likumdevējam būtu jāapsver nepieciešamība noteikt obligātu tiesu nolēmumu publicēšanu arī civillietās un krimināllietās. Tāpat, iespējams, nepieciešams atsevišķs regulējums gadījumiem, kad Augstākās tiesas Senāta spriedumam pievienotas atsevišķas domas⁶⁰ vai kad administratīvā tiesa piemērojusi Administratīvā procesa likuma 104. pantu.

Tāpat mūsdienās plašas diskusijas tiek veltītas tiesas procesu paātrināšanai un tiesu sistēmas atslogošanai no lie-

tu uzkrājumiem.⁶¹ Viens no risinājumiem varētu būt tiesas nolēmumu apjoma un formas pārvērtēšana. Šajā kontekstā, iespējams, uzmanību varētu veltīt Latvijas Senāta spriedumu tehnikai. Latvijas Senāta spriedumi nav tik geri un izvērtēti kā mūsdienās ierastie labās prakses paraugi, taču nevar teikt, ka tiem trūktu juridiskās analīzes dziļuma un rūpīga faktisko apstākļu izvērtējuma. Sprieduma kvalitāti nenoteic tā apjoms, bet gan spriedumā ietvertā argumentācija.

Līdz ar to Latvijas Senāta mantojums arī šodien ir nozīmīgs ne vien tiesību vēsturniekiem, bet arī tiesību praktiķiem un zinātniekiem. Latvijas Senāta nolēmumos var meklēt atbildes arī uz šodien aktuāliem tiesību jautājumiem dažādās tiesību nozarēs. Savukārt Latvijas Senāta senatoru personības uzskatāmi iezīmē tiesneša misiju demokrātiskā tiesiskā valstī.

⁵⁴ Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta 2007. gada 11. jūnija spriedums lietā Nr. SKA-117/2007. Sprieduma 8.2.punkts. <http://www.at.gov.lv/files/archive/department3/2007/ad110607.doc>; Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta 2008. gada 14. janvāra spriedums lietā Nr. SKA-5/2008. Sprieduma 10. punkts. http://www.at.gov.lv/files/archive/department3/2008/ska-5-08_dzimumu_maina.doc.

⁵⁵ Par Civillikuma 1415. panta piemērošanu. Tiesu prakses vispārīnājums. Rīga: Augstākā tiesa, 2008. http://www.at.gov.lv/files/docs/summaries/2008/tiesu_prakses_apkopojums_3_2008.doc;

⁵⁶ Par Ministru kabineta 2005. gada 11. janvāra noteikumu Nr. 17 „Grozījumi likumā „Par nekustamā īpašuma piespiedu atsavināšanu valsts vai sabiedriskajām vajadzībām”” un 2005. gada 9. jūnija likuma „Grozījumi likumā „Par nekustamā īpašuma piespiedu atsavināšanu valsts vai sabiedriskajām vajadzībām”” atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1. un 105. pantam: Satversmes tiesas 2005. gada 16. decembra sprieduma lietā Nr. 2005-12-0103. *Latvijas Vēstnesis*, 2005. gada 20. decembris, Nr. 203. Sprieduma 23.1.punkts.

⁵⁷ Satversmes tiesas likuma 29. panta trešā daļa un 33.pants.

⁵⁸ Administratīvā procesa likuma 108. panta septītā daļa.

⁵⁹ Par Prokuratūras likuma 1. panta pirmās daļas, 4. panta pirmās daļas, 6. panta trešās daļas, 22. panta un 50. panta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1., 58., 82., 86. un 90. pantam: Satversmes tiesas 2006. gada 20. decembra spriedums lietā Nr. 2006-12-01. *Latvijas Vēstnesis*, 2006. gada 28. decembris, Nr. 206. Sprieduma 16. punkts.

⁶⁰ Osis M. Atsevišķās domas Senāta spriedumos civillietās. Jurista Vārds, 2010. gada 5. oktobris, Nr.40(635).

⁶¹ Osipova S., Strupiņš A., Rieba A. Tiesu varas neatkarības un efektivitātes palielināšanas un nostiprināšanas rezerves. Jurista Vārds, 2010. gada 9. marts, Nr.10(605), 2010. gada 16. marts, Nr.11(606).

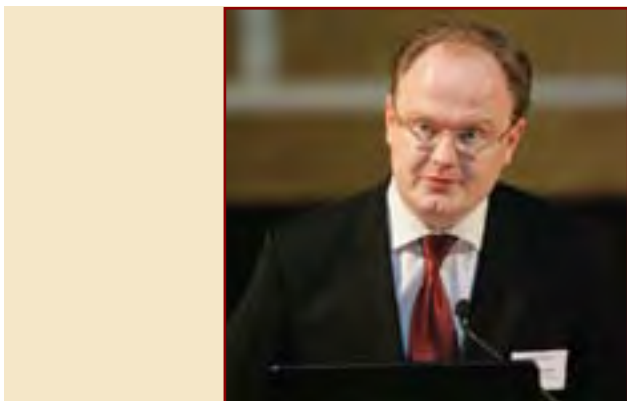

Mg.iur. Māris VAINOVSKIS,

Latvijas Tiesu informatīvās sistēmas Judikatūras moduļa izveides pētījuma autors, LU doktorants

Referāta materiālu apkopošanā un tēzu sagatavošanā piedalījies **Edijs POGA**, Pallas Konsorcija (Eseksas Universitātes) maģistrs

LATVIJAS TIESU JUDIKATŪRAS APKOPOŠANAS AKTUĀLIE JAUTĀJUMI

I. MŪSDIENĀS RADĪTĀS LATVIJAS TIESU JUDIKATŪRAS APKOPOŠANA UN NĀKOTNES UZDEVUMI

I.1. Judikatūras apkopošanas nozīme. Sabiedrībai ir jānodrošina iespēja operatīvi iepazīties ar pamatoti apkopotu, atlasītu un sistematizētu informāciju par Latvijas tiesu judikatūru un tās attīstību.

- Tiesu judikatūras sistematizēšana notiek tiesību adresātu informēšanai un šādi palīdz realizēt taisnīguma un vienlīdzīguma principus.
- Tiesību piemērotājiem tiek nodrošināta atvieglota iespēja sekot līdzi Latvijas tiesu prakses attīstībai.
- Sistematizētas tiesu judikatūras pieejamība iegūst nozīmīgu funkciju nodrošināt tiesību piemērotāju uzticamību. Proti, nolēmumu satura analīzi un efektīvu pētniecību iespējams veikt tikai padarot nolēmumus publiskus (kas pats par sevi ir demokrātijas princips).
- Latvijas tiesu nolēmumu un atziņu pieejamība palīdz tiesību praktiķiem juridiskās argumentācijas gatavošanā, kā arī tiesību pētniekiem - tiesību izpētē.

I.2. Augstākās tiesas Judikatūras nodaļas darbs. Latvijas Republikas Augstākajā tiesā izveidotā Judikatūras nodaļa tās vadītājas Zigrīdas Mitas vadībā veic liela apjoma darbu, nodrošinot:

- Judikatūras datubāzes veidošanu un attīstīšanu;
- AT Senāta nolēmumu krājumu izdošanu;
- AT Senāta nolēmumu publicēšanu Internetā un periodikā;
- tiesu prakses apkopojumu par aktuāliem tiesību jautājumiem izstrādāšanu un publicēšanu;
- semināru par tiesu prakses un teorijas aktualitātēm rīkošanu.

I.3. Judikatūras datubāze. Judikatūras datubāze ir informatīvs resurss, ar kura palīdzību iespējams operatīvi iepazīties ar apkopotu un sistematizētu informāciju par Latvijas tiesu mūsdienās radīto judikatūru un tās attīstību (normatīvais pamats - Likuma "Par tiesu varu" 28.⁶ panta ceturtās un piektās daļas noteikumi).

- Judikatūras datubāzes vešana ir Augstākās tiesas Judikatūras nodaļas darba būtiska sastāvdaļa.
- Judikatūras datubāze ir ļoti apmeklēta – pirmā pusgada laikā kopš tā pieejama tiesu portālā (www.tiesas.lv) judikatūras datubāze tika apskatīta 221 391 reizi (Pārskats par Latvijas Republikas Augstākās tiesas darbu 2009. gadā 19.lpp.).
- Judikatūras datubāzes izveide veikta, pamatojoties uz pētījumu „Par tiesu prakses vispārīgumu veikšanas metodoloģiju”. Pētījuma sagatavošanā tika veikta plaša ārvalstu ekspertu aptauja, kā arī analizēta Latvijas situācija.
- Judikatūras datubāze veidota, ievērojot arī Latvijas Senāta Spriedumu biroja darbības principus.

I.4. Informācijas atlase un ievade judikatūras datubāzē. Ir jāuzsver nepieciešamība visām Latvijas tiesu instancēm aktīvi piedalīties judikatūras apkopošanā. Patlaban izveidotā sistēma nodrošina informācijas atlases divu līmeņu modeli. Proti, pirmajā līmenī Latvijas tiesas pašas pēc konkrēti definētiem kritērijiem var atlasīt juridisku interesi izraisošos un par judikatūras attīstību liecinošos nolēmumus un virzīt šo informāciju otrā līmeņa atlasei un apstrādei Judikatūras nodaļā. Vēlams veicināt tiesu aktivitāti judikatūras atlases pirmajā posmā.

I.5. Nolēmumu atlases kritēriji un vispārīnāšanas metodoloģija

- Juridiskā interese. Galvenais nolēmumu atlases kritērijs ir juridiskā interese, ko izraisa nolēmums, un tā noderīgums tiesu judikatūras veidošanā. Par šo kritēriju nepastāv domstarpības ārvalstu un Latvijas praksē. Zināmā mērā juridiskās intereses konstatēšana ir kvalificēta jurista profesionālās intuīcijas uzdevums. Atlases veicējam jāspēj uztvert, vai nolēmums papildina tiesu judikatūru¹, atspoguļo tiesību izpratnes tendenci, tiesas nostāju faktu izvērtēšanā un likumu piemērošanā tādā veidā, ka attiecīgais nolēmums varētu būt svarīgs atbilstošu un pamatotu zināšanu iegūšanai par tiesu praksi attiecīgajā tiesību nozarē vai apakšnozarē.

¹ Piemēram, Francijā, saskaņā ar statistiku par Kasācijas tiesas nolēmumiem, kā arī par Parīzes un Versaļas Apelācijas tiesas nolēmumiem, tikai 10 % no lēmumiem ir bijuši "izglītojoši un noderīgi". Pārējos gadījumos runa bija tikai par "elementāriem procesuālajiem jautājumiem" vai arī tika atkārtoti "sen pieņemti un apstiprināti" lēmumi.

- Principiāla rakstura nolēmumi. Neapšaubāmi, datu bāzē jāpublicē principiāla rakstura nolēmumi. Šeit runa ir par nolēmumiem, kas veltīti kādam vispārīgam tiesību principam, tiesību normas iztulkojumam, tiesību robu aizpildes metodoloģijai un tiesību tālākveidošanai.

- Prakses grozīšana. Ir jāpublicē nolēmumi, kas groza pastāvīgo judikatūru vai izlemj vispārīga rakstura strīdīgu jautājumu.

- Jaunu normatīvo aktu piemērošana. Kad stājas spēkā jauni normatīvie akti, ir jāpublicē pirmie nolēmumi, kas nākotnē orientēs tiesu prakses attīstību.

- Hierarhiskā atlase. Svarīgi apzināties, ka atlases kritērijs ir ne tik daudz tiesas rangs, bet atbilde uz tiesību jautājumu, ko sniedz pēdējā pārsūdzības instance. Latvijas Senāta spriedumu birojs gan sistematizēja tikai Senāta spriedumus vai lēmumus. Atlase tika ierobežota tikai ar augstākās tiesas instances spriedumiem. Tomēr patreizējā situācijā būtu ieteicams aktīvāk izvērtēt un apkopot arī to judikatūru, kuru veido citas tiesas kā pēdējās pārsūdzības instances.

I.6. Nākotnes uzdevumi

- Latvijas tiesu nolēmumu plašākas pieejamības nodrošināšana:

- a) Judikatūras datubāzes attīstība un paplašināšana, darbības un funkcionalitātes turpmāka uzlabošana un pilnveidošana;

- b) Augstākās tiesas Senāta un citu Latvijas tiesu nolēmumu plašāka publicēšana periodikā;

- c) Augstākās tiesas Senāta un citu Latvijas tiesu nolēmumu krājumu intensīvāka un plašāka izdošana.

- Latvijas tiesu nolēmumu analitiskas meklēšanas iespēju atvieglošana.

II. LATVIJAS SENĀTA (1918-1940) PRAKSES APKOŠANA UN PUBLICĒŠANA

2. Latvijas Senāta spriedumu nozīme to taisīšanas laikā un šodien

II.1. Tiesu prakses veidošana Latvijas Republikas pirmosokupācijas periodā. Jau savas pastāvēšanas sākumā Latvijas Senāts skaidri norobežojās no Krievijas impērijas Senāta vielokļa par tā taisīto spriedumu saistošo spēku attiecībā uz zemāku instanču tiesām, vienlaicīgi tomēr aizrādot, ka Latvijas Senāta spriedumiem ir „vadoša nozīme” kā tiesu praksei Vietējo civillikumu kopojuma (Vietējo likumu kopojuma III daļa) ievada XXVI panta nozīmē un nolemjot publicēt tos savus spriedumus, kuriem tas pēc satura piešķirīs „principiālu nozīmi”.²

² Jau savā 1920. gada 4. marta spriedumā Finanšu Ministrijas Tiesu Nodokļu Departamenta blakus sūdzības lietā Latvijas Senāta Civilās kasācijas departaments noteikti nostājās pret Krievijas impērijas Senāta uzskatu, ka tā publicētiem spriedumiem piemīt gan oficiāls raksturs, gan arī saistošs spēks *erga omnes*. (Skat. 1920. gada 4. marta Latvijas Senāta Civilā kasācijas departamenta spriedums Finanšu Ministrijas Tiesu Nodokļu Departamenta blakus sūdzības lietā Nr.8, publicēts: Izvilkumi no Latvijas Senāta Civilā kasācijas departamenta spriedumiem par laiku no 1919. gada līdz 1925. gada 1. jūlijam, sastādījuši: Senators F. Konradi un A. Walter, Rīga: Golts un Jurjāns, 1929, 110.lpp.). Savukārt 1924. gada 7. martā Latvijas Senāts Apvienotās Sapulces rīcības sēdē taisīja sevišķu lēmumu Senāta spriedumu publicēšanas jautājumā, starp citu, atrodot, ka Latvijas Senāta spriedumu saistošs spēks attiecībā uz zemāku instanču tiesām ir pretējs Latvijas valsts iekārtai un ka Latvijas Senāta spriedumi publicējami vienīgi 1864. gada *Vietējo civillikumu* kopojuma ievada XXVI panta nozīmē. (Skat. „Senāta spriedumu publicēšanas jautājumā”, publicēts: Tieslietu Ministrijas Vēstnesis, Nr.4., 1924. gads, 197.-199. lpp.). Jāpiezīmē, ka līdzīgi arī Satversmes tiesa savā 2003. gada 4. februāra spriedumā Lietā Nr. 2002-06-01 „Par likuma „Par tiesu varu” 49. panta otrās daļas atbilstību Satversmes 1. un 83. pantam” apstiprinājusi Latvijas tiesu nolēmumu saistošā rakstura nesaderību ar Latvijas valsts iekārtu.

Šī norma līdz ar to arī kalpoja par formālu juridisku pamatu³ atsaucēm uz Latvijas Senāta spriedumiem citās lietās. Tā noteica, ka: „*Atsevišķos gadījumos spriedumiem, kaut arī tos būtu taisījušas augstākās tiesu iestādes, nav likuma spēka, un tāpēc tie nevar noderēt par paraugu citiem gadījumiem. Bet tā kā tiesniešiem savos spriedumos, vienos un tajos pašos apstākļos, jābūt secīgiem, tad prāvniekiem nav liegts savu tiesību pastiprināšanai atsaukties uz agrāk taisītiem, savā starpā saskanīgiem un likumīgā spēkā nākušiem tiesu spriedumiem.*”⁴ Lai gan ar 1937. gada Civillikuma spēkā stāšanos šis formālais pamats atkrita⁵, tas tomēr nemazināja Latvijas Senāta spriedumu lomu Latvijas tiesu praksē.⁶ Latvijas Senāts rūpīgi sekoja līdzī savas prakses veidošanai, tā spriedumos pausto tēžu noturībai un spriedumu publicēšanai. Visā tā pastāvēšanas laikā Latvijas Senātam tika piešķirta būtiska loma un daudzās lietās tam nācās nodibināt pareizu praksi, kas kalpoja par paraugu pārējām Latvijas tiesām⁷. Latvijas Senāta spriedumu krājumus plaši lietoja tiesu praksē.⁸

II.2. Latvijas Senāta spriedumu nozīme šodien. Latvijas Senāta senatora Augusta Lēbera dēļ Prof. Dr. Dītrihs Andrejs Lēbers pamatoti uzskatīja, ka Latvijas Senāta spriedumi ir „*zelta bedre*” tiesiskiem atzinumiem, kas savu nozīmi saglabājuši arī mūsdienās. Tie autoritatīvi dokumentē Latvijas tiesību attīstību un dod ieskatu Latvijas vispārējā vēsturē, it īpaši politiskā, ekonomiskā, sociālā un kultūras jomā.⁹ Latvijas Senāta spriedumu nezūdošā vērtība ir to augstā saturiskā kvalitāte gan pēc būtības, sniedzot konkrētas atbildes uz konkrētiem tiesību jautājumiem (galvenokārt civiltiesībās), gan izlietotās argumentācijas tehnikas ziņā. Pateicoties Latvijas Republikas kontinuitātes principa realizācijas rezultātā notikušajai Satversmes darbības atjaunošanai un atjaunotajiem svarīgākajiem pirmskara Latvijas likumiem,¹⁰ kas šodien ir spēkā tādā pašā vai salīdzināmā redakcijā kā Latvijas Senāta pastāvēšanas laikā, šīs atbildes nav zaudējušas savu aktualitāti šodien. Jebkurā gadījumā Latvijas Senāta spriedumi būs vienmēr aktuāli dēļ tajos ietvertajam atziņam par tiesību

³ Kas pēc sava satura ir diezgan tuvs 1998. gada Civilprocesa likuma 5. panta sestās daļas noteikumiem.

⁴ Civillikumi (Vietējo likumu kopojuma III daļa) – Tulkojums ar pārgrozījumiem un papildinājumiem, kas izsludināti līdz 1935. gada 1. janvārim, ar dažiem paskaidrojumiem, sastādījuši: Prof. Dr. iur. A. Būmanis, H. Elerss un J. Lauva, Rīga: Valters un Rapa, 1935.

⁵ Šai sakarā 1937. gada Civillikuma izstrādāšanas komisijas loceklis un Latvijas Senāta Civilā kasācijas departamenta priekšsēdētājs senators Osvalds Ozoliņš izteicies, ka: „[...] *[Civillikuma] Ievads nav uzņēmis arī agrāko noteikumu, kas pilsoņiem atļāva savu tiesību pastiprināšanai atsaukties uz „saskanīgiem un spēkā nākušiem tiesu spriedumiem”, atsakoties tādā kārtā no jebkāda norādījuma uz tiesu praksi kā tiesību avotu. Tiesību avoti ir vienīgi likums un ieraduma tiesības gadījumos, kad likums to noteic. [...]*” (Skat. Senators Osvalds Ozoliņš „Civiltiesību reforma Latvijā”, publicēts: „Darbam un tiesībām” - Senāta apvienotās sapulces priekšsēdētājam Aleksandram Gubenim veltīts rakstu krājums, rediģējuši: J. Ankravs, A. Dzirkalis, A. Auziņš, Latvijas Krimināltiesību biedrības izdevums, Rīga: Valsts papiru spiestuve un naudas kalpuve, 1939, 165.-166. lpp.) un „[...] *Jaunā Civillikuma ievads nav atkārtojis agrākā ievada XXVI pantu, kas zināmā mērā ļāva subjektīvās tiesības pamatot uz „saskanīgiem un likumīgā spēkā nākušiem tiesu spriedumiem”. [...]*” (Skat. Senators Osvalds Ozoliņš, „Jaunā Civillikuma ievads”, publicēts: Tieslietu Ministrijas Vēstnesis, Nr.2., 1938. gads, 322. lpp.).

⁶ Skat. Prof. Dr.habil.iur. Edgars Melķis, „Par precedentu un tiesu prakses veidošanu”, publicēts: Latvijas Vēstnesis, 1998. gada 29. oktobri.

⁷ Dr. Alfrēds Bilmanis, „Law and Courts in Latvia”, Vašingtona: The Latvian Legation Washington, D.C., 1946, 43. lpp.

⁸ Dr. Dītrihs A. Lēbers, Latvijas Senāts 1918-1940. Rādītāji Latvijas Senāta spriedumu krājumiem, 1. sējums. Rīga: LR Augstākā tiesa, Senatora Augusta Lēbera fonds, 1997, 11. lpp.

⁹ Turpat.

¹⁰ Šai sakarā īpaši atzīmējama 1937. gada Civillikuma spēka atjaunošana, kas principā padara par relevantu šodien arī Latvijas Senāta praksi 1864. gada Civillikuma un 1937. gada Civillikuma tulkošanā un piemērošanā.

principiem un to vietu mūsu tiesību sistēmā.¹¹ Tie ir mūsu tiesību mantojums, kas izlietojams par pamatu Latvijas tiesību sistēmas pilnīgai atjaunošanai un nostiprināšanai.¹²

III. LATVIJAS SENĀTA SPRIEDUMU PUBLICĒŠANA UN ANALĪTISKĀ APSTRĀDE

Latvijas Senāta spriedumi un to publicēšanas mērķis. Pēc Prof. Dr. Dītriha A. Lēbera datiem, savā 22 gadu ilgajā pastāvēšanas laikā Latvijas Senāts izšķīris vairāk par 65 000 lietām, bet tikai apmēram 4800 spriedumi ir tikuši oficiāli publicēti.¹³ Pēc paša Latvijas Senāta ieskatiem tā taisīto spriedumu publicēšana bija nepieciešama, lai apvienotu Latvijas tiesu praksi un lai iepazīstinātu plašākas sabiedrības un sevišķi juristu aprindas ar Latvijas Senāta radīto tiesu praksi.¹⁴

III.1. Latvijas Senāta spriedumu publicēšana un analītiskā apstrāde Latvijas pirmsokupācijas periodā. Latvijas Republikas pirmsokupācijas periodā Latvijas Senāta spriedumi tika publicēti gan oficiālos, gan dažādos privātos izdevumos, kas saturiski atšķiras no oficiālajiem izdevumiem:

III.1.1. Oficiālās Latvijas Senāta spriedumu publikācijas. Pēc Prof. Dr. Dītriha A. Lēbera informācijas¹⁵ Latvijas Senāta oficiālās publicēšanas vēsture dalās vairākos atšķirīgos posmos:

- No 1921. gada līdz 1934. gadam Latvijas Senāta spriedumu publicēja „Tieslietu Ministrijas Vēstneša” pielikumā.
- Vēlāk Latvijas Senāta spriedumus iespieda Valsts tipogrāfija, kura sākotnēji izdeva atsevišķas spriedumu burtnīcas, bet, sākot ar 1935. gadu, Latvijas Senāta spriedumus izdeva arī pielikumā pie laikraksta „Valdības Vēstnesis”.
- Savukārt 1934. gadā izvilukumus no Latvijas Senāta Administratīvā departamenta un Valsts kontroles padomes lēmumiem laikā no 1923. gada 16. augusta līdz 1933. gada 31. decembrim izdeva Valsts kontrole (sastādītājs Kārlis Ceikels).
- Kopš 1939. gada plaši pazīstamo senatora F. Konradi un A. Valtera „Izvilkumu no Latvijas Senāta Civilā Kasācijas departamenta spriedumiem” publicēšanu pārņēma Senāta spriedumu birojs,¹⁶ ko Ministru kabinets izveidoja ar mērķi sekmēt Latvijas Senāta spriedumu publicēšanu.

¹¹ Dr. Dītrihs A. Lēbers, Latvijas Senāts viņdienās un mūsdienās, uzruna Latvijas Senāta dibināšanas atceres dienā Rīgā, Tiesu pili, 1998. gada 19. decembrī // Latvijas Vēstnesis, 1998. gada 29. decembris, Nr.387.

¹² Dr. Dītrihs A. Lēbers, Latvijas Senāts 1918-1940. Rādītāji Latvijas Senāta spriedumu krājumiem, 1. sējums. Rīga: LR Augstākā tiesa, Senatora Augusta Lēbera fonds, 1997, 11. lpp.

¹³ Turpat.

¹⁴ Skat. „Senāta spriedumu publicēšanas jautājumā”, publicēts: Tieslietu Ministrijas Vēstnesis, Nr.4., 1924. gads, 198. lpp.

¹⁵ Dr. Dītrihs A. Lēbers, Latvijas Senāts 1918-1940. Rādītāji Latvijas Senāta spriedumu krājumiem, 1. sējums. Rīga: LR Augstākā tiesa, Senatora Augusta Lēbera fonds, 1997, 14., 15., 20. lpp.

¹⁶ Saskaņā ar toreiz spēkā esošā Tiesu iekārtas likuma noteikumiem Senāta spriedumu biroja uzdevums bija dot iespēju saskaņot un pārredzēt Latvijas Senāta praksi (61². pants). Senāta spriedumu birojs pārzināja Senāta Apvienotās sapulces un departamentu spriedumu un lēmumu kopojumus un veda kartotēkas ar atzīmēm kā alfabētiskā kārtībā pēc priekšmetiem, tā arī sistemātiskā kārtībā pēc likumu pantiem un jautājumiem, kādus Senāts izšķīris (61³. pants) (Skat. 1938. gada 29. marta likums „Pārgrozījumi un papildinājumi Tiesu iekārtā”, publicēts: Likumu un Ministru kabineta noteikumu krājums, 1938. gads, Nr.88, 215. lpp). Pamatojoties uz Tiesu iekārtas likuma 61¹. panta noteikumiem, Latvijas Senāta Apvienotās sapulce ar 1939. gada 13. jūnija rīcības sēdēs lēmumu pieņēma Instrukciju Senāta spriedumu birojam. Saskaņā ar šo instrukciju “*Spriedumu birojs ierīko un ved sistematizētus krājumus praksē izpaustām tiesiskām atziņām vai tēzēm, kam principiāla nozīme un juridisks svars vai interese.*” (Skat. Instrukcija Senāta spriedumu birojam. Tiesu prakses veidošana. LU zinātniskie raksti. Rīga: Latvijas Universitāte, 2001, 19. lpp. un Dr. Dītrihs A. Lēbers, Latvijas Senāts 1918-1940. Rādītāji Latvijas Senāta spriedumu krājumiem, 1. sējums. Rīga: LR Augstākā tiesa, Senatora Augusta Lēbera fonds, 1997, 40.-44. lpp.)

• 1940. gadā Tieslietu ministrija paziņoja,¹⁷ ka tā gatavojas kā „Tieslietu Ministrijas Vēstneša” pielikumam izdot arī Latvijas Senāta Kriminālā kasācijas departamenta spriedumu izvilkumu krājumu, sākot ar 1935. gada 15. septembri, Latvijas Senāta Apvienotās sapulces un Kriminālā kasācijas departamenta priekšsēdētāja, senatora A. Gubeņa un Kriminālā kasācijas departamenta virssekretāra Fr. Kamradziusa redakcijā, bet Latvijas okupācijas dēļ šo iniciatīvu nerealizēja.¹⁸

III.1.2. Privātās Latvijas Senāta spriedumu publikācijas. Pēc Prof. Dr. Dītriha A. Lēbera informācijas¹⁹, laika gaitā izveidojās četras galvenās²⁰ Latvijas Senāta spriedumu privāto izdevumu sērijas, ko sastādīja senatori, Latvijas Senāta darbinieki un citu Latvijas tiesu tiesneši:

- „Izvilkumi no Latvijas Senāta Civilā kasācijas departamenta spriedumiem”, ko sastādīja senators Fridrihs Konradi un Ādolfs Valters; kopš 1939. gada - senators Pēteris Leitāns un Ādolfs Valters; kopš 1940. gada - senatori Osvalds Ozoliņš un Pēteris Leitāns. Šis izdevums iznāca laika posmā no 1925. gada līdz 1940. gadam kopā 16 sējumos un aptvēra Latvijas Senāta Civilā kasācijas departamenta no 1919. gada

¹⁷ Tieslietu Ministrijas Vēstnesis, Nr.4., 1940. gads, vāks pirms 649. lpp.

¹⁸ Dr. Dītrihs A. Lēbers, Latvijas Senāts 1918-1940. Rādītāji Latvijas Senāta spriedumu krājumiem, 1. sējums. Rīga: LR Augstākā tiesa, Senatora Augusta Lēbera fonds, 1997, 15., 21. lpp.

¹⁹ Dr. Dītrihs A. Lēbers, Latvijas Senāts 1918-1940. Rādītāji Latvijas Senāta spriedumu krājumiem, 1. sējums. Rīga: LR Augstākā tiesa, Senatora Augusta Lēbera fonds, 1997, 15., 21. lpp.

²⁰ Blakus tam tika publicēti arī virkne citu privātu izdevumu, kas saturēja Latvijas Senāta spriedumus ietvertos skaidrojumus, tajā skaitā, piemēram: *1864. gada Civillikuma (Lietu tiesības) komentāri* – Civillikumi ar paskaidrojumiem – Otrā grāmata Lietu tiesības, sastādījuši: senatori F. Konradi un Rīgas apgabaltiesas loceklis A. Walter, Rīga: Grāmatrūpnieks, 1935., (399. lpp.), kur priekšvārdā, attaisnotojot šī darba izdošanu, sastādītāji norādījuši: „[...] *pēdējo 20 gadu laikā daudz kas ir grozījies: [...] pienācis klāt daudz materiāla judikatūrā [...].*” *Civilprocesa likuma komentāri* – Civilprocesa nolikums (1932. gada izdevums) ar Latvijas Senāta Civilā Kasācijas Departamenta paskaidrojumiem, sastādījuši: senatori F. Konradi un Rīgas apgabaltiesas loceklis A. Walter, Rīga: Izdevniecība „Jūrists”, 1933., (692. lpp.) un Civilprocesa likums (1938. g. izd., 1939. g. iespied.) ar paskaidrojumiem – izvilkumiem no Latvijas Senāta un Tiesu palātas spriedumiem un no attiecīgās zinātniskās literatūras, kā arī dažiem aizrādījumiem uz likumdošanas motīviem, sastādījuši: senatori F. Konradi, Tiesu palātas Civildepartamenta priekšsēdētājs T. Zvejnieks u.c., Rīga: Valsts tipogrāfija, 1939., (653. lpp.); *Pagasttīesību nolikuma komentāri* – Pagasttīesību nolikums – Likuma teksts saskaņots ar visiem viņā ieviestiem grozījumiem, pievienojot izrakstus no citiem ciešā sakarā ar to stāvošiem likumiem, isus aprādījumus un Senāta paskaidrojumus, sastādījis: Jelgavas apgabaltiesas loceklis K. Vītols, Rīga: Valters un Rapa, 1934., (133. lpp.); *Konkursa likumu komentāri* – Latvijas konkursa likumi (izņemot Latgali) – Ar Senāta paskaidrojumiem un sastādītāja piezīmēm, sastādījis: zvērināts advokāts Rudolfs Freymanns, Rīga: A. Gulbis, 1934., (234. lpp.); *Vekseļu, čeku un apdrošināšanas likumu komentāri* – Likumi un Senāta prakse (Latv. un Kriev.) vekseļu, čeku un apdrošinājumu lietās, sastādījis: Krievijas zvērināts advokāts M. Pereļšteins (Rīgas apgabaltiesas loceklis A. Valtera redakcijā), Rīga: Izdevniecība „Jūrists”, 1933., (172. lpp.); *Tirdzniecības likumu komentāri* – Likumi un Senāta prakse (Latv. un Kriev.) tirdzniecības lietās, sastādījis: Krievijas zvērināts advokāts M. Pereļšteins (Rīgas apgabaltiesas loceklis A. Valtera redakcijā), Rīga: Izdevniecība „Jūrists”, 1934., (183. lpp.); *Likuma par telpu īri komentāri* – Likums par telpu īri ar paskaidrojumiem un tiesu praksi – 2 papildinātais izdevums, sastādījis: zvērināts advokāts K. Dzelzīts, Rīga: Valters un Rapa, 1932., (185. lpp.) un Likums par telpu īri un tiesu praksi ires lietās (Izvilkumi no Senāta spriedumiem), sastādījis: A. Aronietis, Rīga: Autora izdevums, 1930., (76. lpp.); *Darba likumu komentāri* – Rūpniecības darba likums un Likums par darba laiku: Ar Latvijas un Krievijas Senāta lēmumiem, administratīvu iestāžu izdotiem rīkojumiem, paskaidrojumiem un dažādiem pielikumiem, sastādījuši: A. Eichvalds, J. Ābols, J. Kauliņš, Rīga: E. Pipiņa un J. Upmaņa drukātava, 1925., (245. lpp.); Rūpniecības darba likums, Likums par darba laiku un citi sociālie likumi: Ar Latvijas un bij. Krievijas Senāta lēmumiem, administratīvu iestāžu izdotiem rīkojumiem, paskaidrojumiem un dažādiem pielikumiem – 2. izdevums, sastādījuši: A. Eichvalds, J. Ābols, J. Kauliņš, Rīga: E. Pipiņa un J. Upmaņa spiestuve, 1931., (320. lpp.) un Likums par darba laiku: ar paskaidrojumiem un tiesu praksi (Senāta spriedumiem), sastādījis: zvērināts advokāts K. Dzelzīts, Rīga: izdevniecība „LEX”, 1933., (100. lpp.); *Nodokļu nolikuma komentāri* – Nodokļu nolikums: Komentēts izdevums ar nodokļu likumu agrāko un tagadējo tekstu salīdzinājumiem, Senāta paskaidrojumiem, sastādītāja piezīmēm un papildus likumiem par krīzes apkarošanas, bezdarba apkarošanas nodokļiem un citiem pielikumiem, sastādījuši: E. Bērziņš un N. Valters, Rīga: Valters un Rapa, 1936., (304. lpp.).

līdz 1940. gadam taisītos spriedumus. Kā jau minēts, kopš 1939. gada šī izdevuma publicēšanu pārņēma jaunizveidotais Senāta spriedumu birojs.

- „Senāta Administratīvā departamenta spriedumu izvilcumi”, ko sastādīja Latvijas Senāta Administratīvā departamenta priekšsēdētājs senators Jānis Kalacs un virssekretāra palīgs Anna Ripke. Šis izdevums iznāca laika posmā no 1937. gada līdz 1940. gadam kopā 3 sējumos un aptvēra Latvijas Senāta Administratīvā departamenta no 1937. gada līdz 1940. gadam taisītos spriedumus. Šis izdevums izdots kā Tieslietu Ministrijas izdevums „Tieslietu Ministrijas Vēstneša” pielikumā.

- „Izvilcumi no Senāta Kriminālā kasācijas departamenta spriedumiem”, ko sastādīja Jēkabs Stumbergs. Šis izdevums iznāca laika posmā no 1926. gada līdz 1934. gadam kopā 3 sējumos un aptvēra Latvijas Senāta Kriminālā kasācijas departamenta no 1920. gada līdz 1934. gadam taisītos spriedumus.

- „Latvijas Senāta Kriminālā kasācijas departamenta spriedumu tēžu pilnīgs kopojs”, ko sastādīja Fridrihs Kamradziuss. Šis izdevums iznāca laika posmā no 1926. gada līdz 1935. gadam kopā 4 sējumos un aptvēra Latvijas Senāta Kriminālā kasācijas departamenta no 1919. gada līdz 1935. gadam taisītos spriedumus.

III.2. Latvijas Senāta spriedumu analitiskā apstrāde Latvijas okupācijas laikā. Latvijas okupācijas apstākļos Latvijas Senāta spriedumus analītiski apstrādāja Prof. Dr. Dītrihs A. Lēbers un virkne līdzstrādnieku. Darbs sākts 1975. gadā, turpinājās līdz 1980. gadam Vācijā, Ņūjorkā, Ņīles Universitātē, Prof. Dr. Dītriha A. Lēbera vadītājā institūtā Stanfordas Universitātes (Kalifornijā, ASV) jurisprudences doktora Anda Kauliņa pārziņā. Šajā darbā aktīvi piedalījies arī Egils Levits, pašreizējais Eiropas Savienības Tiesas tiesnesis no Latvijas. Vēlāk spriedumu analitiska apstrāde turpināta no 1987. gada līdz 1994. gadam jau ar atjaunotās Latvijas juristu palīdzību²¹. Tā rezultātā tika sagatavoti Latvijas Senāta spriedumu rādītāji, kā arī brīvās pasaules zinātniskās konferencēs lasīti referāti par Latvijas Senāta spriedumiem²².

²¹ Dr. Dītrihs A. Lēbers, Latvijas Senāts 1918-1940. Rādītāji Latvijas Senāta spriedumu krājumiem, 1. sējums. Rīga: LR Augstākā tiesa, Senatora Augusta Lēbera fonds, 1997, 16.-17. lpp.

²² Piemēram, Andis Kauliņš lasījis referātu „Baltic Law and Culture in the Mirror of the Latvian Supreme Court Decisions 1918-1940” („Baltijas tiesības un kultūra Latvijas Senāta spriedumu 1918-1940 atspulgā”) Baltijas pētījumu attīstības asociācijas (Association for Advancement of Baltic Studies - AABS) rīkotajā 5. Baltijas pētījumu konferencē (Fifth Conference on Baltic Studies), kas notika 1976. gada 20.-23. maijā Kolumbijas Universitātē, Ņūjorkā, ASV. Referāta kopsavilkumā norādīts, ka: „Ņīles Universitātes Sociālistisko valstu tiesību, politikas un sabiedrības pētījumu institūta Profesors Dītrihs Lēbers un es nesam pabeiguši, cik mums zināms, vienīgā pastāvošā pilnā visu Latvijas Senāta spriedumu, kas oficiāli publicēti tā pastāvēšanas laikā (no 1918. gada, līdz 1940. gadam), krājuma apkopošanu. Šis materiāls sastāv no apmēram 4800 individuālām lietām un tas aizņem aptuveni 6000 lappuses. Materiāla palielais izmērs ir nedaudz apgrūtinājis, bet svarīgi ir tas, ka šie spriedumi ir pilni ar informācijas dažādību par visiem Latvijas un Baltijas sabiedrības aspektiem. Protams, šai informācijas bagātībai nevajadzētu mūs pārsteigt. Kā slavenais amerikāņu jurists Oliveris Vendels Holms junioris (Oliver Wendell Holmes, Jr.) reiz teicis, „dzīvojošās tiesības” ir sabiedrības pamatstrukturās daļa un parasti precīzi atspoguļo tās aplēptākās īpašības, problēmas, panākumus un neveiksmes. Patiešām, kā, piemēram, rāda ASV Augstākās tiesas izpēte, pašas fundamentālākās kulturālās, sociālās un politiskās problēmas galu galā nonāk līdz augstākajai tiesu varai. Tādēļ mēs uzskāim savu darbu ticībā, ka šī materiāla uzmanīga izpēte var nest bagātīgu atalgojumu Baltijas pētniecībā, jo īpaši tievērojot faktus, ka par šo materiālu ne Rietumu pasaulē, ne Padomju Latvijā nav publicēti nevienas darbs kopš II Pasaules kara.” Skat. Andis Kauliņš (University of Kiel), Baltic Law and Culture in the Mirror of the Latvian Supreme Court Decisions 1918-1940 (Summary of paper), publicēts: Fifth Conference on Baltic Studies, Summaries of Papers, (Columbia University, May 20-23, 1976) AABS (Association for Advancement of Baltic Studies).

III.3. Latvijas Senāta spriedumu publicēšana un analitiskā apstrāde pēc Latvijas valstiskuma atjaunošanas. Latvijas okupācijas apstākļos veiktā Latvijas Senāta spriedumu apstrādes darba augļi bija pamatā vienīgajam pēc Latvijas valstiskuma atjaunošanas izdotajam Latvijas Senāta spriedumu krājumam, kas izdots, pateicoties Prof. Dr. Dītriham A. Lēberam, Senatora Augusta Lēbera fondam un Latvijas Republikas Augstākajai tiesai. Latvijas Senāta spriedumu (1918-1940) krājums iznāca laika posmā no 1997. gada, līdz 1998. gadam kopā 16 sējumos un tas aptver visa Latvijas Senāta pastāvēšanas laikā tā Apvienotās sapulces un visu trīs departamentu taisītos spriedumus. Tam pievienoti arī attiecīgi spriedumu krājumu rādītāji.

IV. LATVIJAS SENĀTA SPRIEDUMI KĀ LATVIJAS TIESU PRAKSE UN JUDIKATŪRA

IV.1. Latvijas Senāta spriedumi Augstākās tiesas Senāta un citu Latvijas tiesu nolēmumos. Aptuveni pirms 12 gadiem Prof. Dr. Dītrihs A. Lēbers pievērsās jautājumam par to, cik aktīvi mūsdienu Augstākās tiesas Senāts savos nolēmumos ir ņēmis vērā Latvijas Senāta spriedumus un atsaucies uz tiem. Par nožēlu tika secināts, ka 1998. gada beigās nebija atrodamas neviens pats Augstākās tiesas Senāta nolēmums, kurā būtu ietverta atsauce uz Latvijas Senāta praksi.²³ Šodien situācija ir būtiski mainījusies. Tieši pēdējos gados vērojama biežāka relevantajos Latvijas Senāta spriedumos pausto tiesību jautājumu risināšanas atziņu izmantošana Latvijas tiesu nolēmumos un līdz ar to arī mūsu juristu ikdienas darbā²⁴. Runājot Prof. Dr. Dītriha A. Lēbera vārdiem,²⁵ var secināt, ka Latvijas Senāta spriedumi sāk iegūt dzīvu vietu mūsu tiesību apziņā²⁶. Vienlaikus tomēr jākonstatē, ka Latvijas Senāta spriedumu tekstu salīdzinoši ierobežotā pieejamība būtiski kavē to izmantošanu vēl plašākos apmēros.

IV.2. Augstākās tiesas Senāts ir ņēmis vērā un/vai atsaucies uz Latvijas Senāta spriedumiem vismaz šādos nolēmumos:

- Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta (paplašinātā sastāvā) 2005. gada 7. decembra spriedumā lietā Nr. SKC-542/2005, no kā izriet, ka kasators atsaucies uz Latvijas Senāta Civilā kasācijas departamenta 1923. gada 26. oktobra spriedumu lietā Nr. 72 (Lūres lieta), lai pamatotu argumentu par to, ka gadījumā, ja kāds bez atbilstošas pārstāvības varas noslēdz līgumu citas personas vārdā, kura vēlāk šo līgumu apstiprina, līgums ir spēkā un saista pašu atvietojamo (kasāci-

²³ Dr. Dītrihs A. Lēbers, Latvijas Senāts viņdienās un mūsdienās, uzruna Latvijas Senāta dibināšanas atceres dienā Rīgā, Tiesu pili, 1998. gada 19. decembrī // Latvijas Vēstnesis, 1998. gada 29. decembris, Nr.387.

²⁴ Latvijas tiesu nolēmumu izpēte liecina, ka Latvijas Senāta spriedumi tiek izmantoti argumentu veidošanai juristu ikdienas darbā, risinot sarežģītus tiesību jautājumus. Skat., piemēram: Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta (paplašinātā sastāvā) 2005. gada 7. decembra spriedumu lietā Nr. SKC-542/2005, publicēts: Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta spriedumi un lēmumi 2005, Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2006, 253.-258. lpp. (līguma, ko kāds bez pārstāvības tiesībām noslēdzis cita vārdā, saistošais spēks, ja pēdējais vēlāk līgumu apstiprina); Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta 2008. gada 23. janvāra spriedumu lietā Nr. SKC-5/2008, 8., 12. lpp. (fiduciārs darījums) un Rīgas apgabaltiesas Civillietu tiesas kolēģijas 2010. gada 3. jūnija lēmumu lietā Nr. CA-3225/18 (C27208109), 4., 7. lpp. (pilnvarnieka ultra vires izdarītais civilprocesuālais darbības ratihibicija).

²⁵ Deviņdesmitajos gados Prof. D.A. Lēbers ar nožēlu bija spiests secināt, ka Latvijas Senāta spriedumi pēc Latvijas okupācijas 1940. gadā netika pētīti vai pat minēti, tādēļ pēc vairāk kā 50 gadiem tie nebija saglabājuši dzīvu vietu mūsu tiesību apziņā. Skat. Dr. Dītrihs A. Lēbers, Latvijas Senāts 1918-1940. Rādītāji Latvijas Senāta spriedumu krājumiem, 1. sējums. Rīga: LR Augstākā tiesa, Senatora Augusta Lēbera fonds, 1997, 11. lpp.

²⁶ Starp citu, atsaukšanās uz Latvijas Senāta spriedumiem mūsdienu Latvijas juridiskajā literatūrā jau sen nav nekas jauns.

jas sūdzība tika apmierināta)²⁷. Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta (kopsēdē) 2007. gada 11. jūnija spriedumā lietā Nr. SKA-117/2007, kura motīvu daļā Augstākās tiesas Senāts atsaucies uz Latvijas Senāta Civilās kasācijas departamenta 1926. gada 28. oktobra spriedumu lietā Nr. 216 (Šķerbeļa lieta) un 1935. gada 15. jūnija spriedumu lietā Nr. 1633 (AS „Kalkum” lieta), risinot jautājumu par blakus tiesāšanās kārtībā nepārsūdzamu tiesas lēmumu pārbaudi (t.i. pārsūdzības iespēju) augstākā instancē, skatot lietu sakarā ar apelācijas vai kasācijas sūdzību²⁸.

- Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta 2007. gada 16. augusta lēmumā lietā Nr. SKA-479/2007, kura motīvu daļā Augstākās tiesas Senāts atsaucies uz Latvijas Senāta Apvienotās sapulces 1935. gada 30. oktobra lēmumu lietā Nr. 20 (Veinberga lieta), lai izskaidrotu, ja tiesnesis nenonāk situācijā, kas liek viņam pārbaudīt un kritizēt sevis paša darbību un viņa objektivitāte vai neinterēsētība netiek aizskartas, nav iemesla viņam atstāt tiesas izskatīšanas²⁹.

- Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta (kopsēdē) 2008. gada 14. janvāra spriedumā lietā Nr. SKA-5/2008, kura motīvu daļā Augstākās tiesas Senāts atsaucies uz Latvijas Senāta Civilās kasācijas departamenta 1938. gada 25. februāra spriedumu lietā Nr. 149 (Balkina lieta), lai izskaidrotu un pamatotu argumentu par to, ka pretsūdzības iesniedzējam iespējams pārsūdzēt spriedumu arī pēc tam, kad beidzies kasācijas sūdzības iesniegšanas termiņš³⁰.

- Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta 2008. gada 23. janvāra spriedumā lietā Nr. SKC-5/2008, no kā izriet, ka kasators atsaucies uz Latvijas Senāta Civilās kasācijas departamenta 1932. gada 26. februāra/18. marta spriedumu lietā Nr. 400 (Kroņa-Vircavas krājaizdevu kases lieta), lai, starp citu, pamatotu argumentu par to, ka fidičiārs darījums (trasta pārvaldīšanas līgums) nav uzskatāms par fiktīvu vai simulatīvu darījumu (kasācijas sūdzība tika apmierināta)³¹.

- Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta (paplašinātā sastāvā) 2008. gada 11. jūnija spriedumā lietā Nr. SKC-164/2008, kura motīvu daļā Augstākās tiesas Senāts atsaucies uz Latvijas Senāta Civilās kasācijas departamenta 1934. gada 26. oktobra spriedumu lietā Nr. 62 (Ventiņš lieta), lai paskaidrotu, ka no 1937. gada Civillikuma 782. panta jēgas izriet, ka tad, ja mantojuma atstājējam ir tikai viens lejupejšais un citu nav, tad viņa atteikšanās gadījumā tuvākais pēc mantojuma atstājēja būs mantinieka lejupejšais vai lejupejie (viņi vienlaicīgi būs arī tuvākie atkritušam), kuriem mantojuma

pieņemšanai vai atraidīšanai doti tādi paši termiņi kā pirmajam, skaitot no dienas, kad viņi dabūjuši zināt par pirmā atraidījumu, bet citāda situācija ir tad, ja ir vairāki lejupejie mantinieki un atsakās no mantojuma, piemēram, viens no viņiem - tad mantojums pāriet uz vienā laikā ar viņu aicinātiem līdzmantiniekiem, kuriem ir tāda pati mantojuma tiesība, un mantinieka, kurš atteicies, bērni nemanto³².

- Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta 2008. gada 16. oktobra spriedumā lietā Nr. SKA-404/2008, kura motīvu daļā Augstākās tiesas Senāts atsaucies uz savu 2008. gada 14. janvāra spriedumu lietā Nr. SKA-5/2008 un Latvijas Senāta Civilās kasācijas departamenta 1938. gada 25. februāra spriedumu lietā Nr. 149 (Balkina lieta), lai izskaidrotu pretapelācijas sūdzības iesniegšanas iespējas jēgu³³.

- Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta (paplašinātā sastāvā) 2008. gada 3. decembra spriedumā lietā Nr. SKC-318/2008, kura motīvu daļā Augstākās tiesas Senāts atsaucies uz Latvijas Senāta Civilās kasācijas departamenta 1928. gada 22. novembra spriedumu lietā Nr. 105 (Kalniņa lieta), lai paskaidrotu 1937. gada Civillikuma 2043. pantā ietvertā jēdziena „rikojies ļaunprātīgi” saturu, proti, ka ar „rikojies ļaunprātīgi” saprotama pircēja apzināta un prettiesiska rīcība, kas izpaužas pārdevēja maldināšanā par lietas parasto vērtību, kuras ietekmē pārdevējs noslēdzis viņam acīmredzami neizdevīgu līgumu³⁴.

- Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta 2010. gada 21. aprīļa spriedumā lietā Nr. SKC-117/2010, kura motīvu daļā Augstākās tiesas Senāts atsaucies uz Latvijas Senāta Civilās kasācijas departamenta 1930. gada 28. novembra spriedumu lietā Nr. 1290 (Elstiņa lieta), lai skaidrotu jau cēlušos zaudējumu (damnum emergens) jēdzienu 1937. gada Civillikuma 1772. panta izpratnē³⁵.

- Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta 2010. gada 5. maija spriedumā lietā Nr. SKC-85/2010, kura motīvu daļā Augstākās tiesas Senāts atsaucies uz Latvijas Senāta Civilās kasācijas departamenta 1939. gada 24. februāra spriedumu lietā Nr. 189 (Olsena lieta) un 1939. gada 26. maija spriedumu lietā Nr. 433 (KS „Brāļi Švercs un biedri” lieta), lai paskaidrotu, ka līguma saturs noskaidrošana attiecas uz lietas faktisko pusi, ko Senāts kasācijas kārtībā nepārbauda³⁶.

IV.3. Citas Latvijas tiesas ir ņēmušas vērā un/vai atsaukušās uz Latvijas Senāta spriedumiem vismaz šādās lietās:

- Satversmes tiesa savā 2007. gada 29. novembra spriedumā Krievijas robežlīguma lietā, *cause célèbre*, pamatīgi atsaukusies uz 1948. gada pavasari pēc Latvijas Saeimas priekšsēža v.i. bīskapa J. Rancāna lūguma Latvijas Senāta senatoru taisīto atzinumu par Latvijas Satversmes spēkā esamību un Latvijas valsts varas orgānu pastāvēšanu un pilnvarām Latvijas okupācijas apstākļos. Tāpat Satversmes tiesa šajā nozīmīgajā spriedumā, vērtējot Latvijas valsts iekārtas pagaidu nozīmīgumu spēku, atsaukusies uz Latvijas Senāta Administratīvo lietu departamenta 2007. gada 16. augusta lēmumu lietā Nr. SKA-479/2007, 8. paragrafs.

²⁷ Skat. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta (paplašinātā sastāvā) 2005. gada 7. decembra spriedumu lietā Nr. SKC-542/2005, publicēts: Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta spriedumi un lēmumi 2005, Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2006, 253.-258. lpp. un Latvijas Republikas Augstākās tiesas mājas lapā internetā: <http://at.gov.lv/iv/info/archive/department1/2005/>.

²⁸ Skat. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta (kopsēdē) 2007. gada 11. jūnija spriedumu lietā Nr. SKA 117/2007, 8.2. paragrafs, publicēts: Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta spriedumi un lēmumi 2007, Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2008, 57.-69. lpp. un Latvijas Republikas Augstākās tiesas mājas lapā Internetā: <http://at.gov.lv/iv/info/archive/department3/2007/>.

²⁹ Skat. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta 2007. gada 16. augusta lēmumu lietā Nr. SKA-479/2007, 8. paragrafs.

³⁰ Skat. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta (kopsēdē) 2008. gada 14. janvāra spriedumu lietā Nr. SKA-5/2008, 10. paragrafs, publicēts: Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta spriedumi un lēmumi 2008, Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2009, 219.-234. lpp. un Latvijas Republikas Augstākās tiesas mājas lapā Internetā: <http://at.gov.lv/iv/info/archive/department3/2008/>.

³¹ Skat. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta 2008. gada 23. janvāra spriedumu lietā Nr. SKC-5/2008, 8. un 12. lpp.

³² Skat. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta (paplašinātā sastāvā) 2008. gada 11. jūnija spriedumu lietā Nr. SKC-164/2008, 9. paragrafs.

³³ Skat. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta 2008. gada 16. oktobra spriedumu lietā Nr. SKA-404/2008, 10. paragrafs.

³⁴ Skat. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta (paplašinātā sastāvā) 2008. gada 3. decembra spriedumu lietā Nr. SKC-318/2008, 8.-9. lpp.

³⁵ Skat. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta 2010. gada 21. aprīļa spriedumu lietā Nr. SKC-117/2010, 8. paragrafs.

³⁶ Skat. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta 2010. gada 5. maija spriedumu lietā Nr. SKC-85/2010, 12. paragrafs.

vā departamenta 1929. gada 20. novembra spriedumu lietā Nr. 64 (Pilsētas un lauku strādnieku arodbiedrības lieta)³⁷.

- Rīgas apgabaltiesas Civillietu tiesas kolēģija 2003. gada 5. augusta spriedumā lietā Nr. C2576/16 (C04257603) atsaukusies uz Latvijas Senāta Civilā kasācijas departamenta 1929. gada 27. februāra spriedumu lietā Nr.94 (Mucenieka lieta), lai pamatotu, ka 1937. gada Civillikuma 1068. pants ir piemērojams tajos gadījumos, kad kopīpašnieks ar savu rīcību (faktisku vai tiesisku) kaut kādā veidā faktiski iespaido kopējās mantas stāvokli³⁸.

- Administratīvā rajona tiesa 2006. gada 19. jūnija spriedumā lietā Nr. A42167305 (A 361-06/7) motivu daļā atsaukusies uz Latvijas Senāta Civilā kasācijas departamenta 1939. gada 15. jūnija spriedumu lietā Nr. 518 (Pestrova lieta)³⁹.

- Augstākās tiesas Civillietu tiesu palāta 2006. gada 5. decembra spriedumā lietā Nr. PAC-0316 (C04343003) atsaukusies uz Latvijas Senāta Civilā kasācijas departamenta 1934. gada 26. oktobra rīkojumu⁴⁰.

- Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta (kopsēdē) 2007. gada 11. jūnija spriedumā lietā Nr. SKA-117/2007 minēto Latvijas Senāta judikatūru turpinājusi citēt arī Administratīvā apgabaltiesa savā 2007. gada 19. decembra lēmumā lietā Nr. AA43-3379-07/5 (A42562407)⁴¹.

- Administratīvā apgabaltiesa 2009. gada 5. maija spriedumā lietā Nr. A424812 06, AA43-0469-09/18 atsaukusies uz Latvijas Senāta Apvienotās sapulces 1935. gada 30. oktobra lēmumu lietā Nr. 20 (Veinberga lieta)⁴².

- Zemgales apgabaltiesa 2009. gada 26. maija spriedumā lietā Nr. C06028709/8 atsaukusies uz Latvijas Senāta Civilā kasācijas departamenta 1934. gada 21. marta spriedumu lietā Nr. 164 (Piķes lieta)⁴³.

- Rīgas apgabaltiesas Civillietu tiesas kolēģija 2009. gada 29. jūnija spriedumā lietā Nr. C-1776/21, 2009.gads

³⁷ 2007. gada 29. novembra Latvijas Republikas Satversmes tiesas spriedums Lietā Nr.2007-10-0102, publicēts: Latvijas Republikas Satversmes tiesas spriedumi 2007, Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2009, 109.-266. lpp.

³⁸ Skat. Rīgas apgabaltiesas Civillietu tiesas kolēģijas 2003. gada 5. augusta spriedumu lietā Nr. C2576/16 (C04257603), 2.-3. lpp.

³⁹ Skat. Administratīvās rajona tiesas 2006. gada 19. jūnija spriedumu lietā Nr. A42167305 (A 361-06/7), 12. paragrāfs.

⁴⁰ Skat. Augstākās tiesas Civillietu tiesu palātas 2006. gada 5. decembra spriedumu lietā Nr. PAC-0316 (C04343003), 15. lpp.

⁴¹ Skat. Administratīvās apgabaltiesas 2007. gada 19. decembra lēmumu lietā Nr. AA43-3379-07/5 (A42562407), 12. paragrāfs.

⁴² Skat. Administratīvās apgabaltiesas 2009. gada 5. maija spriedumu lietā Nr. A42 4812 06, AA43-0469-09/18, 11. lpp.

⁴³ Skat. Zemgales apgabaltiesas 2009. gada 26. maija spriedumu lietā Nr. C06028709/8, 7. lpp.

(C04315008) atsaukusies uz Latvijas Senāta Civilā kasācijas departamenta 1923. gada 28. septembra spriedumu lietā Nr. 55 (Hartmaņa lieta) un 1928. gada 22. novembra spriedumu lietā Nr. 105 (Kalniņa lieta)⁴⁴.

- Rīgas apgabaltiesas Civillietu tiesas kolēģija 2009. gada 25. novembra spriedumā lietā Nr. C-0906/21, 2009. gads (C04312407) atsaukusies uz Latvijas Senāta Civilā kasācijas departamenta 1928. gada 22. novembra spriedumu lietā Nr. 105 (Kalniņa lieta)⁴⁵.

- Rīgas apgabaltiesas Civillietu tiesas kolēģija 2010. gada 3. jūnija lēmumā lietā Nr. CA-3225/18 (C27208109) atsaukusies uz Latvijas Senāta Civilā kasācijas departamenta 1925. gada 31. janvāra spriedumu lietā Nr. 3 (Birkhān lieta), lai pamatotu, ka bez pienācīga pilnvarojuma veiktas civilprocesa darības vēlāks apstiprinājums (ratihācija) nerada procesuālas sekas, jo nevar labot procesuālu trūkumu iepriekšējā nepietiekošā pilnvarā, un šis apstāklis tiesai jāņem vērā ex officio⁴⁶.

V. SECINĀJUMI UN IEROSINĀJUMI

V.1. Latvijas tiesu prakses un judikatūras sastāvdaļa. Latvijas Senāta kā Latvijas Republikas augstākās tiesu iestādes spriedumi ir uzskatāmi par Latvijas tiesu prakses nozīmīgu sastāvdaļu. Protams, ne katrs Latvijas Senāta spriedums atbilst un uzskatāms par judikatūru mūsdienu izpratnē, taču Latvijas Senāta spriedumi ir ņemami vērā tiesību normu iztulkošanā, lai nodrošinātu likumu vienveidīgu piemērošanu.

V.2. Latvijas Senāta spriedumu pieejamības nodrošināšana. Ievērojot to, ka visi līdz šim izdotie Latvijas Senāta spriedumu krājumi ir kļuvuši par bibliogrāfisku retumu, to pieejamība plašākai publikai ir ierobežota. Elektroniskā formā Latvijas Senāta spriedumi sistematizētā veidā pagaidām nav pieejami. Mūsdienu tehnoloģiju laikmetā Latvijas Senāta spriedumu apkopošana un publicēšana elektroniskā veidā būtu jānodrošina visas tiesu sistēmas, tiesību piemērotāju, akadēmiskā darba un vēsturiskā mantojuma saglabāšanas interesēs. Augstākās tiesas Judikatūras nodaļā ir sāktas pirmās konsultācijas par šādas elektroniskas bāzes izveidošanu.

⁴⁴ Skat. Rīgas apgabaltiesas Civillietu tiesas kolēģijas 2009. gada 29. jūnija spriedumu lietā Nr. C-1776/21, 2009. gads (C04315008), 4.-5. lpp.

⁴⁵ Skat. Rīgas apgabaltiesas Civillietu tiesas kolēģijas 2009. gada 25. novembra spriedumu lietā Nr. C-0906/21, 2009.gads (C04312407), 3. lpp.

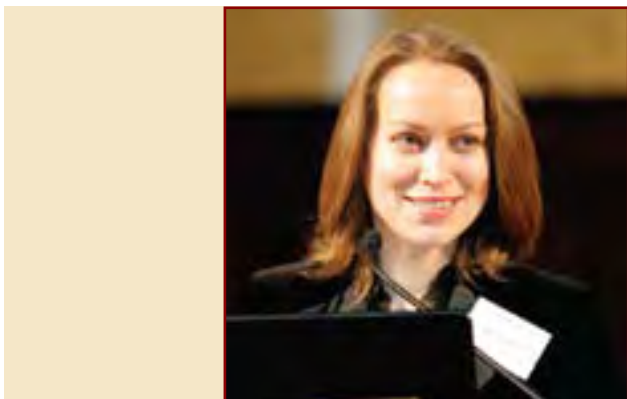
⁴⁶ Skat. Rīgas apgabaltiesas Civillietu tiesas kolēģijas 2010. gada 3. jūnija lēmumu lietā Nr. CA-3225/18 (C27208109), 4., 7. lpp.

Asoc.prof. Dr.iur. Daiga REZEVSKA,

Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes asociētā profesore

JUDIKATŪRA KĀ TIESĪBU AVOTS: IZPRATNE UN PIELIETOŠANA

TIESĪBU AVOTU IZPRATNE

Pēdējos piecpadsmit gados Latvijas tiesiskajā sistēmā izpratne par tiesību avotiem ir pārsteidzoši un kardinali mainījusies. Pirms piecpadsmit gadiem bija grūti iedomāties, ka tiesību praktiķi - tiesneši - lietos tādus vārdus kā vispārējie tiesību principi, jo atceramies, cik grūti bija atzīt, ka vispārējie tiesību principi varētu vispār būt tiesību avots, kaut tiesību palīgavots. Pirms piecpadsmit gadiem pieminot to, ka judikatūra ir tiesību avots, visbiežāk tika saņemti iebildumi, ka tās taču ir precedenta tiesības, bet Latvija pieder pie kontinentālās Eiropas tiesību saimes un šeit netiek pielietotas precedenta tiesības.

Par to, kā šajos gados ir attīstījusies Latvijas tiesību avotu doktrīna, liels paldies pienākas tiem, kas strādā praksē - tiesnešiem, un galvenokārt - tiesību zinātniekiem, kas turpināja šo jautājumu pētīt un analizēt un atkārtoti paust savu pētījumu rezultātus publiski. Šajā mijiedarbībā tiesību avotu doktrīna ir attīstījusies un piecpadsmit gadu laikā ir aizvirzījusies tālu uz priekšu.

Tiesību avotu jēdziens tā izpratnes formālajā nozīmē un nozīmē, kādā tika izprasta tiesību avotu definīcija arī padomju tiesību sistēmā, kad Latvija piederēja pie sociālistiskā tiesību loka, ietver sevī tikai tiesību normu ārējās formas. Atšķirība tāda, ka ar tiesību normām tika saprastas tikai rakstītās tiesību normas. Līdz ar to par vienīgajiem tiesību avotiem tika uzskatīti normatīvie tiesību akti.

Turpreti demokrātiskas tiesiskas valsts apstākļos tiesību avotu definīcija tiek uztverta daudz plašāk. Materiālajā nozīmē ar tiesību avotu saprotam jebkuru un visus faktorus, kas jāņem vērā tiesību normu pielietošanā, tas ir, tādas priekšrakstu formas, kas jālieto taisnīga lēmuma pieņemšanai, jo tiesību normu piemērošanas mērķis ir taisīt taisnīgu nolēmumu.

Bet taisnīgu nolēmumu varam taisīt tikai tad, ja pastāv pēc iespējas lielāka izmantojamo tiesību avotu daudzveidība.

Pilnīgi pretēja tēze tam, kas pastāvēja padomju tiesību sistēmā, proti, ja ir viens tiesību avots, tad visi pēc tā vadās, līdz ar to visiem būs vienādi spriedumi. Patiesībā situācija ir tieši pretēja - jo vairāk ir tiesību avotu, jo spriedums ir taisnīgāks un objektīvāks, jo ar pēc iespējas vairāk tiesību avotiem ir iespējams šo taisnīgumu pārbaudīt.

Kādi faktori nosaka to, kādi tiesību avotu veidi pastāv konkrētā valstī, konkrētas valsts tiesiskajā sistēmā, jo, protams, mēs runājam par noteiktiem tiesību avotu veidiem, neskatoties uz to, ka sakām, ka tiesību avoti ir visplašāko priekšrakstu apjoms, kas tiesību normu piemērotājam palīdz pieņemt taisnīgu lēmumu? Pastāv vairāki faktori, kas nosaka, kāpēc, piemēram, Latvijā, kas ir kontinentālajai Eiropas tiesību sistēmai piederīga valsts, runājam tieši par konkrētiem tiesību avotu veidiem. Kritēriji, kas nosaka tiesību avotu veidus konkrētā valstī, ir:

- 1) valdošā tiesību izpratne;
- 2) piederība noteiktai tiesību saimei;
- 3) tiesiskās sistēmas vēsturiskās attīstības posms.

Kā tiesību avotu veidus nosaka jeb ietekmē valdošā tiesību izpratne? Atkarībā no tā, vai tiesiskajā sistēmā valdošā ir pozitivistiskā tiesību izpratne, vai dabastiesiskā tiesību izpratne, mainās tiesību avotu veidu uzskaitījums. Pozitivistiskās tiesību izpratnes pārņemtā tiesiskajā sistēmā pārsvarā runājam par normatīvajiem tiesību aktiem kā vienīgo tiesību avotu. Turpreti tajā tiesiskajā sistēmā, kur valda dabastiesiskā tiesību izpratne, runājam par vispārējiem tiesību principiem, doktrīnu, judikatūru - arī tie ir tiesību avoti, kas palīdz pieņemt taisnīgu nolēmumu.

Tiesību sistēmas vēsturiskās attīstības posmi jau tika minēti iepriekš: ko nozīmēja pirms piecpadsmit gadiem minēt, ka vispārējie tiesību principi ir tiesību avots, un kāds tiesību avotu veids vispārējie tiesību principi ir šodien - vispārējie tiesību principi ir atzīti par tiesību normu ar vispārāstošu spēku, līdzvērtīgu tiesību avotu rakstītajos normatīvajos ak-

tos ietvertajām tiesību normām. Šī vēsturiskā tiesību sistēmas attīstība mainīja tiesību avotu vietu tiesību avotu iedalījumā. Tiesību avotu iedalījums, kas balstās uz vispārāstošā spēka kritēriju un uz to, vai tiesību avots sastāv no tiesību normām, ir pieņemts un akceptēts gan Latvijas tiesību zinātnē, gan tiesību praksē.

Balstoties uz vispārāstošā spēka kritēriju, tiesību avoti tiek iedalīti divās lielās grupās: patstāvīgajos un palīgavotos.¹

Patstāvīgie tiesību avoti sastāv no tiesību normām, uz tiem var patstāvīgi pamatot nolēmumu konkrētā lietā. Patstāvīgie tiesību avoti ir:

- 1) vispārējie tiesību principi;
- 2) normatīvie tiesību akti;
- 3) ieradumu (paražu) tiesības.

Savukārt palīgavoti ir:

- 1) judikatūra;
- 2) doktrīna;
- 3) citi.

Palīgavotu saraksts nav noslēgts. „Citi” avoti var būt likumdošanas procesā izmantotie materiāli, kā arī tie materiāli, kas ir tapuši likumdošanas procesā, kā arī tiesnešu atsevišķās domas un tamlīdzīgi materiāli, proti, palīgavots ir jebkurš avots, ko tiesnesis izmanto, lai sasniegtu un pieņemtu taisnīgu nolēmumu.

Tiesību avotu iedalījums tiesību zinātnē, tiesību avotu doktrīnā tiek attīstīts tālāk, un patstāvīgo tiesību avotu grupa tiek sadalīta vēl divās apakšgrupās. Balstoties uz to, ka Latvijā pieder pie kontinentālās Eiropas tiesību saimes jeb rakstīto tiesību zemes, patstāvīgie tiesību avoti iedalās pamatavotos un papildavotos jeb subsidiārajos avotos. Tas nebūt nenorāda uz savstarpēju hierarhiju starp šiem dažādajiem patstāvīgajiem tiesību avotiem, ne arī uz to, ka normatīvie tiesību akti hierarhiski būtu augstāki par vispārējiem tiesību principiem, kā tas varētu likties no vārdu „pamata” un „papildus” lietojuma. Šis iedalījums norāda vienkārši uz to kritēriju, ka Latvija ir rakstīto tiesību zeme, un tiesnesis jeb plašāk - tiesību normu piemērotājs - ir mācīts vispirms vērsties pie rakstītās tiesību normas, atbildi meklēt vispirms rakstītajā līmenī, un, neatrodot tur atbildi vai arī atrodot, bet vēloties pārbaudīt, vai šī atbilde sniedz taisnīgu rezultātu, tiesību normu piemērotājs turpina savu tiesību normu meklējumu un vērsas tālāk pie papildus avotiem, un tālāk arī pie palīgavotiem.

Šis ir neliels ieskats par to, kādā veidā Latvijas tiesību zinātnē pašlaik tiek iedalīti tiesību avoti. „Pašlaik”, jo, autore sprāt, atrodami uz pārmaiņu sliekšņa tiesību avotu iedalījuma ziņā.

TERMINU IEDALĪJUMS

Termins „judikatūra” ir salīdzinoši jauns Latvijas tiesību avotu doktrīnā, un to var lietot dažādās izpratnēs.

Ja tiesu prakse ir tiesu nolēmumu kopums - gan labā, gan sliktā tiesu prakse, gan atceltie spriedumi - proti, tas ir viss nolēmumu kopums, ko varam iedomāties, tad judikatūra tajos nolēmumos, kas ir spēkā stājušies, tiesiski, secīgi un līdzīgi, atrodami tiesiskās atziņas, jaunās atziņas, juridiskās novitātes.²

¹ Jelāgins J. Tiesību pamatavoti. Grām.: Mūsdienu tiesību teorijas atziņas. Rīga: TNA, 1999; Iljanova D. Vispārējo tiesību principu nozīme un pielietošana. Rīga: Ratio iuris, 2005

² Torgāns K. Judikatūras teorija un pielietojamā judikatūra. Jurista Vārds, 2005, nr. 47; Neimanis J. Judikatūra un tā saistošais spēks. Jurista Vārds, 2005, nr. 9

Tomēr pastāv arī tāda judikatūras jēdziena izpratne, kas ir nākamā detalizācijas pakāpe, proti, ka judikatūra ir spēkā stājušies, tiesiski, secīgi, līdzīgi nolēmumi, savukārt juridiskās atziņas, kas atrodami judikatūrā, ir tiesnešu tiesības.

Kas tad ir judikatūra? Vai tie ir nolēmumi, vai tās ir atziņas, vai tēzes, kuras tiesa atrod tiesību sistēmā un tad uzrāda savos spriedumos? Doktorantūras studente Ginta Sniedzīte ir iesniegusi aizstāvēšanai promocijas darbu par tiesnešu tiesībām kā vienu no tiesību avotu veidiem Latvijas tiesību avotu doktrīnā, un šajā darbā ir ļoti skaidri ieviesta atšķirība starp jēdzieniem „judikatūra” un „tiesnešu tiesības”. Judikatūra ir nolēmums - spēkā stājies, tiesisks, secīgs un līdzīgs, bet tā judikatūras atziņa jeb tas koncentrāts, kas ir šajā nolēmumā, ir tiesnešu tiesības.

Tiesnešu tiesības ir judikatūrā atrodamās juridiskās atziņas, kas ir interpretācijas un tiesību tālākveidošanas rezultāts. Sniedzītes kundze mēģinās pierādīt, ka tiesneša tiesības ir istas tiesību normas, kas pastāv Latvijas tiesību sistēmā. Priekšlikums, ko viņa mēģinās aizstāvēt, ir tāds, ka judikatūra tiek izņemta ārpus palīgavotu grupas un tiek ievietota starp šīm divām grupām, un tiek veidota jauna tiesību avotu grupa - obligātie tiesību avoti, pie kuriem pieder arī judikatūra.

Šāds uzdrošinājums ir bijis iespējams, balstoties uz to, kā demokrātiskā tiesiskā valstī skatāmiem uz tiesisko sistēmu, kā saprotam, kas ir tiesiskās sistēmas radītājs un kas nosaka tiesiskās sistēmas saturu. Tiesiskās sistēmas avots ir suverēns, līdz ar to suverēns nosaka to, kādā tiesiskajā sistēmā viņš dzīvos, kādi vispārējie tiesību principi noteiks šīs tiesiskās sistēmas saturu. Likumdevējvaras funkcija ir mēģināt pierakstīt suverēna jau iepriekš noteiktās tiesību normas (kas objektīvi jau pastāv tiesību sistēmā nerakstītā veidā un spēj atrisināt jebkuru strīdu starp suverēna locekļiem), lai atvieglotu suverēnam dzīvi. Bet likumdevējs ne vienmēr ir spējīgs to izdarīt, viņam mēdz gadīties kļūdas, viņš mēdz kaut ko neparedzēt, un tajā brīdī, atbilstoši mūsdienu varas dalīšanas teorijas izpratnei, kā likumdevēja darba koriģētājs un korektors iestājas tiesu vara, kura tad meklē tiesību sistēmā jau iepriekš pastāvošo tiesību normu, kuru suverēns jau ir sev paredzējis, bet likumdevējs nav paspējis verbalizēt vai ir verbalizējis to neatbilstoši. Tiesnesis tad šo tiesību normu atrod, parāda savā spriedumā un sniedz argumentāciju par šādas tiesību normas esamību. Tāds īsumā ir tiesneša tiesību juridiskais pamatojums.

Turpmāk vēl par judikatūru un precedentu. Lietojot jēdzienu „precedents”, norādām uz kādu atsevišķu spriedumu, kas ir noticis, un mēs lietojam šo jēdzienu, lai pateiktu: jā, mums ir bijis tāds precedents. Citādi ir, ja lietojam jēdzienu „precedenta tiesības”. Tad mēs to attiecinām uz angloamerikāņu tiesību saimi, kur precedentu tiesību doktrīnā pastāv *stare decisis* princips un spriedumi ir vispārāstoša juridiska spēka tiesību avoti.

Vai judikatūra ir tiesību avots visās nozarēs?

Latvijas procesuālie likumi judikatūrai kā tiesību avota jēdzienam un arī piemērošanai nosaka atšķirīgu regulējumu.

Administratīvā procesa likumā³ (01.02.2004) judikatūra ir pieminēta vairākkārtīgi. Ir pieminēta gan Eiropas Savienības tiesas (EST) un Eiropas Cilvēktiesību tiesas (ECT) judikatūra, gan arī vispārējās jurisdikcijas tiesu judikatūra. To secīgi varam redzēt šajos pantos:

³ Administratīvā procesa likums: LR likums. Latvijas Vēstnesis, 2001, nr. 164

4. pants. Administratīvā procesa principi:

(2) Administratīvajā procesā piemēro arī šā panta pirmajā daļā minētus vispārējos tiesību principus, kuri atklāti, atvasināti vai atstīti iestāžu praksē vai tiesu judikatūrā, kā arī tiesību zinātnē.

15. pants. Ārējo normatīvo aktu, vispārējo tiesību principu un starptautisko tiesību normu piemērošana:

(4) [...] Piemērojot Eiropas Savienības (Kopien) tiesību normas, iestāde un tiesa ņem vērā Eiropas Kopien Tiesas judikatūru.

17. pants:

(5) Ja Satversmes tiesa attiecīgo tiesību normu ir interpretējusi spriedumā, iestāde un tiesa piemēro šo interpretāciju.

338.1 pants.

Pamats atteikumam ierosināt kasācijas tiesvedību:

(2) Senatoru kolēģija var atteikties ierosināt kasācijas tiesvedību šādos gadījumos:

1) jautājumā par kasācijas sūdzībā norādīto konkrēto materiālo vai procesuālo tiesību normu pārkāpumiem attiecībā uz šo tiesību normu piemērošanu un interpretāciju Senāta Administratīvo lietu departamenta spriedumos citās līdzīgās lietās ir izveidojusies judikatūra un pārsūdzētais spriedums atbilst tai;

2) nerodas šaubas par pārsūdzētā sprieduma tiesiskumu un izskatāmajai lietai nav nozīmes judikatūras veidošanā.

Arī Civilprocesa likumā⁴ (01.03.1999) jēdziens judikatūra ir pieminēts visplašākajā nozīmē, kas attiecas gan uz EST, gan ECT, gan arī uz vispārējās jurisdikcijas tiesu judikatūru:

5. pants:

(6) Piemērojot tiesību normas, tiesa ņem vērā judikatūru.

464.1 pants. Pamats atteikumam ierosināt kasācijas tiesvedību:

(2) Ja kasācijas sūdzība formāli atbilst šā panta pirmajā daļā minētajām prasībām un ja apelācijas instances tiesa nav pieļāvusi šā likuma 452.panta trešās daļas noteikumu pārkāpumu, senatoru kolēģija var atteikties ierosināt kasācijas tiesvedību arī šādos gadījumos: 1) jautājumā par kasācijas sūdzībā norādīto materiālo tiesību piemērošanu vai procesuālo tiesību normu pārkāpumiem attiecībā uz šo tiesību normu piemērošanu un interpretāciju Senāta spriedumos citās līdzīgās lietās ir izveidojusies judikatūra, un apelācijas instances spriedums atbilst tai;

2) nerodas šaubas par apelācijas instances tiesas sprieduma tiesiskumu, un izskatāmajai lietai nav nozīmes judikatūras veidošanā.

Šaurākais judikatūras pieminējums pašlaik ir Kriminālprocesa likumā⁵ (01.10.2005), kur vispārējās jurisdikcijas tiesu judikatūra nav pieminēta un rakstiska atsauce ir tikai uz Eiropas Kopien tiesas judikatūru un Satversmes tiesas spriedumos sniegto interpretāciju jeb Satversmes tiesas judikatūru.

2. pants. Kriminālprocesa tiesību avoti:

(2) Piemērojot Eiropas Savienības (Kopien) tiesību normu, ņem vērā Eiropas Kopien Tiesas judikatūru, bet Latvijas Republikas tiesību normas piemērošanā ievēro Satversmes tiesas spriedumā sniegto attiecīgās normas interpretāciju.

Šis jautājums – vai judikatūra ir tiesību avots visās tiesību nozarēs Latvijā, un galvenais – vai judikatūra ir vienāda apjoma tiesību avots, proti, ka visās tiesību nozarēs jāņem vērā gan vispārējās jurisdikcijas tiesu judikatūra, gan EST, ECT un Satversmes tiesas judikatūra – šķiet joprojām aktuāls, jo, pāršķirstot Augstākās tiesas spriedumu un lēmumu krājumus, nākas secināt, ka tieši krimināllietās, salīdzinoši ar citām lietām, judikatūra ir minēta daudz retāk, daudz mazāk tiek

izmantots šis tiesību avots. Tieši to pašu var teikt par doktrīnu – arī šis palīgavots krimināllietās ir izmantots salīdzinoši retāk nekā civillietās un administratīvajās lietās. Tas liek aizdomāties, vai tomēr joprojām tiesneši neuzskata, ka viņiem jāņem vērā tikai tie tiesību avoti, kas ir ierakstīti procesuālajā likumā, un ka procesuālais likums ir tā autoritāte, kas tiesnesim noteic, kādu avotu viņš var izmantot, taisot nolēmu konkrētā lietā, tai pašā laikā ņemot vērā, ka nolēmuam jābūt taisnīgam un jāatbilst visiem tiem vispārējiem tiesību principiem, kas nosaka visas tiesiskās sistēmas saturu.

Atgriežoties pie tā, kas nosaka tiesību avotu veidus konkrētā valstī, nevienā no šiem kritērijiem neatrodam faktoru, ka likumdevējs ir tas, kas nosaka tiesību avotu veidus konkrētā valstī. Tāda kritērija nav.

Vai likumdevējs ir tiesību avots, vai ir jāvadās no tā, ko likumdevējs ir spējis pierakstīt rakstītajās tiesību normās? Ja tiesiskā sistēma tiek apskatīta „no augšas”, no tās perspektīvas, kādai tiesiskai sistēmai būtu jābūt, tad tiesiskās sistēmas virsotnē ir tauta – suverēns, kas izlemj, kādā tiesiskajā sistēmā viņš dzīvos, izsakot savu suverēna gribu, kas formulē pamatnormu. Un Latvijas suverēns ir pateicis: mēs gribam dzīvot demokrātiskā tiesiskā valstī. Pamatnorma ir demokrātiska, tiesiska valsts. No šīs pamatnormas tālāk atsavinās vispārējie tiesību principi, kas ir raksturīgi demokrātiskas tiesiskās valsts iekārtai, un šie vispārējie tiesību principi noteic tiesiskās sistēmas saturu, tie jau iepriekš nosaka likumdevējam, kādas rakstītās tiesību normas viņam jāraksta, kādam ir jābūt šo rakstīto tiesību normu saturam, lai tās būtu leģitīmas, tiesiskas, atbilstu demokrātiskas tiesiskās valsts vispārējiem tiesību principiem un visbeidzot – pamatnormai.

Vispārējie tiesību principi pēc satura iedalās:

- princips kā priekšraksts, kas izteic tiesiskās sistēmas, tās daļas vai kādas institūcijas u.tml. augstākās vērtības (atspoguļo noteiktu dzīves veidu);
- princips kā priekšraksts, kas attiecas uz institūcijām, kuras piemēro tiesību normas, un nosaka, kā eventuāli piemērojamā tiesību norma ir jāmeklē, jāinterpretē utt.;
- princips kā *regula juris*, tas ir tiesību zinātnes maksima ar augstu vispārības pakāpi, kas nosaka tiesiskās sistēmas vai kādas nozares sistematizāciju.⁶

Pirmajā grupā ietilpst visas dabiskās tiesības, kas ir vispārējie tiesību principi. Otrajā grupā ir tie vispārējie tiesību principi, kas nosaka tiesību normu piemērotājam, kā jāmeklē tiesību norma, kur ir jāmeklē tiesību norma, kā šī tiesību norma jāinterpretē, kā tai jānosaka augstākā – zemākā kritika, kā tā jā-tālākveido, kā tā jāargumentē arī nolēmumā. Tātad visi šie juridiskās metodes paņēmieni, ko varam ieraudzīt arī atsevišķos normatīvajos tiesību aktos, pēc savas būtības ir vispārējie tiesību principi, kuri izriet no pamatnormas – „demokrātiska, tiesiska valsts”. Līdz ar to jāsecina, ka, neatkarīgi no tā, vai likumdevējs ir spējis šo tiesību avotu aprakstīt normatīvajā tiesību aktā, vai nav spējis to izdarīt, šis tiesību avots jau objektīvi pastāv kā vispārējs tiesību princips demokrātiskas tiesiskās valsts tiesiskajā sistēmā ar šīs tiesiskās sistēmas rašanās brīdi, proti, ar brīdi, kad suverēns ir formulējis pamatnormu. Līdz ar to, pat ja likumdevējs svītrotu un atceltu visas tās rakstiskās tiesību normas, kas noteic, ka judikatūra ir piemērojama kā tiesību avots, judikatūra joprojām būtu tiesību avots Latvijas tiesiskajā sistēmā, jo pastāvētu tajā vispārējā tiesību principa formā. Tādējādi nav nozīmes tam, kā un cik precīzi atsevišķos normatīvajos tiesību

⁴ Civilprocesa likums: LR likums. Latvijas Vēstnesis, 1998, nr. 326/330

⁵ Kriminālprocesa likums: LR likums. Latvijas Vēstnesis, 2005, nr. 74

⁶ Iljanova D. Vispārējo tiesību principu nozīme un pielietošana. Rīga: Ratio iuris, 2005

aktos, tai skaitā procesuālajos likumos, likumdevējs ir spējis judikatūras pielietošanu regulēt, judikatūra ir piemērojams tiesību avots visās tiesību nozarēs vienādā apjomā, proti, gan vispārējās jurisdikcijas tiesu, gan EST, ECT un Satversmes tiesas judikatūra.

Judikatūra ir tiesību avots, kura piemērošana ir pamatota ar vienlīdzības principu, kā arī ar tiesiskās drošības principu un taisnīguma principu, bet primārais ir vienlīdzības princips kā vispārējais tiesību princips, kas dod saistošo spēku judikatūrai kā tiesību avotam. Savukārt, ja ir mainījušies tiesiskie apstākļi, tiesnesim ir pienākums atkāpties no iepriekšējās judikatūras, un viņam ir argumentācijas pienākums pierādīt, kāpēc šāda atkāpšanās ir notikusi.

Vai visa judikatūra ir tiesību palīgavots?

Otrais jautājums - vai visa judikatūra ir tiesību palīgavots? - secīgi izriet no iepriekšējā jautājuma un ir jautājums par judikatūras divējādo dabu.

Judikatūras jēdzienu lietojam gan tad, kad runājam par EST, ECT un Satversmes tiesas nolēmumiem, gan tad, kad runājam par vispārējās jurisdikcijas tiesas nolēmumiem. No tiesību zinātnes viedokļa ir neiespējami apzīmēt ar vienu jēdzienu jeb vienu terminu divu dažādu juridisko spēku fenomenus. Kāpēc dažādo juridisko spēku?

Tiesību normai ir raksturīgas trīs pazīmes:

- 1) tai ir vispārējo spēks – attiecas uz nenoteiktu personu loku;
- 2) tās piemērojamība ir nodrošināta no valsts tiesu vai izpildu varas piespiedu kārtā;
- 3) tā ir pielietojama vairākkārtīgi.

Ja pārbaudām pēc šīm trim pazīmēm EST, ECT un Satversmes tiesas judikatūru, nākas secināt, ka šī judikatūra sastāv no tiesību normām. Proti, EST vairākās savās lietās, piemēram, *Da Costas* lietā⁷, ir noteikusi: *ja interpretācijas jautājumi, kas uzdoti tiesai, ir atrisināti jau agrākā tiesas lietā un konkrētajā lietā dalībvalstis nav iesniegušas pierādījumus par jebkādiem jauniem faktoriem, jāvērsas pie agrākā nolēmuma.*

Tātad šis nolēmums vairs neattiecas tikai uz lietā iesaistītajām pusēm, bet attiecas uz nenoteiktu personu loku.

To pašu atrodam arī EST reglamentā⁸. Reglamenta 104. panta trešā daļa noteic: *ja jautājums, kas Tiesai ir nodots prejudiciāla nolēmuma sniegšanai, ir identisks jautājumam, par kuru Tiesa jau ir sniegusi nolēmumu, vai ja atbilde uz šādu jautājumu skaidri izriet no judikatūras, Tiesa pēc tam, kad ir uzklauzījusi ģenerālvokātu, jebkurā brīdī var izdot motivētu rīkojumu, kurā ir norāde uz iepriekšējo spriedumu vai attiecīgo judikatūru.*

ECT spriedumos sniegtā Eiropas cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas⁹ normu interpretācija ir obligāta un tā jāņem vērā, un nacionālajām tiesām no tās nav iespējams atkāpties. Uzskatāms piemērs ir izsvilkums no Satversmes tiesas sprieduma, kurš nosaka, ka ECT judikatūra ir obligāta attiecībā uz konvencijas normu interpretāciju un tā ir arī izmantojama attiecībā uz Latvijas Republikas Satversmes normu iztulkošanu: „*Gadījumos, kad ir šaubas par Satversmē ietvertu cilvēktiesību normu saturu, tās tulkojamas pēc iespējas atbilstoši interpretācijai, kāda tiek lietota starptautisko*

cilvēktiesību normu piemērošanas praksē. Eiropas Cilvēktiesību tiesas prakse, [...] ir obligāta attiecībā uz Konvencijas normu interpretāciju, un šī prakse izmantojama arī attiecīgo Satversmes normu tulkošanai.” (Satversmes tiesas lieta 2000-03-01)

Atkal parādās obligātuma faktors jeb vispārējo spēks un tas, ka tiesai nav iespējas atkāpties no šīs judikatūras.

Līdzīgi tas ir arī ar Satversmes tiesas spriedumiem, jo arī Satversmes tiesas likumā¹⁰ ir norāde uz to, ka tie ir obligāti visām valsts un pašvaldību institūcijām, arī tiesām un amatpersonām, nevis tikai lietā iesaistītajām pusēm:

32. pants. *Satversmes tiesas sprieduma spēks:*

(2) *Satversmes tiesas spriedums un tajā sniegtā attiecīgās tiesību normas interpretācija ir obligāta visām valsts un pašvaldību institūcijām (arī tiesām) un amatpersonām, kā arī fiziskajām un juridiskajām personām.*

Līdz ar to, ņemot vērā, ka tiesību avoti tiek iedalīti pēc vispārējo spēka kritērija, tie tiesību avoti, kas sastāv no tiesību normām, ir ierindojami pie patstāvīgajiem tiesību avotiem.

Secinājums ir tāds, ka EST, ECT un Satversmes tiesas judikatūra jāizceļ ārpus palīgavotu grupas un jāpievieno patstāvīgo tiesību avotu grupai, taču ne pamatavotu grupai, kur sakarā ar to, ka Latvija ir kontinentālās Eiropas tiesību saimes valsts, ierindojam tikai normatīvos tiesību aktus, kas ir raksturīgi tā saucamajām rakstīto tiesību zemēm, bet gan pievienojam to pie papildus tiesību avotiem, kur papildus tiesību avoti ir tie nerakstītie tiesību avoti, kas sastāv no tiesību normām, kuru avots nav likumdevējs, bet gan suverēns, proti, līdzās vispārējiem tiesību principiem un ieradumu tiesībām.

Pie palīgavotiem paliek pārējā vispārējās jurisdikcijas tiesu judikatūra. Protams, no zinātniskā viedokļa nav labi lietot vienu un to pašu terminu divās dažādās tiesību avotu iedalījuma vietās, bet tas jau ir nākamās izpētes jautājums, kā šos terminus nošķirt un kā atrast citu terminu, ar ko apzīmēt to judikatūru, kurai piemīt vispārējo spēks.

SECINĀJUMI

Judikatūra (gan vispārējās jurisdikcijas tiesu, gan EST, ECT, Satversmes tiesas) ir tiesību avots jebkurā Latvijas tiesiskās sistēmas tiesību nozarē, neatkarīgi no tā, vai likumdevējs ir spējis to pienācīgi noformulēt rakstītajā normatīvajā aktā vai nē, jo tiesību avotu avots demokrātiskā tiesiskā valstī ir nevis likumdevējs, bet gan suverēns.

EST, ECT, Satversmes tiesas judikatūra ir vispārējo spēka tiesību avots:

- 1) tā attiecas ne tikai uz lietā iesaistītajām pusēm, bet gan uz nenoteiktu personu loku;
- 2) ja tiesa nav ņēmusi to vērā, taisot spriedumu, tad augstākas instances tiesa atceļ spriedumu tieši šā iemesla dēļ (skatīt, piemēram, Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta 2005. gada 26. janvāra spriedumu lietā nr. SKC-41¹¹);

3) tā ir piemērojama vairākkārtīgi, visos šāda veida gadījumos – atkal un atkal, kad tiesa saskaras ar attiecīgo tiesību jautājumu, - un tādējādi ievietojama patstāvīgo tiesību avotu grupas papildus avotu daļā blakus citiem vispārējo spēka nerakstītajiem tiesību avotiem.

⁷ EST lieta: 28-30/62 *Da Costa en Schaake NV, Jakob Meijer NV un Hoechst-Holland NV pret Nederlandse Belastingadministratie* [1963] ECR 31

⁸ Eiropas Kopienu Tiesas Reglaments, Oficiālais Vēstnesis, L 176, 4.7.1991., aktuālā redakcija pieejama: <http://curia.europa.eu/jcms/upload/docs/application/pdf/2010-04/rp.lv.pdf>

⁹ Par 1950. gada 4. novembra Eiropas Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvenciju un tās 1., 2., 4., 7. un 11. protokolu: LR likums. Latvijas Vēstnesis, 1997, nr. 143/144

¹⁰ Satversmes tiesas likums: LR likums. Latvijas Vēstnesis, 1996, nr. 103

¹¹ Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta 2005. gada 26. janvāra spriedums lietā nr. SKC-41. <http://www.at.gov.lv/info/archive/department1/2005/>

Prof. Dr. h. c. Assessor. jur. Dipl. - Pol. Egils LEVITS,
Eiropas Savienības tiesas tiesnesis

JUDIKATŪRA – PAMATI, PROBLĒMAS, PIEMĒROŠANA

Šajā referātā isi ieskicēšu dažus judikatūras pamatjautājumus.

TIESU PRAKSE UN JUDIKATŪRA

Mums bieži kā sinonīmi tiek lietoti divi jēdzieni – tiesu prakse un judikatūra. Lai arī tie ir tuvi, tomēr tie nav identiski, un precizitātes labad tie būtu jānošķir.

Tiesu prakse ir socioloģisks jēdziens. Tas apraksta tiesu nolēmumus, tiesas spriešanas procesu, tiesu darbību vispār. Ar socioloģisku pieeju iespējams noskaidrot, kā tiek spriesta tiesa un kādi ir rezultāti. Tā ir tiesu prakse, tāpat kā, piemēram, var runāt par valdības praksi, par parlamenta praksi, par valsts pārvaldes vai konkrētas iestādes praksi. To var vērtēt pēc dažādiem kritērijiem, tādēļ var būt gan laba prakse, gan slikta tiesu prakse.

Turpretim judikatūra ir nevis socioloģisks, bet gan tīrs juridiski-tehnisks termins. **Judikatūra** ir tiesu nolēmumos atrodamās **juridiskās atziņas**, kas ir vispārināmas un līdz ar to pielietojamas ne vien konkrētajā, bet arī citos gadījumos.

KAS PIEDER PIE JUDIKATŪRAS

Tātad judikatūru veido nevis spriedums kā tāds, bet tikai spriedumos un citos **tiesu nolēmumos** atrodamās

vispārēja rakstura **juridiskās atziņas**. Juridiskās atziņas ir atrodamas sprieduma vai cita nolēmuma motīvu daļā; bieži tās tiek atkārtotas vai apstiprinātas arī sprieduma rezolūtivajā daļā.

Juridiskās atziņas parasti ir izteiktas *expressis verbis* nolēmuma **tekstā**.

Tomēr pie juridiskām atziņām var piederēt arī **veids** vai **ceļš**, kā tiesa nonāk pie rezultāta, tātad nolēmuma rezolūtivās daļas (piemēram, piemērojot vienu un nepiemērojot citu tiesību normu). Parasti šis ceļš nolēmuma pamatojumā nav tuvāk izskaidrots (jo tam jābūt saprotamam pašam par sevi). Vai tas tādā gadījumā ir uzskatāms par pārdomātu, bet klusuciešot izteiktu juridisku atziņu, vai arī tas ir tikai viens no iespējamiem veidiem, lai nonāktu pie tā paša rezultāta, ir nolēmuma interpretācijas jautājums.

Visu valsts juridisko atziņu kopumu var apzīmēt par **judikatūras korpusu**. Tā apjoms pastāvīgi pieaug, jo nāk klāt jauni nolēmumi. Tomēr no tā ir "jāatskaita" tā judikatūra, kas zaudējusi savu nozīmi, it sevišķi tādēļ, ka ir notikušas izmaiņas normatīvajos aktos vai ir mainījusies vai attīstījusies tālāk augstāko tiesu judikatūra.

Pie judikatūras **nepieder** kļūdainas juridiskās atziņas (par to skat. tālāk). Nepieder arī juridiskās atziņas, kas atrodamas tiesu nolēmumos, kuri vēl nav stājušies spēkā, vai zemākas tiesu instances nolēmumos, ja apelācijas vai kasācijas instance vēlāk līdzīgās lietās ir izlēmusi citādāk.

JUDIKATŪRAS FUNKCIJA

Tiesas sākotnējā un primārā funkcija ir konkrēta juridiska strīda atrisināšana. Tomēr vismaz tikpat svarīga funkcija ir līdzdalība tiesību veidošanā. Tiesa šo funkciju pilda, veidojot judikatūru, t.i., postulējot un pamatojot vispārēja rakstura juridiskas atziņas. Šī judikatūras funkcija, vismaz teorētiski, ir

atšķirīga kontinentālās Eiropas tiesību lokā, kuram pieder arī Latvijas tiesību sistēma, un anglosakšu tiesību lokā.

Anglosakšu tiesību lokā judikatūra ir tiesību pamatavots. Tas nozīmē, ka tiesības pamatā rada tiesa, un likumdevējs "iejaucas" tiesību jaunrades procesā tikai tur, kur tas to politiski vēlas. Tiesa tādā gadījumā ir saistīta ar likumdevēja normatīvo aktu; tā tad attiecīgajā jomā nerada tiesības, bet tikai piemēro likumdevēja izdoto normatīvo aktu. Tiesa ir formāli saistīta ar savu judikatūru, t.i., tā ir obligāti jāievēro (t.s. *stare decisis* princips); judikatūras neievērošana ir tiesas kļūda. Judikatūras attīstība un maiņa notiek, tiesai konstatējot, ka konkrētā gadījuma faktiskie apstākļi atšķiras no precedentā, par kuru tiesa bija spriedusi jau agrāk (t.s. *distinguishing* metode).

Principiāli otrādi ir **kontinentālās Eiropas** tiesību sistēmā: pamatā tiesības rada likumdevējs. Tikai tur, kur likumdevējs nav bijis pietiekoši visaptverošs vai pietiekoši precīzs, "iejaucas" tiesa ar savu judikatūru, kura tiesību konkrētas piemērošanas procesā precizē likumdevēja normatīvo aktu vai – izņēmuma kārtībā – arī rada jaunas tiesības (tiesnešu tiesības).

Par to, vai judikatūra kontinentālās Eiropas tiesību lokā ir tiesību pamatavots vai palīgavots, tiesību zinātnē domas dalās. Domāju, ka tur, kur judikatūra rada jaunas tiesības, t.i., tiesnešu tiesības, tā katrā ziņā būtu uzskatāma par tiesību pamatavotu. Turpretim tur (kā vairumā ikdienas gadījumos), kur tiesa piemēro normatīvos tiesību aktus, tā būtu uzskatāma par palīgavotu, bet ar īpašu, tiesību pamatavotam pietuvinātu juridisku spēku un nozīmi.

Tomēr, ņemot vērā likumdevēja aktivitāti, kas, sabiedrībai kļūstot arvien diferencētākai, tikai pieaug, mūsdienu tiesu praksē judikatūras loma abos tiesību lokos ir tuvinājusies un kļuvusi ļoti

lidzīga: judikatūras pamatuzdevums ir, piemērojot normatīvos aktus, tos precizēt un konkretizēt, un tikai izņēmuma gadījumos tiesa (arī anglosakšu tiesību lokam piederošās valstis) rada jaunas tiesības.

Kontinentālās Eiropas tiesību loka tiesa, atšķirībā no anglosakšu tiesību loka, nav formāli saistīta ar judikatūru. Šeit nedarbojas *stare decisis principis*. Tā ir tiesīga spriest arī citādāk kā agrāk izspriestā lietā. Kontinentālās Eiropas tiesību loka tiesības tādēļ var saukt par “argumentu tiesībām”, kamēr anglosakšu tiesības par “precedenta tiesībām”. Tomēr judikatūras ievērošanu pārbauda augstākas instances tiesa, un, ja tā nepievienojas zemākas instances “jaunradei”, bet paliek pie esošās judikatūras, tad tā šādu inovatīvu spriedumu atceļ. Tādēļ atkāpšanās no judikatūras, t.i., judikatūras maiņa, praktiski notiek tikai tad, ja to iesāk zemākas instances tiesa un tai pēc tam pievienojas pēdējās instances tiesa (par to skat. tālāk).

Kā atšķirību, kas sakņojas abu tiesību loku atšķirīgajā judikatūras un likumdevēja attiecību teorētiskajā pamatojumā, var konstatēt, ka anglosakšu tiesību lokā tiesas, piemērojot normatīvos aktus, salīdzinoši lielāku uzsvāru liek uz gramatisko un vēsturisko interpretāciju, kamēr kontinentālās Eiropas tiesību lokā salīdzinoši lielāka nozīme ir teleoloģiskai interpretācijai.

Tālāk runāšu par judikatūru tikai kontinentālās Eiropas tiesību lokā, respektīvi, Latvijas tiesību sistēmā.

TIESNEŠĀ SAISTĪBA

Spriežot tiesu un veidojot judikatūru, **tiesnesis ir neatkarīgs, bet nav brīvs**. Tiesnesis ir saistīts ar tiesībām, ar juridisko metodi un ar judikatūru.

Pirmkārt, tiesnesis ir saistīts ar **tiesībām**. Tas izriet no demokrātiskai valsts iekārtai raksturīgā varas dalīšanas principa un tiesu varas atzara funkcijām varas dalīšanas sistēmā – piemērot tiesības konkrētā gadījumā un izlemt konkrētus tiesību jautājumus, ja pusēm par tiem pastāv domstarpības. Piemērojot tiesības, tiesnesis jau tīri loģiski ir saistīts ar tām. Tas izriet arī no Satversmes 83. panta, kurā teikts, ka “tiesneši ir neatkarīgi un vienīgi likumam padoti”. Ar jēdzienu “likums” šeit, protams, ir domāts ne vien likums šaurākā izpratnē (Saeimas pieņemts formāls likums), bet gan viss spēkā esošo tiesību kopums, tātad gan (parasti rakstītie) tiesību akti, gan (parasti

nerakstītie) vispārējie tiesību principi.

Bet arī (izņēmuma kārtā) judikatūras veidošanas gaitā radot jaunas tiesības, tiesnesis ir saistīts ar “apkārt” esošajām tiesībām, kuras viņš, atšķirībā no likumdevēja, nevar grozīt. Tādējādi tiesneša brīvība arī (samērā retajā) tiesību jaunrades gadījumā ir mazāka kā likumdevēja brīvība.

Otrkārt, tiesnesis ir saistīts ar **juridisko metodoloģiju**. To es gribētu uzsvērt, jo visnepatīkamākais pārmetums tiesnesim ir tas, ka viņš ir pārkāpis juridiskās metodoloģijas ietvarus. Tieši juridiskā metodoloģija ir pamatkritērijs, lai vērtētu, vai spriedums ir juridiski **pareizs** vai **nepareizs**. Tātad judikatūra var tikt veidota tikai juridiskās metodoloģijas ietvaros.

Savukārt juridiskā metodoloģija lielā mērā ir saistīta ar valsts politisko iekārtu. Demokrātiskās valsts iekārtas juridiskās metodoloģijas galvenie elementi ir uz loģiskiem, pārliecinošiem un demokrātiskās iekārtas pamatvērtībām atbilstošiem juridiskiem argumentiem balstīta fakta konstatācija, subsumcija un tiesību normu interpretācija. Par to mēs Latvijā diskutējām 90.-tajos gados. Demokrātiskā iekārtā ir cita juridiskā metodoloģija nekā socialistiskā iekārtā. Tādēļ juridiskās metodoloģijas maiņai mums ar zināmu nokavēšanos sekoja arī judikatūras maiņa (pārejas periodā pat piemērojot tos okupācijas periodā pieņemtos likumus, kuriem sākotnēji vēl nebija mainīts teksts). Bet tur, kur pēc Latvijas okupācijas izbeigšanās valsts pilnas rīcības spējas atjaunošanas Latvijas tiesu judikatūra sākotnēji vēl nemainījās, lai gan sakarā ar valsts iekārtas maiņu jau bija mainījusies (vajadzēja mainīties) arī juridiskā metodoloģija, šī judikatūra, vērtējot ar jaunās, demokrātiskai iekārtai atbilstošās juridiskās metodoloģijas mērauklu, kļuva par kļūdainu (piemēram, pat vēl pēc valsts konstitucionālās reformas un Satversmes darbības atjaunošanas pilnā apjomā 1993. gada 6. jūlijā Latvijas tiesas sākumā nepiemēroja Satversmi un konstitucionālo likumu par Cilvēka un pilsoņa tiesībām un pienākumiem). Šodien Latvijas demokrātiskajai valsts iekārtai atbilstoša juridiskā metodoloģija ir apgūta un īpašas piemērošanas grūtības šajā jomā vairs nav.

Treškārt, tiesnesis ir saistīts ar **judikatūru**. Atšķirībā no anglosakšu tiesību sistēmas, kontinentālās Eiropas tiesību sistēmā tiesneša saistība ar judikatūru nav tik strikta, tā ir argu-

mentatīva saistība – tiesnesis ir saistīts ar judikatūrā izteiktajiem argumentiem, ja vien viņš ar pārliecinošākiem argumentiem par līdzšinējā judikatūrā paustajiem argumentiem neiet jaunu ceļu, neveido jaunu judikatūru.

Judikatūra neatbrīvo tiesnesi no sava nolēmuma argumentatīvas pamatošanas. Viņš ir un paliek atbildīgs par sava nolēmuma pienācīgu pamatošanu. Taču judikatūra atvieglo tiesnesim šo pamatošanas darbu, jo viņam nav ikreiz jāatrod un jāattīsta visa argumentācija no jauna. Citiem vārdiem – viņam nav katrā nolēmumā no jauna jāizgudro rītenis.

Judikatūras ievērošana arī rada sabiedrībai tiesisku drošību un paredzamību, kā arī nostiprina tiesiskā valsti nepieciešamo sabiedrības paļāvību uz valsts institūciju un it sevišķi tiesu darbības taisnīgumu.

Kad tiesnesis spriež tiesu, tad ir tikai divi varianti: vai nu viņš seko esošajai judikatūrai, vai rada jaunu judikatūru. Tas var būt gan apzināti, gan neapzināti, atklāti norādot uz to vai arī to noklusējot, bet ir tikai šie divi varianti. Trešais nav dots. Tātad, ja kāds tiesas nolēmums, piemērojot tiesību normas, pēc būtības atkārtoti pašu argumentatīvo līniju (ar tiem pašiem vai citiem vārdiem), kā jau agrāks nolēmums tādā pašā faktiskā situācijā, tad tā ir judikatūras piemērošana. Turpretī, ja tiesa spriež citādāk, tad – vienalga, pareizi vai nepareizi, pārliecinoši vai nepārliecinoši – tā veido jaunu judikatūru.

Tas nozīmē, ka tiesu praksē tiesu nolēmumu lielākoties ir judikatūras piemērošana, jo tādi gadījumi, kad tiesai pēc būtības jāspriež kas jauns, kad tai kāda faktiskā situācija juridiski jāizvērtē pirmo reizi (t.s. *hard case*), ir samērā reti. Taču interesanti, ka mazā valstī, kā Latvijā, tiesā šādi gadījumi nāk priekšā biežāk nekā lielā valstī, jo tur esošās judikatūras apjoms ir lielāks, un pastāv lielāka varbūtība, ka tāds pats gadījums jau kādreiz agrāk ir izspriests. Bet Latvijas tiesām tādi gadījumi, kas vēl nav izspriesti, nāk priekšā biežāk, līdz ar to tiesneša darbs kā judikatūras veidotājam ir lielāks.

Tiesnesis ir saistīts ar savas valsts judikatūru. Tas nozīmē, ka Latvijas tiesnesis ir saistīts ne vien ar Latvijas tiesu kopš 1990. gada 4. maija radīto judikatūras korpusa daļu, bet arī ar to Latvijas judikatūras korpusa daļu, ko Latvijas tiesas ir radījušas no 1918. gada 18. novembra (Senāts kā augstākā tiesas instance pirmskara Latvijā tika

izveidots 1918. gada 7. decembrī) līdz valsts okupācijai 1940. gada 17. jūnijā (ja attiecīgie nolēmumi vēl attiecas uz šodien spēkā esošām tiesību normām, kā, piemēram, Civillikumam). Latvijas tiesnesis ir saistīts arī ar Eiropas Savienības tiesu institūciju judikatūru, kā arī ar Eiropas Cilvēktiesību tiesas un citu starptautisko tiesu judikatūru, kuru jurisdikcija darbojas Latvijā.

PAMATS TIESNEŠA SAISTĪBAI AR JUDIKATŪRU

Tiesneša saistība ar judikatūru izriet vismaz no trim demokrātiskas sabiedrības vispārējiem tiesību principiem.

Pirmkārt, šī saistība izriet no **taisnīguma principa**. Balstoties uz (obligāto) premisu, ka tiesa spriež tiesu taisnīgi, tad, ja vienreiz jautājums jau zināmā veidā ir izspriests, tad būtu ne-taisnīgi to pašu jautājumu citā gadījumā izspriest citādāk.

Otrkārt, judikatūrai sekot pieprasa **vienlīdzības princips**. Tā kā personas ir (tiesiski) vienlīdzīgas, tad tiesai tā pati tiesību norma attiecībā uz konkrēto personu jāpiemēro tāpat kā tā to piemēroja pret citām personām, kuras atradās tādā pašā faktiskā situācijā.

Treškārt, nozīmīgs faktors, kas tiesnesi saista ar judikatūru, ir **tiesiskās drošības princips**. Tiesas nolēmumiem pēc iespējas būtu jābūt paredzamiem, lai cilvēki zinātu, kā rīkoties. Starp citu, ja tiesas sprieduma rezultāts ir paredzams, tad tiesai arī mazāk darba, jo daudzi cilvēki tieši tāpēc, ka spriedums ir paredzams, nemaz nenāks uz tiesu. Izlasot judikatūru, viņi (vai viņu advokāti) to izprot un attiecīgi rīkojas.

JUDIKATŪRAS SPĒKS

Judikatūras spēku nedrīkst sajaukt ar tiesas nolēmuma formālo spēku. Judikatūrai kā juridiskām atziņām ir tikai **argumentatīvs**, nevis formāls spēks. Tas balstās, pirmkārt, uz to, ka attiecīgā atziņa (parasti) tiek principā atzīta par pareizu, jo šāda atziņa ir vispusīgu un tālejošu juridisku apsvērumu rezultāts, un, otrkārt, uz to, ka tai ir lielas izredzes tikt īstenotai tiesu praksē, jo, kā jau minēts, tiesnesis ir principā saistīts judikatūru.

Judikatūras atziņu argumentatīvais spēks ir saistīts ar **tiesu instanču hierarhiju**: jo augstākas tiesas nolēmumā attiecīgā atziņa atrodama, jo lielāks tās argumentatīvais spēks. Protams, arī rajonu tiesu spriedumos atrodamās atziņas ir judikatūra. Taču uz zemāku tiesu

spriedumiem var mazāk paļauties nekā uz augstāku tiesu spriedumiem. Ja šis spriedums nav pārsūdzēts, tas nozīmē, ka augstākas tiesas par tur ietverto juridisko atziņu vēl nav izteikušās, un līdz ar to iespējamāka ir judikatūras maiņa – Augstākā tiesa vai apgabaltiesa, vēlāk skatot līdzīgu lietu, vēl varētu lemt citādāk. Tādēļ judikatūras atziņu autoritātes hierarhija vienlaicīgi atbilst tiesu instanču hierarhijai.

JUDIKATŪRAS PIEMĒROŠANA

Parasti judikatūras piemērošanas pirmais solis ir lietas **faktisko apstākļu salīdzināmības** noskaidrošana. Šeit tiesai ir zināma novērtējuma brīvība, lai konstatētu, kuri tieši apstākļi ir salīdzināmi un kuri nav salīdzināmi. Divi gadījumi nekad nav pilnīgi vienādi, taču tiesnesim jāizlemj, vai atšķirība ir būtiska vai nebūtiska. Par to arī starp pusēm visbiežāk rodas domstarpības, un par to tām var būt izvērsti apsvērumi, kas tiesnesim jāizvērtē. Ja tiesnesis nonāk pie secinājuma, ka atšķirība nav būtiska un līdz ar to abu lietu faktiskie apstākļi ir (normatīvi) salīdzināmi, tad agrākā nolēmuma juridiskā atziņa var tikt piemērota arī konkrētajam risināmajam gadījumam.

Tomēr dažas judikatūras atziņas ir tik fundamentālas, ka var tikt piemērotas gandrīz vienmēr. Tādā gadījumā lietas faktisko apstākļu salīdzināšana nav nepieciešama. Piemēram, Satversmes tiesas atziņa, ka Satversmes 1. pants, cita starpā, satur arī samērīguma principu, ir **fundamentāla juridiska atziņa** un, lai to piemērotu, nav nepieciešams vispirms konstatēt, vai konkrētās lietas faktiskie apstākļi ir salīdzināmi ar tās lietas faktiskajiem apstākļiem, kurā Satversmes tiesa šo atziņu pirmo reizi izteica.

Judikatūras piemērošanas otrais solis ir attiecīgās juridiskās atziņas **iespējamā konkrētā nolēmuma pamatojuma** juridiskajā konstrukcijā.

Ir divu veidu juridiskās atziņas. Tā juridiskā atziņa, kas nolēmuma pamatojumā ir nepieciešama, bez kuras attiecīgā nolēmuma pamatojuma konstrukcija „neturētos”, nebūtu tik pārliecinoša, tiek apzīmēta par *ratio decidendi*. Ja mēs runājam par judikatūru, tad ar to parasti saprotam tās juridiskās atziņas, kas attiecīgajā nolēmumā ir uzskatāmas par *ratio decidendi*. Tās bez šaubām ir piemērotas „tālāklietošanai” vēlākos tiesu nolēmumos.

Turpretim *obiter dictum* ir juridiskās atziņas, ko tiesa ir izteikusi „garāmejojot”.

Nolēmuma pamatojuma konstrukcija neciestu, ja šī atziņa tur nebūtu uzņemta. *Obiter dictum* ir tiesas instruments, lai dotu impulsu juridiskai diskusijai, vai arī, ja ir acīmredzams trūkums likumos, dotu norādi likumdevējam tos novērst. Zemākām instancēm neklātos to darīt bieži, bet augstākām instancēm ir pieļaujams un reizēm nepieciešams uzņemt spriedumā *obiter dictum*.

Juridiskās atziņas, kas izteiktas *obiter dictum*, vēlākos gadījumos var piemērot ar tādu pašu argumentatīvu spēku kā *ratio decidendi*. Tomēr, atšķirībā no *ratio decidendi*, tiesa vēlākā gadījumā *obiter dictum* var arī ignorēt. Tātad ar *obiter dictum* nākamajai judikatūrai tiek atstāta rīcības brīvība sekot šai atziņai vai nesekot.

ĀRVALSTU JUDIKATŪRAS IZMANTOŠANA

No Latvijas judikatūras korpusa piemērošanas, kas tiesai principā ir saistoša, jāatšķir nesaistošā **ārvalstu judikatūras izmantošana** tiesu nolēmumu pamatojumos.

Ārvalstu judikatūru Latvijas tiesa var izmantot kā iedvesmas avotu savai argumentācijai, kā arī lai apstiprinātu savu argumentāciju. Izmantojama ir it sevišķi to valstu judikatūra, kuru tiesību sistēma ir tuva Latvijas tiesību sistēmai. Pēc Latvijas tiesību sistēmas transformācijas tā, tāpat kā vairums citu pēcsociālistisko Austrumu- un Viduseiropas valstu tiesību sistēmu, ir stipri pietuvinājusies **kontinentālās Eiropas** tiesību loka **vācu** tiesību grupai (kuras sākotnējo kodolu veido Vācijas, Austrijas un Šveices tiesību sistēmas). Šo tiesību sistēmu judikatūra tādēļ ir piemērota izmantošanai Latvijas tiesu nolēmumu argumentācijā un tiek arī visvairāk izmantota mūsu tiesu praksē. Tas veicina gan Latvijas integrāciju Eiropas tiesību telpā, gan Latvijas tiesu nolēmumu argumentatīvās kvalitātes celšanu.

TIESNEŠA PIENĀKUMS ATKĀPTIES NO KĻŪDAINAS JUDIKATŪRAS

Zemākas instances tiesnesim ir ieteicams sekot judikatūrai, jo pretējā gadījumā pastāv augsts risks, ka attiecīgais nolēmums nākamā tiesas instancē tiks atcelts.

Tomēr tiesnesim ir ne vien tiesība, bet arī **pienākums** atkāpties no judikatūras, ja tā ir acīmredzami **metodoloģiski kļūdaina**.

Vispirms varētu jautāt, vai vispār iespējama kļūdaina augstākās tiesas

instances judikatūra? Kurš un kā lai to konstatē? Jeb augstākās tiesas instances judikatūra *per se* ir jāakceptē kā pareiza? Šāds uzskats teorētiski pastāv anglosakšu tiesību sistēmā. Tur mainīt judikatūru iespējams tikai ar atšķiršanas metodi. Ja tiesa konkrētā faktiskā situācijā vienreiz ir izspriedusi, kas ir taisnīgs, tad tas ir taisnīgi uz visiem laikiem, kamēr vien pastāv pasaule un Anglija. Taču divi gadījumi nekad nav pilnīgi identiski, un, uzsverot nelielu faktu atšķirību, tiesnesis jau var atbrīvoties no līdzšinējās judikatūras “važām” un veidot jaunu judikatūru.

Savukārt kontinentālās Eiropas tiesību lokā zemākas instances tiesnesim principā ir tiesības argumentēt pret augstākās instances judikatūru, un retos gadījumos viņš to arī dara. Viņam tomēr ir pienākums izmantot šīs tiesības, ja viņš pamatoti uzskata, ka augstākās tiesas instances judikatūra ir metodoloģiski kļūdaina. Viņam tad savā nolēmumā rūpīgi un pārliecinoši jāpierāda, ka augstākās instances tiesas spriedums ir metodoloģiski kļūdainš. Latvijas demokrātijas telpa ir salīdzinoši radikāla un šādi gadījumi varētu nākt priekšā biežāk, nekā, piemēram, Vācijā.

TIESNEŠA TIESĪBA ATKĀPTIES NO JUDIKATŪRAS

Vairākās situācijās tiesnesim ir tiesība, bet ne pienākums atkāpties no judikatūras.

Vispirms šī tiesība pastāv tad, ja zemākas instances tiesnesis pārliecinoši

nonāk pie cita **vērtējuma** kā augstākās instances judikatūra. Piemēram, noteiktā faktiskā situācijā, sabalansējot samērīguma un tiesiskās paļāvības principu, augstākās tiesu instances judikatūra ir nonākusi pie secinājuma, ka priekšroka dodama samērīguma principam. Taču zemākas instances tiesnesis var mēģināt pierādīt, ka taisnīgāks rezultāts tiktu sasniegts, ja priekšroka tiktu dota tiesiskās paļāvības principam.

Arī **clausula rebus sic stantibus** gadījumā, t.i., ja visi apstākļi ir radikāli mainījušies, tiesnesim ir tiesības pamatot, kādēļ šodien vairs nebūtu adekvāti līdzšinējo judikatūru turpināt.

Rets, bet ne neiespējams gadījums ir **likuma mērķa maiņa**. Mainoties apstākļiem, likumam var mainīties mērķis. Likums joprojām tiek piemērots, bet jau ar citu mērķi. Arī tādā gadījumā tiesnesim nav pienākuma sekot sākotnējai judikatūrai.

Arī vispārējo tiesību **principu** maiņa vai **attīstība** ir pašsaprotams iemesls, kad tiesnesis var atkāpties no līdzšinējās judikatūras.

Ir ļoti svarīgi, ka kopš neatkarības atjaunošanas Latvijā kā tiesību avots vai vismaz palīgavots atkal ir ieviesta judikatūra. Tas bija plats solis uz priekšu tiesiskās valsts virzienā. Taču vienlaicīgi judikatūru arī nevar absolutizēt. Zemākas instances tiesnesim ir tiesība vai noteiktos gadījumos pat pienākums, izvērsti pamatojot savu rīcību, atkāpties no līdzšinējās judikatūras, tādā veidā dodot augstākai tie-

sas instancei iespēju **vēlreiz izvērtēt** savu judikatūru.

AUGSTĀKĀS TIESU INSTANCES ATKĀPŠANĀS NO SAVAS JUDIKATŪRAS

Augstākā tiesu instance ir saistīta pati ar **savu** judikatūru, tā nevar katru reizi tādā pašā gadījumā lemt citādāk. Taču arī augstākā tiesu instance var pati no savas judikatūras atkāpties.

Tas ir nedaudz delikāts jautājums valstīs, kurās tiesām ir gadsimtiem ilga autoritāte un tradicionāli pastāv nerakstīts princips, ka tiesas nekļūdās. Protams, ir zināmā mērā neērti pateikt, ka tā ir kļūda. Piemēram, Eiropas Savienības tiesa lietā *Keck et Mithouard* (apvienotās lietas C-267/91 un C-268/91) savu kļūdu atzina šādi: „.....pretēji tam, kā Tiesa uzskatīja līdz šim, tā uzskata, ka.....” un seko argumentācija, kas ir pretēja tiesas līdzšinējai argumentācijai. Tas ir labi, ka tiesa ir uzdrošinājusies mainīt savu judikatūru, taču slikti, ka tā nav paskaidrojusi, kādēļ tā to ir darījusi.

Domāju, ka pie augstas juridiskās kultūras piederētu, ka augstākās instances tiesa, kad tā maina savu judikatūru, uz to norāda *expressis verbis* un to **izvērsti pamato**. Tur vajadzētu būt nopietniem apsvērumiem (kā iepriekš minētie), kādēļ iepriekšējā judikatūra nevarētu turpināties un kādēļ būtu nepieciešama jauna judikatūra.

Nobeigumā novēlu visiem kolēģiem, lai mūsu judikatūra būtu pārdomāta un vienmēr taisnīga.

Prof. Ph.D. (Kembriđžas universitāte) Ineta ZIEMELE,
Eiropas Cilvēktiesību tiesas tiesnese, Rīgas Juridiskās augstskolas profesore,
Valsts Prezidenta Konstitucionālo tiesību komisijas locekle,
Eiropas Starptautisko tiesību asociācijas valdes locekle

TIESĪBU AIZSKĀRUMA KOMPENSĀCIJAS PRINCIPS EIROPAS CILVĒKTIESĪBU KONVENCIJĀ UN LATVIJĀ

IEVADS

[1] Raksts ir veltīts tiesību aizskāruma kompensācijas principa jautājumam Eiropas Cilvēktiesību konvencijā un tiesas judikatūrā, kā arī tiek mēģināts vilkt atsevišķas paralēles ar zaudējuma atlīdzības tiesību institūtu civiltiesībās un administratīvajās tiesībās Latvijā.

[2] Izejas punkts turpmākajai analīzei ir aksioma, ka viens no tiesisku valsti raksturojošiem principiem ir princips, ka ikviens tiesību aizskārums rada tiesības prasīt zaudējuma atlīdzību. Šajā rakstā netiks analizēts jautājums par tiesību esamību. Raksts balstīsies prezumpcijā, ka konkrēta tiesība tik tiešām ir noteikta vai nu nacionālā likumā vai starptautiskā normā. Tāpat arī raksts pieņem kā vispārzināmu dažādu tradīciju esamību Eiropas Padomes dalībvalstīs attiecībā uz tajās iedibinātajām zaudējuma atlīdzības noteikšanas sistēmām.

TIESĪBU AIZSKĀRUMA KOMPENSĀCIJAS PRINCIPS EIROPAS CILVĒKTIESĪBU KONVENCIJĀ

Konvencijas 41. pants

[3] Eiropas Cilvēktiesību konvencijas 41. pants regulē tiesības uz taisnīgu atlīdzību (*just satisfaction*) Konvencijas un tās protokolu pārkāpuma gadījumā. Šis pants nosaka:

„Ja Tiesa konstatē, ka ir noticis Konvencijas vai tās protokolu pārkāpums un ja attiecīgās Augstās Līgumslēdzējas puses iekšējās tiesību normas paredz tikai daļēju šī pārkāpuma seku

novēršanu, Tiesa, ja nepieciešams, cietušajai pusei piešķir taisnīgu atlīdzību.”¹

[4] Ir trīs principiālas lietas, kas jāņem vērā, izprotot Konvencijas 41. pantu. Pirmām kārtām, Konvencija paredz valsts atbildību par Konvencijā un tās protokolos noteikto cilvēktiesību aizskārumu. No Konvencijas viedokļa valsts atbildība par kādu no Konvencijā garantēto tiesību pārkāpumiem ir zināmā mērā objektīva.² Respektīvi, nav nepieciešams pierādīt valsts noziedzīgo nodomu jeb vainu (*fault*) klasiskā izpratnē, pārkāpjot Konvencijas normu. Pārkāpuma konstatēšanai ir nepieciešams pārkāpums kā objektīvs fakts un radītais zaudējums personai vai personu grupai, kā arī cēloniskais sakars starp minēto pārkāpumu un radīto zaudējumu šai personai vai personu grupai. Pārkāpuma konstatēšana gan var novest pie tā, ka tiek atrasta valsts iestāžu nolaidība, bezdarbība vai apzināta nelikumīga darbība, tomēr vainas elements nekur neparādās kā atsevišķs un nepieciešams elements atbildības konstatēšanai Konvencijas izpratnē.

[5] Valsts atbildības tiesību institūts, pēc kura ir modelēta Konvencijas piemērošana, lielā mērā ir tāds, kāds tas ir izveidojies starptautiskajās tiesībās.³ Līdz ar to tā izpratnei lieti noder ANO Starptautisko tiesību komisijas 2001. gadā pieņemtās normas „Par valstu atbildību sakarā ar starptautiska pārkāpuma veikšanu”. Jāpievērš uzmanība tam, ka atbilstoši 2. nodaļas normām līdzās klasiskajiem valsts varas pilāriem ļoti plašs personu vai personu grupu loks var veikt darbības, ar kurām tiek pārkāptas valsts starptautiskās saistības un iestājas valsts starptautiskā atbildība. Līdz ar to nedz no starptautisko tiesību, nedz no Konvencijas viedokļa nacionālajās tiesībās esošajam dalījumam, piemēram, neat-

¹ Konvencijas tekstu ar integrētu 14. protokola tekstu tulkojumam latviešu valodā skat. http://www.echr.coe.int/NR/rdonlyres/56D2C838-7133-4010-8D00-99BE58570B95/0/LVA_CONV.pdf

² Ir vērts atsaukt atmiņā, jēdziena atbildība nozīmi. Parasti ar šo jēdzienu apzīmē faktu, ka persona veic darbības un atbild par to sekām.

³ Vēsturiski starptautiskajās tiesībās attiešanās no vainas elementa notika pagājušā gadsimta sākumā dažādos Pastāvīgās starptautiskās tiesas un arbitražu procesos. Daļēji tas ir ticis skaidrots ar nepareizu vainas jēdziena izpratni, kas starptautiskajās tiesībās ir drīzāk saistāma ar nelikumīgās darbības attiecināšanu uz konkrēto valsti un nevis valsts vainas pierādīšanu. Kritiskai analīzei sk. Bin Cheng, *General Principles of Law as applied by International Court and Tribunals*, Cambridge University Press, 1993, 231.lpp.

karīgajās institūcijās, pakļautajās vai pārraudzībā esošajās institūcijās nav nekādas nozīmes. Persona, kas īsteno publiskas varas funkciju un pārkāpj Konvencijas normu, radīs problēmas valstij starptautiskajā limenī. Tomēr ir jāpievērš uzmanība tam, ka atbilstoši Komisijas pantiem, lai rastos valsts atbildība, ir nepieciešams konstatēt valsts starptautiskās saistības pārkāpumu un to, ka šis pārkāpums ir attiecināms uz konkrētu valsti. Pienākums atlidzināt zaudējumu rodas uzreiz. Atbilstoši Starptautisko tiesību komisijas viedoklim atbildības konstatēšanai nav nepieciešams, lai otrai valstij būtu radīts kāds zaudējums. Pilnīgi pietiek ar konkrētās saistības pārkāpumu. Kā var redzēt, starptautiskajās tiesībās atbildības izpratne ir objektīva.⁴ Varbūt varētu teikt, ka šādai valsts atbildības institūta izpratnei ir savi vēsturiski iemesli, ņemot vērā to, ka starptautiskās tiesības klasiski ir veidojušās līgumu formā starp divām valstīm. Līdz ar to var vilkt paralēles ar atbildības institūta izpratni līgumtiesībās. Vienlaicīgi ir nepieciešams konstatēt, ka Konvencija tomēr prasa, lai prasības iesniedzējs norāda sev nodarīto kaitējumu jeb, citiem vārdiem, to, ka prasītājs ir cietis no valsts veiktā Konvencijas normas pārkāpuma. Līdz ar to šeit parādās atšķirība starp vispārējām starptautisko tiesību normām un Konvencijas pieeju. Pretrunas gan šeit nav, jo tiek atzīts, ka starptautiskajās tiesībās ir dažāda rakstura speciālās normas un ka šīs normas var precizēt valsts atbildības modalitātes.

[6] Sākotnēji Konvencijas autori bija paredzējuši, ka Tiesa skatīs zaudējuma atlīdzības jautājumu tikai tad, ja nacionālā līmenī šāda atlīdzība nebūs pieejama vai būs pieejama tikai daļēji. Uz to norāda pats 41. panta teksts, kad tas runā par gadījumiem, kad „iekšējās tiesību normas paredz tikai daļēju šī pārkāpuma seku novēršanu”. Tomēr Tiesas prakse ir attīstījusies citādāk. Tiesnesis Malinverni to ir raksturojis tādejādi, ka kompensācijas piešķiršana no izņēmuma ir kļuvusi par normu.⁵ Manuprāt to var izskaidrot ar diviem galvenajiem iemesliem. Vispirms no procesa ekonomijas viedokļa Tiesai ir ērtāk kopā ar lietu izspriest arī kompensācijas apmēru. Tiesai, ņemot vērā tās noslogotību, būtu neprātīgi atlikt 41. panta jautājumu atsevišķa sprieduma taisīšanai. Papildus tam starptautiskajās tiesībās valstu atbildības jautājumā jau kopš Pastāvīgās starptautiskās tiesas laikiem ir nostiprinājies princips,⁶ ka starptautiskā pienākuma pārkāpuma konstatācija ir pamats valsts atbildībai un ka atbildības pamatforma ir *restitutio in integrum* jeb situācijas atjaunošana pēc iespējas tādā statusā, kāda tā bija, pirms tika veikts pārkāpums, vai atbilstošā monetārā izteiksmē. Šeit ir vērts gan norādīt uz to, ka ECT ir samērā izplatīts lēmums, ka Konvencijas pārkāpuma konstatācija ir pati par sevi atbilstoša pārkāpuma kompensācija. Šo rindu autores skatījumā šāda pieeja ir nepareiza gan no valstu atbildības tiesību institūta viedokļa starptautiskajās tiesībās, gan no vispārējā zaudējuma atlīdzības principa viedokļa, jo nodarītā zaudējuma izvērtēšana sākas brīdī, kad tiek konstatēts pārkāpuma fakts. Šāda konstatācija principā nevar aizstāt zaudējuma noteikšanu un tā atlīdzību.⁷

⁴ Sk. James Crawford, *The International Law Commission's Articles on State Responsibility. Introduction, Text and Commentaries*, Cambridge University Press, 2002, 12.-13.lpp.

⁵ Sk. Giorgio Malinverni, „Brèves réflexions sur le contentieux de la réparation dans la jurisprudence de la Cour Européenne des Droits de l'Homme”, grām. *La France et la Cour Européenne des Droits de l'Homme. La jurisprudence ne 2008*, Bruxelles: Bruylant, 2010, 61.lpp.

⁶ Sk. *Charzow Factory* Case, PCIJ, Series A, No. 17, 1928.

⁷ Sk. *ERÜKÇÜ c. Turquie* (Requête n° 4211/02), judgment 13.11.2008. (Partly dissenting opinion of Judge Ziemele).

Neskatoties uz šo repliku, globālajā 41. panta analizē ir jānošķir divas lietas. Viens ir jautājums, vai ECT vienmēr un automātiski būtu jāizlemj kompensācija un vai nebūtu vērts noskaidrot, kādas ir nacionālas iespējas risināt tiesību pārkāpuma radīto zaudējuma atlīdzības jautājumu. Otrs ir jautājums par to, ka ECT, lemjot par zaudējuma atlīdzības apmēriem, būtu jāņem vērā šī principa mērķis – pēc iespējas atjaunot situāciju tādu, kāda tā bija, pirms pārkāpums tika veikts; princips, ko pati Tiesa ir atzinusi savā judikatūrā un attiecībā pret kuru pozīcija, ka pārkāpuma konstatēšana jau ir pietiekams zaudējuma atlīdzinājums, nonāk zināmā pretrunā.⁸

Konvencijas 13. pants

[7] Vēl viens nepieciešamais elements pareizai taisnīgas atlīdzības principa izpratnei Konvencijas kontekstā ir tas, ka Konvencija, atšķirībā no citiem starptautiskajiem cilvēktiesību instrumentiem, nesatur neatkarīgu un visaptverošu tiesību uz efektīvu tiesību aizsardzību (*right to a remedy*). Konvencijas 13. pants runā tikai par Konvencijā garantēto tiesību efektīvu aizsardzību. Šāda Konvencijas autoru izvēle ir tikusi kritizēta, jo tā ierobežo Konvencijas efektivitāti dalībvalstu līmenī.⁹ Šāda panta redakcija rada grūtības dalībvalstīm. Līdzko Tiesa precīzē vai paplašina Konvencijas substanciālo pantu robežas, var paplašināties arī 13. panta pienākuma robežas dalībvalstīm radīt efektīvus tiesību aizsardzības līdzekļus. Tādi līdzekļi varētu būt jau radīti, ja ir bijis nepieciešams nodrošināt efektīvu konstitucionālo tiesību aizsardzību, ja to apjoms nacionālā līmenī ir plašāks kā Konvencijā. Problēma ir tajā faktā, ka ir ļoti grūti paredzēt, kad un kādi tiesību aizsardzības līdzekļi būs nepieciešami, tiesai paplašinot savu kompetenci *ratione materiae*. Kā piemēru var ņemt Konvencijas 6. panta pirmo daļu un Tiesas šobrīd ļoti skaidro šī panta interpretāciju jautājumā par tiesvedības norisi saprātīgos termiņos. 6. pants tiešā tekstā nenosaka, ka tiesības uz taisnīgu tiesu sevi ietver lietas izskatīšanu saprātīgos termiņos. Tomēr, tā kā tā ir vispārzināma un acīmredzama patiesība, fakts, ka Tiesa šo principu „ielasīja” Konvencijas 6. pantā, bija pilnīgi dabisks. Taču kopš 2000. gada sprieduma lietā *Kudla pret Poliju* ir arī zināms, ka 13. panta prasa tādu mehānismu radīšanu nacionālā līmenī, kas ļauj vai nu paaugstināt tiesas procesu, vai atlidzināt ilgo procesu rezultātā radītos zaudējumus. Kopš šīs lietas Tiesai ir pavērusies iespēja vērtēt 13. panta kontekstā, vai dalībvalstis ir iespējams prasīt kompensāciju par ieilgušu tiesvedības procesu. Tas ir jautājums, kas arī Latvijā vēl nav noregulēts un līdz ar to ir reāls risks zaudēt procesus ECT.

[8] Principam, ka tiesiskā valsti ir jābūt garantētām visu tiesību aizsardzības iespējām, ir vispārējs raksturs. Tas, ka Konvencijas 13. pants attiecas tikai uz Konvencijā un protokolos noteiktām tiesībām, ir Konvencijas sistēmas specifika, kā to arī parādīja lieta *Zavoloka pret Latviju*. Tas tomēr nekādā ziņā neatbrīvo tiesisku valsti no pienākuma garantēt saviem iedzīvotājiem viņu konstitucionālo tiesību aizsardzību.¹⁰ Savukārt jebkurš tiesību aizskārums sniedz pamatu prasīt zaudējuma atlīdzību, kā to arī nosaka Satversmes 92.

⁸ Sk. nesenam šā principa piemērojumam *Guiso-Gallisy v Italy*, (Appl. no. 58858/00) [GC], judgment of 22 December 2009.

⁹ Sk. Fabien Marchadier, „La réparation des dommages à la lumière de la Convention européenne des Droits de l'Homme” *Revue trimestrielle de droit civil*, Avril/Juin 2009, no 2, 245 – 268.

¹⁰ Sk. *Zavoloka c. Lettonie* (Appl. No 58447/00), judgment 7 July 2009 (Dissenting opinion of Judge Ziemele, § 10).

pants. Kā zināms, zaudējums principā sevī ietver gan materiālos zaudējumus, gan morālo kaitējumu. Cits ir jautājums, vai prasītājs spēj pamatot gan vienu, gan otru pozīciju un kā tiesu instances skatās uz konkrēto situāciju. ECT pamatā visos Konvencijā noteikto tiesību pārkāpuma gadījumos, ja prasītājs ir prasījis arī morālo kaitējumu, ir gatava atzīt, ka cilvēka tiesību pārkāpums ir tik tiešām radījis zināmu morālo kaitējumu un piešķir noteiktu summu pēc saviem ieskatiem, balstoties uz pušu argumentiem. Tādējādi gan valsts darbība, gan bezdarbība, piemēram, privātuma vai dzīvības aizsardzībā, ja ir ticis konstatēts Konvencijas pārkāpuma fakts, noved pie tā, ka valsts maksā materiālos un/vai morālos zaudējumus.

PIEMĒRS UN KOMPENSĀCIJAS JAUTĀJUMA RISINĀJUMI NACIONĀLĀ LĪMENĪ

[9] Lai varētu vilkt paralēles starp Konvencijas zaudējuma atlīdzības principu un šā principa izpratni nacionālajās tiesībās, ir vērts apskatīt dažus piemērus. Iedomāsimies šādu situāciju: pilsētā notiek augsta līmeņa forums, tiek paredzētas plašas demonstrācijas, un kārtības uzturēšanai valsts noriko gan policiju, gan armiju, gan zemessardzi. Sadursmju rezultātā jauns policists nogalina kādu demonstrantu. Pēc izmeklēšanas tiek konstatēts, ka policists pielietoja letālu spēku paš aizsardzības nolūkos. Vai valsts ir pārkāpusi Konvencijas 2. pantu? Objektīvais fakts ir tas, ka ir zaudēta dzīvība un ka valsts darbinieks ir vainojams šajā nāvē. Tādējādi 2. pants varētu būt pārkāpts, ja vien uz šo gadījumu nav attiecināmi kādi no panta minētajiem izņēmumiem. Paš aizsardzības arguments ir vērā ņemams, bet 2. pants prasa izmeklēšanas instancēm izvērtēt, kāpēc policists nonāca situācijā, kad bija nepieciešams pielietot letālu spēku, vai varēja šādu situāciju paredzēt un novērst un vai letāla spēka lietošana bija absolūti nepieciešama. Līdz ar to ir jānodibina, vai pārkāpums ir attaisnojams atbilstoši konkrētā Konvencijas pienākuma saturam. Ir svarīgi secināt, ka valsts atbildības noteikšanai nav nepieciešams konstatēt policista vainu atbilstoši krimināltiesību normām. Konvencija neprasa, lai policists šādā situācijā tiktu kriminālsodīts. Tādas normas Konvencijā nav. Ja tomēr ECT minstatēs, ka letāla spēka lietošana nebija absolūti nepieciešama konkrētajos apstākļos un ka izmeklēšana nav bijusi efektīva nacionālā līmenī, tad mirušā ģimenei (kas parasti ir prasītāji ECT šādās lietās) būs tiesības saņemt kompensāciju atbilstoši 41. panta noteikumiem.

[10] Jautājums, kas rodas nacionālo tiesību ietvaros, ir šāds: ja tiek konstatēti pārkāpumi ieroča lietošanā vai citi procedūras pārkāpumi, kas var novest tikai līdz policista disciplinārbildībai,¹¹ vai ģimene varētu celt prasību pret Valsts policiju par morālā kaitējuma atlīdzību šādā situācijā? Ja tiek konstatēta policista vaina atbilstoši Krimināllikuma normām, tādā gadījumā, protams, ģimenes locekļiem ir acimredzama tiesība uz nodarītā morālā kaitējuma atlīdzību. Latvijas tiesību sistēmā šis jautājums ir noregulēts, kā uz to arī pamatoti norādīja AT Senāts 2009. gada 16. decembra spriedumā lietā nr. SKC-579/2009. Ir vērts to Senāta sprieduma izcelt analīzi, kas attiecas uz tiesībām uz morālā kaitējuma atlīdzību līdz Civillikuma 1635. panta 2006. gada grozījumiem, norādot, ka Latvijas tiesību sistēma paredzēja tiesības uz morālā kaitējuma atlīdzību arī pirms 2006. gada, ņemot vērā gan tajā

¹¹ Līdzīgai situācijai sk. *Gafgen v. Germany* (Appl. No. 22978/05), [GC] judgment of 1 June 2010, īpaši §§ 111, 114 – 120, 125.

laikā darbojošās konstitucionālās normas, gan Eiropas Cilvēktiesību konvenciju, kas Latvijā stājās spēkā 1997. gada 27. jūnijā.¹² Tomēr, ja iestājas tikai policista disciplinārbildība, kas ir pietiekami reāls scenārijs gan 2. panta (tiesības uz dzīvību),¹³ gan citos gadījumos, kas saistīti ar policistu darbību, tad jautājums par morālā kaitējuma piedziņu Latvijas tiesību sistēmā, iespējams, nav tik viennozīmīgs.

[11] Tomēr atbilde uz šo jautājumu būtu meklējama. Atrodoties vēl arvien 2. panta ietvaros, ir vērts atzīmēt, ka ECT ir nošķīrusi materiālo un procesuālo tiesību uz dzīvību aspektus. Bieži ir gadījumi, kad Tiesa nekonstatē pārkāpumu materiālā aspektā, bet konstatē procesuālo pienākumu pārkāpumu no valsts puses, ja, piemēram, nāves apstākļu izmeklēšana nav bijusi adekvāta vai neatkarīga. Arī šādos gadījumos Tiesa piešķirs kompensāciju atbilstoši 41. panta noteikumiem.¹⁴ No šādas Tiesas pieejas var secināt, ka nacionālo tiesību līmeni būtu jābūt iespējām prasīt vismaz morālā kaitējuma atlīdzību administratīvā vai civilprocesa ietvaros, ja ir tikusi konstatēta policistu vai citu atbildīgu darbinieku (kā tas bija Talsu traģēdijas lietā) darbību nelikumība, par ko tie saukti gan tikai pie disciplinārbildības.

[12] Lai arī speciālais likums par valsts pārvaldes nodarīto zaudējumu atlīdzību beidzot tika pieņemts 2005. gadā, tomēr nepieciešams pakavēties arī pie Civillikuma. Daļēji tāpēc, ka morālā kaitējuma jautājums Civillikumā ir bijis samērā neskaids, un arī tāpēc, ka Senātam bija iespēja definēt savu nostāju nesen izspriestajā Talsu traģēdijas lietā. Tādējādi Civillikuma 1635. panta otrā daļa (pēc 2006. gada grozījumiem) runā par morālā kaitējuma atlīdzību noziedzīgu nodarījumu gadījumā.

„1635. panta otrā daļa. Ar morālo kaitējumu jāsaprot fiziskas vai garīgas ciešanas, kas izraisītas ar neatļautas darbības rezultātā nodarītu cietušā nemantisko tiesību vai nemantisko labumu aizskārumpu. Atlīdzības apmēru par morālo kaitējumu nosaka tiesa pēc sava ieskata, ņemot vērā morālā kaitējuma smagumu un sekas.

Ja šā panta otrajā daļā minētā neatļautā darbība izpaudusies kā noziedzīgs nodarījums pret personas dzīvību, veselību, tikumību, dzimumneaizskaramību, brīvību, godu, cieņu vai pret ģimeni, vai nepilngadīgo, pieņemams, ka cietušajam šādas darbības rezultātā ir nodarīts morālais kaitējums. Citos gadījumos morālais kaitējums cietušajam jāpierāda.”

[13] No panta formulējuma izriet, ka ir pamats prezumēt morālo kaitējumu tad, ja ir konstatēts konkrētais noziedzīgais nodarījums. Visos citos gadījumos morālais kaitējums ir jāpierāda. Šādā gadījumā ir nepieciešams parādīt, ka kaitējums ir radies neatļautas darbības rezultātā. Tādējādi gadījumos, kad ir iestājusies kriminālatbildība 1635. panta plaši definētajās lietu kategorijās un ja kriminālprocesa ietvaros nav ticis izskatīts jautājums par kompensāciju, tad civilprocess uz 1635. panta pamatiem ir konkrēts mehānisms tiesību uz morālā kaitējuma atlīdzību īstenošanai. Ja ir iestājusies tikai disciplinārbildība, tā tomēr var norādīt uz „neatļautu darbību” 1635. panta otrās daļas izpratnē. Tikai likumdevējs ir izvēlējis citu pierādījuma nastas mehānismu, kas šādā situācijā ir pilnīgi adekvāti.

¹² Sk. AT Civillietu Senāta spriedums lietā nr. SKC-579/2009, §§ 13 – 14.

¹³ Varētu teikt, ka šī ir atšķirība no vēl vienas tikpat fundamentālas cilvēktiesību normas – spīdzināšanas aizlieguma –, kas neparedz izņēmumus.

¹⁴ Sk. *Ramsahai v. The Netherlands* (Appl. No.52391/99), [GC] judgment of 15 May 2007 (skatīt arī palātas spriedumu).

Protams, Valsts pārvaldes iestāžu nodarīto zaudējumu atlīdzināšanas likums, kas paredz tiesības prasīt zaudējuma atlīdzību par prettiesisku faktisko rīcību, arī var tikt piemērots tādā situācijā, kad policists ir veicis darbības, kas ir pretrunā speciālajām normām par ieroču lietošanu un kas ir novedis pie disciplinārbildības. Līdz ar to vietā ir jautājums, vai pieejamie radītā zaudējuma atlīdzības mehānismi Latvijā kopumā veido vienotu un visaptverošu sistēmu (skat. Secinājumus)?

[14] Pievērsoties nacionālo tiesu judikatūrai, vēlos salīdzināt divus nolēmumus. Augstākās tiesas Civillietu Senāts 2009. gada 16. decembra spriedumā lietā nr. SKC-579/2009 principā apmierināja civilprasību par morālā kaitējuma piedziņu no Valsts ugunsdzēsības un glābšanas dienesta (VUGD) sakarā ar Talsu traģēdijā bojā gājušā vecāku sūdzību.¹⁵ Senāts norādīja uz valsts atbildību šajos notikumos un nošķīra konkrēto lietu no kaitējuma piedziņas privātpersonu starpā.¹⁶ Kā var secināt no Senāta sprieduma aprakstošās daļas, civiltiesu skatījumā šajā lietā būtisks bija tas fakts, ka VUGD darbinieku vaina noziedzīga nodarījuma izdarīšanā tika pierādīta, kā arī tas, ka nepastāvēja strīds starp pusēm par to, ka prasītājiem ir nodarīts morālais kaitējums. Divi principiālie iebildumi saistījās ar to, vai tiesai bija kompetence atbilstoši notikuma brīdī spēkā esošajām tiesību normām risināt morālā kaitējuma jautājumu, un vai bija pierādīta nepieciešamā vaina, lai iestātos civiltiesiskā atbildība.

No Konvencijas viedokļa, pat ja šādos gadījumos iestātos tikai atsevišķu darbinieku disciplinārbildība, valsts uzņemas atbildību par to, lai masu pasākumi būtu droši. Nevar, protams, pilnīgi izslēgt negadījumus, bet valstij ir vismaz jāspēj pierādīt, ka tā ir darījusi visu iespējamo, lai negadījumu risku samazinātu. Tādējādi Talsu traģēdijā cietušajiem ir tiesības saņemt zaudējuma atlīdzību situācijā, kad valsts nenošķināja pasākuma drošību un bojā gāja cilvēki. AT Civillietu Senāts pareizi konstatēja, ka šiem cilvēkiem ir tiesības uz morālā kaitējuma atlīdzību. Ņemot vērā, ka 1997. gadā nebija nedz administratīvo tiesu, nedz Valsts pārvaldes iestāžu nodarīto zaudējumu atlīdzināšanas likuma un kriminālprocesa ietvaros kompensācijas jautājums netika atrisināts, civilprocesa ceļš bija vienīgā iespēja risināt morālā kaitējuma jautājumu.¹⁷ Senāts konstatēja, ka jau 1997. gadā tiesības uz dzīvību tika aizsargātas Latvijas tiesību sistēmā un līdz ar to aizskāruma gadījumā „personai ir tiesības saņemt atbilstīgu atlīdzību”.¹⁸ Tādējādi Senāts atzina, ka „atlīdzinājuma sniegšana par jebkuru tiesību pārkāpumu, ko indivīdam nodarījis valsts, tikai piepilda cilvēktiesību aizsardzības principu ar konkrētu saturu”.

Senāts gan nosūtīja lietu atpakaļ jaunai izskatīšanai jautājumā par morālā kaitējuma apmēru un šāda apmēra noteikšanas metodoloģiju, norādot, ka apelācijas instancei būtu jāvadās no tiem piemēriem, kas ir pieejami zaudējuma noteikšanai administratīvā procesa ietvaros, kur valsts ir izvēlējusies prasībām noteikt „griestus”. No vienas puses, šādam Senāta viedoklim ir zināma loģika, jo tā izriet no Senāta pozīcijas, ka šīs lietas ietvaros tika nošķirts zaudējums, kas radies publiski tiesisko attiecību ietvaros, no privāttiesiskām

attiecībām. Senāts uzskatīja, ka labāka foruma neesamības gadījumā civiltiesas pildīja administratīvi procesuālu lomu. Cita starpā var piebilst, ka tas nebūt nav jāuzskata par Latvijas gadījuma īpatnību. Tāda prakse ir zināma rietumu demokrātijās (skat. zemāk). No otras puses, pilnīgi pamatota būtu arī pretēja pozīcija, kas teiktu, ka, tā kā konkrētajā laikā likumdevējs nebija radījis speciālu mehānismu zaudējuma atlīdzības prasību skatīšanai, kas radušies publisko tiesību ietvaros, un līdz ar to civiltiesām bija jāpilda šī funkcija, jo to tiešām prasīja vispārējie tiesību principi, īpaši cilvēktiesību aizsardzības un tiesiskas valsts principi, tad civiltiesas, skatot morālā kaitējuma prasības, var noteikt savus kritērijus atbilstoši tai praksei un tradīcijām, kādas ir civiltiesās privāttiesisko strīdu kontekstā. Tas nozīmētu, ka vismaz pagaidām Latvijā nav noteikti „griesti” prasību summām un tiesa taisa savu nolēmumu, vadoties no pušu argumentiem. Abas pieejas ir pamatotas un izvēle ir tiesas politikas (*judicial policy*) jautājums. Atkarībā no izvēles, var sasniegt dažādus mērķus, piemēram, likt likumdevējam sakārtot sistēmu utml..

[15] Skatot citu gadījumu, Senāta Civillietu departaments 2010. gada 21. aprīļa lēmumā lietā nr. SKC-721 atteica personai prasībā par morālā kaitējuma piedziņu no prokuratūras, kas nebija izskatījusi personas sūdzību par necilvēcīgiem apstākļiem izlaicīgās aizturēšanas izolatorā un bija norādījusi, ka ar zaudējuma prasību ir jāvērsas tiesā. Senāts norādīja, ka Prokuratūras likuma 16. un 17. pantam, uz ko prasības pieteikumā bija atsaucies prasītājs, ir publiski tiesisks raksturs. Tiesa secināja, ka „prasība par morālā kaitējuma atlīdzināšanu, kas balstīta uz prokuratūras rīcības tiesiskuma izvērtēšanu, neizriet no civiltiesiskajām attiecībām, tādēļ saskaņā ar Civilprocesa likuma 132. panta pirmās daļas 1. punktu tā pamatoti atteikta pieņemt”. Salīdzinot ar Talsu traģēdijas lietu, rodas vairāki jautājumi. Svarīgākais no tiem ir jautājums, kura tiesa varētu skatīt jautājumu par zaudējuma atlīdzību sakarā ar apstākļiem policijas izolatorā un prokuratūras bezdarbību, nepildot likumā noteiktos uzdevumus garantēt cilvēktiesības sodu izpildes vietās?

[16] Valsts pārvaldes iestāžu nodarīto zaudējumu atlīdzināšanas likums runā par iestādi.¹⁹ Uz iepriekš minētā piemēra bāzes jautājums ir par to, vai prokuratūru var uzskatīt par valsts pārvaldes iestādi un kura augstākstāvoša iestāde izvērtēs, vai prokuratūra tiešām nav rīkojusies prettiesiski?²⁰ Valsts pārvaldes iekārtas likums nosaka: „Valsts pārvaldes principi un citi šā likuma noteikumi attiecināmi arī uz iestādēm, kuras nav padotas Ministru kabinetam, ciktāl citu likumu speciālajās tiesību normās nav noteikts citādi.” Prokuratūras likums nosaka, ka „prokuratūra ir tiesu varas institūcija”, kas, cita starpā, uzrauga „vietas, kur tiek turētas apcietinātās, aizturētās un apsardzībā turamās personas ...”. Līdz ar to Latvijas tiesību sistēmā ir situācija, kad tiesu varas institūcijai ir uzlikts konkrēts pienākums, bet tā acimredzot nevar šo pienākumu izpildīt. Izskatās, ka Valsts pārvaldes iestāžu nodarīto zaudējumu atlīdzināšanas likums uz šādu gadījumu neattiecas. Prokuratūra pati ir norādījusi, ka personai ir jāvērsas tiesā. Varētu domāt, ka būtu jārunā par diviem

¹⁵ Jautājums par kompensācijas apmēru vēl tiek skatīts.

¹⁶ Sk. § 16.

¹⁷ Sk. komentāru par tā laika Senāta Civillietu departamenta praksi Mārtiņš Mits, *European Convention on Human Rights in Latvia. Impact on Legal Doctrine and Application of Legal Norms*, Lund University, 2010, 204.-205.lpp. Sk. arī Dissenting opinion of Judge Ziemele, ibid.

¹⁸ Sk. § 14.

¹⁹ Sk. 02.06.2005. likums “Valsts pārvaldes iestāžu nodarīto zaudējumu atlīdzināšanas likums” (“LV”, 96 (3254), 17.06.2005.).

²⁰ 4.pants. Darbība un bezdarbība (1) Iestāde zaudējumu var nodarīt ar darbību, izdodot prettiesisku administratīvo aktu vai veicot prettiesisku faktisko rīcību, vai arī ar bezdarbību, ja iestādei bija pienākums rīkoties, bet tā prettiesiski nav rīkojusies. (2) Turpmāk šajā likumā ar jēdzieniem “darbība” un “rīcība” tiek saprasta arī bezdarbība gadījumos, kad iestādei ir pienākums rīkoties.

iespējamiem administratīvajiem procesiem Tieslietu ministrijas (cietumi) vai Iekšlietu ministrijas (policijas izolatori) ietvaros. Ja tas tā ir un prokuratūrai nav iespēju aizsargāt tās cilvēktiesības, kas tiek skartas sakarā ar necilvēcīgiem apstākļiem cietumos un policijas izolatoros, tad būtu nepieciešams sakārtot Prokuratūras likumu, lai tas nemaldinātu iedzīvotājus.²¹ Tomēr līdz brīdim, kamēr tas nav noticis, kompensācijas pieprasīšana civiltiesiskā kārtībā paliek vienīgā procedūra, kuru varētu piemērot tieši prokuroru bezdarbības gadījumā, jo prasītājs lietā nesūdzējās par policistu darbību. Jāatceras, ka lietā *Kadiķis pret Latviju (II)* šī problēma jau tika skatīta. ECT norādīja, ka nedz policija, nedz prokuratūra nespēja kaut ko izdarīt sakarā ar necilvēcīgiem apstākļiem policijas izolatorā. Līdz ar to tika konstatēts, ka ir pārkāpts Konvencijas 13. pants.²² Gan dzīvības zaudējums, gan apstākļi aizturēšanas izolatorā ir fakti, kurus ir samērā viegli parādīt un nodibināt. Ja seko objektīvās atbildības principam, tad civiltiesai ir kompetence izvērtēt nodarītā kaitējuma apmērus; ja seko klasiskajai atbildības institūta izpratnei saistību tiesībās, tad neapšaubāmi būs problēma ar noziedzīga nodarījuma konstatāciju un valsts iestādes vainas konstatēšanu. Tomēr, lai kādas arī nebūtu izvirzītās teorijas, ir skaidrs, ja likums prokuratūrai ir uzdevis konkrētus uzdevumus, kurus nepildot, personām var tikt nodarīts kaitējums un var gadīties, ka Konvencija prasa, lai tas tiktu atlidzināts. Līdz ar to ir jāmeklē risinājums. Līdz iespējamai prokuratūras funkciju precizēšanai un ievērojot Talsu traģēdijas judikatūru, civiltiesām būtu jāpieņem morālā kaitējuma atlīdzības prasības. Patiesībā varētu veidoties tiesu un prokuratūras sadarbība, jo prokuratūra gan var konstatēt situāciju cietumos un policijas izolatoros, bet prokuratūra nevar risināt kompensācijas jautājumu. Līdz ar to civiltiesas var lemt kompensācijas jautājumus, ņemot vērā prokuratūras atzinumu par apstākļiem policijas izolatoros. Tādējādi Latvija varētu pildīt savu pienākumu risināt tās problēmas, uz kurām norādīja ECT lietās *Kadiķis pret Latviju* un *Bazjaks pret Latviju* tieši jautājumā par prokuratūras efektivitāti, pildot savas likumā noteiktās funkcijas, jo prokuratūras bezdarbību administratīvā procesā nevar skatīt.

²¹ Uz prokuratūras bezspēcību arī norādīts lietā *Bazjaks v. Latvia* (Appl. No. 71572/01) judgment of 10 October 2010, §§ 88 – 90.

²² Sk. *Kadiķis c Lettonie* (Appl. No. 62393/00) judgment of 4 May 2006, § 62.

[17] Līdz ar to, kā parāda Senāts Talsu traģēdijas lietā, prasības pieņemšanai izskatīšanai ne vienmēr palīdz klasiskais dalījums publiski tiesiskajās un civiltiesiskajās attiecībās modernajā tiesību sistēmā, kura balstās uz cilvēktiesību ievērošanas principu. Varētu pat teikt, ka šis dalījums, ja pie tā pieturas strikti, var novest pie šauri formāliem risinājumiem. Var pieminēt, piemēram, Holandes praksi, kur spēkā ir princips, ja cilvēkam nav nevienas citas iespējas prasīt zaudējuma atlīdzību, kas radusies publiski tiesisko attiecību ietvaros, tad vienmēr var vērsties ar šo prasību civiltiesās.²³ Tā ir tāda iespējamo robu aiztāiššanas metode.

SECINĀJUMI

[18] No iepriekš teiktā izriet secinājums, ka iestādēm un tiesām, risinot kompetences jautājumu kompensāciju prasību gadījumos, neapšaubāmi ir jāvadās gan no *lex specialis*, gan *lex posterior* principiem. Tādējādi, pat ja konkrētā gadījumā tas ir saistīts ar tiesību aizskārums, kura autors nav otra privātpersona, bet ir valsts darbinieks, un ja nav speciālais regulējums par zaudējuma atlīdzību šāda tiesību aizskārums gadījumā, būtu piemērojams Civillikums un tā vispārējā norma par kaitējuma atlīdzību, kā arī šādā gadījumā būtu nepieciešams vadīties no objektīvās atbildības institūta izpratnes. Vēlos arī piebilst, ka pat situācijā, kad tiesību aizskārums ir radījusi otra privātpersona, valstij var būt pienākums, kas izriet gan no Konvencijas, gan no Satversmes, pieņemt normatīvo tiesību aktu un radīt mehānismus, kas garantētu vienas personas tiesību aizsardzību attiecībā ar otru personu. Tādējādi arī šī būs cilvēktiesību regulējuma situācija. Tiesību doktrīnā šādi gadījumi parasti tiek apskatīti zem tēmas „cilvēktiesību horizontālais efekts”. Tad visnotaļ ir piemērojams Civillikuma 1635. pants kā, piemēram, klasiskajos goda un cieņas aizskārums gadījumos. Pareizai morālā kaitējuma izvērtēšanai gan vainas elements 1635. panta pirmajā daļā, gan noziedzīga nodarījuma kritērijs panta otrajā daļā ir problemātiski.

[19] Jebkurā gadījumā ir skaidrs, ka atbildības institūta un zaudējuma atlīdzības jautājumā, īpaši gadījumos, kas ir saistīti ar cilvēka tiesību aizskārums, ir vēl daudz darāmā gan doktrīnas, gan judikatūras attīstībā.

²³ Sk. *Oerlemans v. the Netherlands*, 27 November 1991, §§ 21–40, Series A no. 219; see also *Baybaşın v. the Netherlands*, no. 13600/02, §§ 24–28, 6 July 2006.

Ingrida LABUCKA,

Eiropas Savienības Vispārējās tiesas tiesnese

EIROPAS SAVIENĪBAS VISPĀRĒJĀS TIESAS JUDIKATŪRAS PĀRSKATS VALSTS ATBALSTA UN KONKURENCES LIETĀS

Pirmās instances tiesa, kas līdz ar Lisabonas līguma spēkā stāšanos tika pārdēvēta par Vispārējo tiesu, uzsāka savu darbību 1989. gadā. Tās izveidei bija divējāds pamats - nepieciešamība izlīdzināt arvien pieaugošo darba slodzi Eiropas Savienības Tiesā (EST) un nodrošināt kvalitatīvu pušu tiesisko aizsardzību. Kopš 2005. gada darbu uzsākusi arī Civildienesta tiesa. Tādējādi, izveidojot vairāklīmeņu jurisdikcijas sistēmu, indivīdiem ir daudz plašākas iespējas aizsargāt savas intereses, atrisināt tiesiskos jautājumus un, neapšaubāmi, izvairīties no iespējamām kļūdām. No otras puses, Vispārējās tiesas tiesnešiem ir iespējas būt dinamiskiem un inovatīviem, pat reizēm pozitīvi provokatīviem, interpretējot kādu no tiesību normām, ņemot vērā tiesas nolēmumu revīzijas iespējas.

Pēdējo piecu gadu laikā Vispārējā tiesa ir pabeigusi ar spriedumu vai nolēmumu 2964 lietas, tai skaitā valsts atbalsta jomā 250 lietas un konkurences jomā 177 lietas, no kurām pārsūdzēti valsts atbalsta jomā 39 spriedumi, spēkā palikuši 27 spriedumi, konkurences jomā attiecīgi pārsūdzēti 88 spriedumi, palikuši negrozīti 65 spriedumi.

Tādējādi var secināt, ka Vispārējās tiesas loma judikatūras attīstībā ir pastāvīga un nozīmīga.

Turpmāk savā uzrunā pieskaršos dažiem judikatūras aspektiem konkurences un valsts atbalsta jomā.

Viens no pēdējo gadu aktuālākajiem diskusijas objektiem konkurences tiesību jomā ir mātes sabiedrības atbildība par tās meitas sabiedrības izdarītajiem

konkurences noteikumu pārkāpumiem, kas ticis atrisināts ar EST 2009. gada 10. septembra spriedumu lietā C-97/08 AKZO Nobel pret komisiju, kas atstāja negrozītu Vispārējās tiesas spriedumu.

Jautājuma priekšvēsture. Ar spriedumu lietā C-286/98 *Stora Kopparbergs Bergslags/Komisija* Tiesa precizēja, ka tikai ar simtprocentīgu meitas sabiedrības kapitāla esamību īpašumā pašu par sevi nepietiek, lai sauktu pie atbildības mātes sabiedrību, bet ir nepieciešams, lai Komisija sniegtu papildus pierādījumus mātes sabiedrības līdzdalības limenim, lai faktiski īstenotu izšķirošu ietekmi uz tās meitas sabiedrības rīcību. Pierādījumi var būt arī netieši.

2004. gadā Komisija, pieņemot lēmumu par Akzo Nobel atbildību solidāri ar tās meitas uzņēmumiem, kas bija kartēļa dalībnieces, secināja, ka mātes sabiedrība kopā ar citām AKZO grupas juridiskajām personām, apstrīdētā lēmuma adresātēm, veido ekonomisko vienību, kas ir bijusi aizliegtās vienošanās dalībniece. Komisija nolēma, ka,

neskatoties uz to, ka mātes sabiedrība nav bijusi aizliegtās vienošanās dalībniece, īpašā gadījumā, kad pēdējai pieder 100% kapitāla daļas pārkāpumu izdarījušai meitas sabiedrībai, pastāv vienkārša prezumpcija, ka šai mātes sabiedrībai ir izšķiroša ietekme par savas meitas sabiedrības darbību. No šī lēmuma praktiski izriet, ka Komisijas pienākums ir vienīgi pierādīt, ka mātes uzņēmumam pieder 100% meitas uzņēmuma kapitāla daļas, lai noteiktu mātes uzņēmuma atbildību, un tai nav jāpierāda kādi citi apstākļi, kas liecinātu par mātes uzņēmumu līdzdalību.

Akzo Nobel, pārsūdzot Komisijas lēmumu tiesā, norādīja, ka šāda Komisijas rīcība ir nepieļaujama un ir pret-runā ar tobrīd esošo administratīvo praksi un Kopienas judikatūru, no kuras izriet Komisijas pienākums pierādīt mātes sabiedrības faktiski īstenoto izšķirošo ietekmi, un ka šī apstākļa dēļ ir pārkāptas prasītāja tiesības uz aizstāvību administratīvās procedūras laikā.

Tiesai, atbalstot prezumpcijas principa piemērošanu, pirmkārt bija svarīgi apstiprināt agrāko judikatūru lietā C-189/02 *Dansk Rorindustri pret Komisiju*, kas precizēja, ka uzņēmums EKL 81. panta izpratnē (Lisabonas līgums 101. pants) ir pirmkārt vērtējams kā ekonomiska vienība un tādējādi, izvērtējot mātes uzņēmuma atbildību par meitas uzņēmuma rīcību, ir jānoskaidro, vai "mātes" un "meitas" veido vienotu ekonomisko vienību. Tiesa norādījusi, ka uzņēmuma jēdziens ir jāsaprot kā tāds, kas apzīmē ekonomisku vienību pat tad, ja juridiski šī vienība sastāv no vairākām fiziskām

vai juridiskām personām. Otrkārt bija svarīgi revidēt augstākminēto Stora spriedumu. Vispārējās tiesas secinājums, ko apstiprināja arī EST, ir, ka lai gan iepriekš tiesa ir minējusi arī citus apstākļus, izņemot īpašumtiesības uz meitas sabiedrības kapitāldaļām 100 % apmērā, piemēram, tādus kā iedarbība uz komercdarbības politiku, lai vērtētu mātes uzņēmuma izšķirošo ietekmi, tomēr tas būtu interpretējams nevis kā obligāta prasība Komisijai savākt papildus pierādījumus, bet gan kā vienkāršs tiesas vērtēto apstākļu uzskaitījums.

Turpmāk savā spriedumā vispārējā tiesa secināja, ka Akzo Nobel nav spējusi pierādīt, ka tā neveido ekonomisku vienību ar saviem meitas uzņēmumiem, un tāpēc EKL 81. panta izpratnē ir pietiekami konstatēt mātes uzņēmuma 100% īpašuma tiesības tās meitas uzņēmumos, lai noteiktu solidarāru atbildību.

Turpmāk Vispārējā tiesa ir pielietojuši "prezumpcijas" principu vēl plašāk. Tā savā 2009. gada 30. septembra T-174/05 spriedumā *Elf Aquitana pret Komisiju* tiesa ir pieļāvusi, ka Komisija var piemērot prezumpciju, ja mātes uzņēmums ir kvazi – totāls meitas uzņēmuma kapitāla daļu īpašnieks (šajā gadījumā 98%), un arī šādā situācijā pienākums iesniegt pierādījumus, kāpēc prezumpcijas principa piemērošana nav iespējama, piekrīt pašam uzņēmumam.

Šī tiesas judikatūra ir radījusi plašu polemiku, un ir skaidrs, ka ar katru jaunu spriedumu, kas skar prezumpcijas principa pielietošanu, puses izvirzīs arvien jaunus un jaunus argumentus, uz kuriem Tiesām būs jāatbild. Manuprāt, viens no nākamajiem jautājumiem varētu būt par to, kādi pierādījumi būtu jāiesniedz uzņēmumiem, lai atspēkotu prezumpcijas principa piemērošanu.

Valsts atbalsta jomā nedaudz pie-skaršos problemātikai, kas skar ieinteresēto personu procesuālās garantijas.

Valsts atbalsta regulējums ES tiesībās šajā lietu kategorijā paredz divas puses - Eiropas Komisiju, kas izstrādā un atsevišķos gadījumos pati arī pieņem valsts atbalstu regulējošos tiesību piešķiršanu dalībvalstīs, un dalībvalstis, kas ir atbildīgas par to, ka to sniegtais valsts atbalsts atbilst Līguma par Eiropas Savienības darbību (LESD) prasībām. To pienākums ir arī atgūt no labuma guvējiem nelikumīgi piešķirto valsts atbalstu. Ja dalībvalsts nepiekrīt Eiropas Komisijas lēmumam – piemēram, par to, ka valsts atbalsts ir piešķirts nelikumīgi – tā var celt prasību Vispārējā tiesā, prasot attiecīgā lēmuma atcelšanu. Šajās lietās puses ir tikai un vienīgi attiecīgā dalībvalsts un Eiropas Komisija. Praksē tomēr šāds procesuāls regulējums bieži vien rada problēmas, jo nereti dalībvalsts ir mazāk motivēta panākt lietā kādu noteiktu risinājumu nekā, piemēram, labuma guvējs (kas tagad riskē nonākt situācijā, kurā saskaņā ar EST spriedumu būtu jāatmaksā piešķirtais valsts atbalsts) vai viņa konkurents, kas, iespējams, pamatoti uzskata, ka ar attiecīgo valsts atbalsta piešķiršanu ir kaitēts tā konkurētspējai. Tomēr šīm lietās iznācumā ieinteresētajām personām ir ļoti ierobežotas tiesības piedalīties administratīvajā procesā, kas noved pie potenciāli apstrīdamā Komisijas lēmuma pieņemšanas.

No šobrīd spēkā esošās tiesu prakses izriet, ja lietas apstākļi prasa, lai tiktu uzsākta Līguma par Eiropas Savienības darbību 108. panta 2. daļā paredzēto izmeklēšanas procedūru par valsts atbalsta atbilstību līguma prasībām, Komisijai jāauzicina iesaistītās puses izteikties par lietas apstākļiem. Tomēr šis viedokļu paušanas vienīgais mērķis ir savākt no iesaistītajām personām visu informāciju, no kuras Komisija varētu vadīties, pieņemot lēmumu

attiecīgajā lietā, un ieinteresētās personas nav uzskatāmas par pusēm.

Šādu procesuālu nostāju var redzēt, piemēram, *Scott pret Komisiju* lietās¹, kurās apelācijas instance EST nolēma, ka, lai gan valsts atbalsta labuma guvējam ir būtiski tikt informētam par tādu Komisijas rīcību, kas pārtrauc noilguma perioda tecējumu lietā, tomēr šī interese nav pietiekama, lai attiecīgās ES tiesību materiālās normas tiktu interpretētas, oficiāli uzliekot Komisijai pienākumu informēt labuma guvēju par šādām procesuālajām darbībām (kas būtu Komisijas pienākums gadījumā, ja labuma guvējs tiktu uzskatīts par pusi attiecīgajā lietā).

Situācija izskatās mazliet savādāka *Le Levant*² lietas kontekstā, kur Vispārējā tiesa atcēla Komisijas lēmumu, kā vienu no neatbilstības iemesliem minot to, ka Komisija, publicējot lēmumu par izmeklēšanas uzsākšanu, tajā nenorādīja labuma guvējus (šajā gadījumā vairākus simtus privātpersonu), bet aprobežojās ar vispārēju uzaicinājumu „ieinteresētajām personām” sniegt tai komentārus par lietas apstākļiem. Tiesa uzskatīja, ka pie šādiem apstākļiem nevar uzskatīt, ka labuma guvēji varēja nesaprast, ka no tiem (un reāli viņu pašu interesēs) tiek gaidīta informācija.

Laika trūkuma dēļ neuzskaitīšu citus spriedumus, kas skar šo jomu, taču neapšaubāmi jāatzīmē, ka Vispārējās tiesas judikatūra kopumā ir vērojama tendence stiprināt ieinteresēto personu procesuālās tiesības, jo īpaši administratīvajā procedūrā.

Noslēgumā vēlētos uzsvērt, ka ES tiesības ir lielā mērā attīstījušās, balstoties uz EST un Vispārējās tiesas judikatūru. Tāpēc jo īpaši svarīgi, lai ikviens spriedums būtu kvalitatīvs un izsvērts, vēl jo vairāk tāpēc, ka arī nacionālo valstu tiesām ir jāvadās no EST judikatūras.

¹ T-366/00 un C-276/03 (pārsūdzība)

² T-34/02

Prof. Dr.habil.iur. Kalvis TORĀNS,
Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes profesors,
Augstākās tiesas senators

ĪPAŠUMA AIZSARDZĪBAS UN MANTISKĀS APGROZĪBAS STABILITĀTES INTEREŠU KOLĪZIJU RISINĀJUMI

Vairākas civillietas, ko kasācijas kārtībā izskatījis Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāts, iezīmē kolīzijas starp tiesību normām, kas, no vienas puses, vērstas uz īpašuma tiesību aizsardzību un, no otras puses, uz civiltiesiskās apgrozības stabilitāti, bet nekustamo īpašumu jomā – arī uz ierakstu zemesgrāmatās publisko ticamību. Šīs kolīzijas atspoguļojas 4 lietās, par kurām spriedumus 2008. - 2010. gadā taisījis arī Senāts. Trīs no tām Senāts izskatīja paplašinātā sastāvā, un tās tāpat uzrāda autoritatīvas tendences judikatūrā.

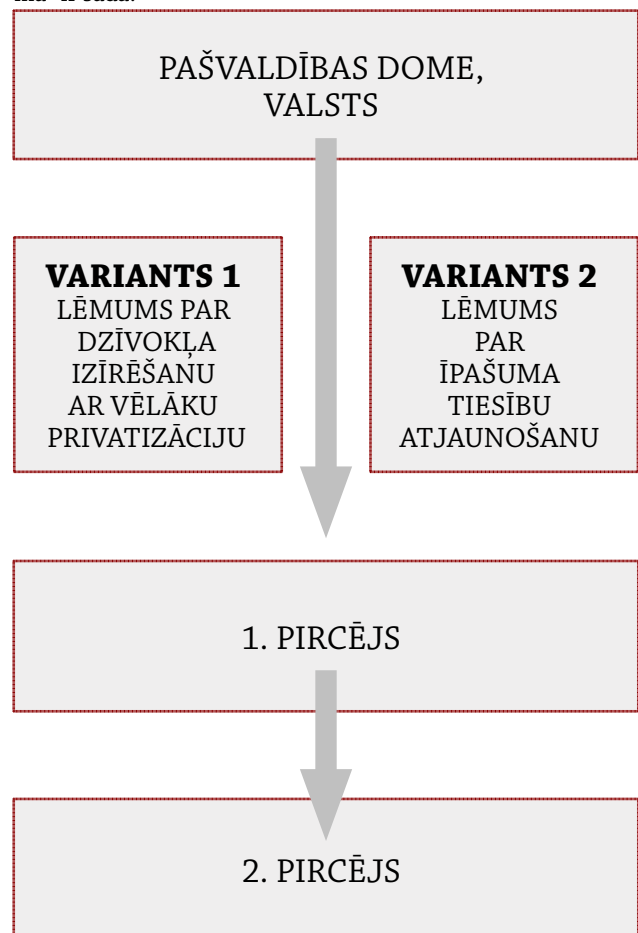
Risinājumu meklējumi ir ilgstoši. Konstatējot, ka Latvijas Civillikumā (CL) ir pārņemtas normas gan no romiešu, gan germāņu tiesībām, tiesību zinātnieki V. Sinaiskis, K. Čakste, V. Bukovskis, V. Kalniņš, J. Rozenfelds, A. Grūtups, E. Kalniņš un citi ir izteikuši daudz un dažādus viedokļus, reizēm pretrunīgus, par to, kad īpašnieks var atprasīt savu lietu ar īpašuma prasību, kad viņam jāsamierinās ar mantisku kompensāciju un kad vispār īpašnieku var uzskatīt par esošu nevis bijušo īpašnieku.¹

Mēs cienām romiešu tiesības un zinātniekus, daudzos jautājumos balstāties uz vēsturisko pieredzi, taču ir jāatrod pareizā interpretācija it kā pretrunīgiem atzinumiem. V. Bukovskis ir pamatoti rakstījis, ka absolūti spēkā neesoši darījumi ar koroborāciju neiegūst nekādu spēku (kā to nosaka arī CL 1480. pants), bet citā vietā, ka lietas istajam īpašniekam

¹ Sk.: Grūtups A., Kalniņš E. Civillikuma komentāri. Trešā daļa. Lietu tiesības. Īpašums. Otrās papildinātais izdevums. – Rīga: Tiesu nama aģentūra, 2002, 16.-23., 197.-198., 210.-223. lpp; Rozenfelds J. Lietu tiesības. 3., labotais un papildinātais izdevums. – Apgāds Zvaigzne ABC, 2004, 137. -154. lpp.

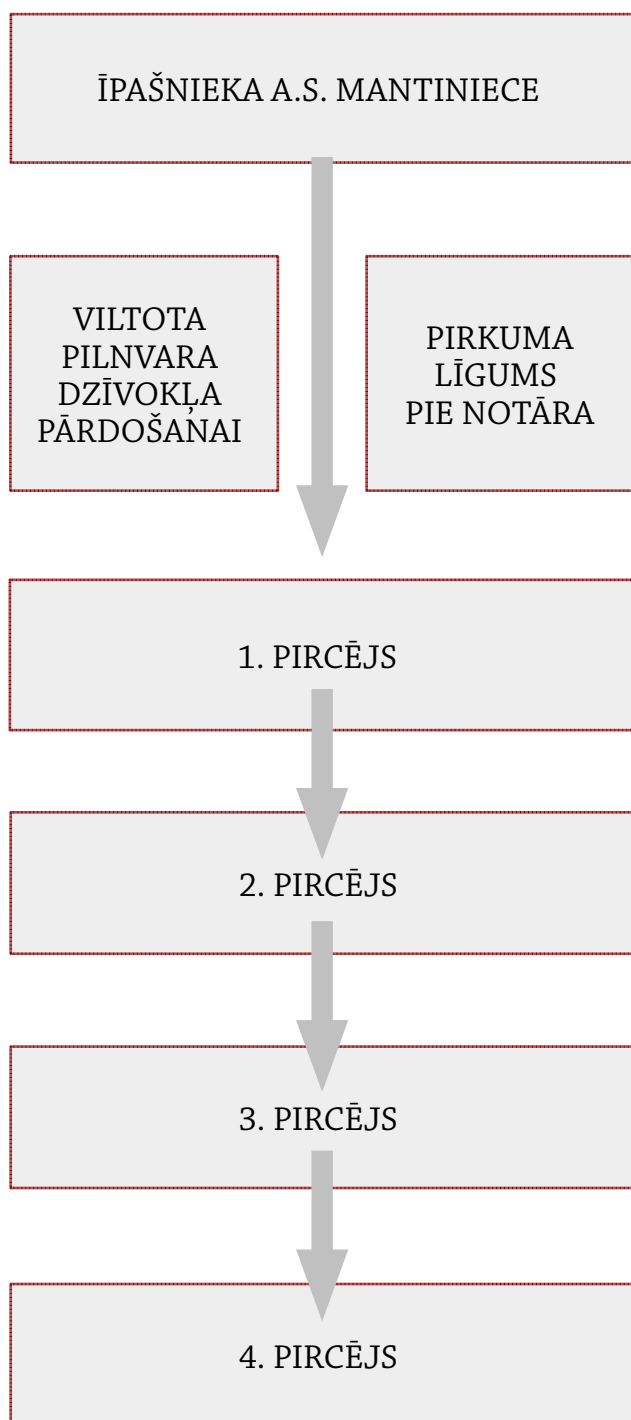
nav liettiesiska prasījuma pret trešo personu – labticīgo ieguvēju, ir tikai personiska prasība². Grūtākais ir atrast atbildi uz jautājumu, kādas sekas ir tad, ja darījums nav spēkā, bet lieta jau pie trešās personas.

Trijās no četrām apskatāmajām lietām „principiālā shēma” ir šāda:

² Сводъ гражданских узаконений губерний Прибалтийских, сост. В.Буковский, Р.,1914. т.2 стр.1159-1160.

Ceturtajā lietā privatizētu dzīvokli bija pārdevis noslepkavota īpašnieka viltus pilnvarnieks, kurš vēlāk notiesāts, bet pirms tam jau pārdevis dzīvokli tālāk un sekojuši vēl trīs pirkuma līgumi.

Trijos pirmajos gadījumos prasību cēlis prokurors attiecīgi pašvaldības, valsts interesēs, ceturtajā – noslepkavotā īpašnieka mantiniece.

Izlasot prasības pieteikumus trīs lietās, pirmā doma ir tāda, ka aizskartas pašvaldības vai valsts īpašuma tiesības, kas tāpat kā privātais īpašums ir svētas, pēc sabiedriskās nozīmības pat svētākas par fiziskas personas privāto īpašumu. Un tāpat, ja Latvija grib būt tiesiska valsts, šī netaisnība jānovērš. Kā? Protams, atdodot atpakaļ zaudēto īpašumu! To būtu viegli izdarīt, ja dzīvoklis, māja, zeme vēl atrastos pie prettiesiskā (pirmā) ieguvēja. Taču īpašuma objekti jau aizgājuši apgrozībā, pārdoti tālāk vēl vienu, divas, trīs reizes. Un prasības pieteikumus lūgts atzīt par spēkā neesošiem visus šādus pirkuma līgumus³.

Pirmajā lietā prokuratūras 2005. gadā celtajā prasībā norādīts, ka 1998. gada 15. decembrī atbildētāja Inese T. bez tiesiska pamata reģistrēta kā persona, kura ir tiesīga saņemt pašvaldības palīdzību dzīvokļa jautājuma risināšanā. Inese nav likuma „Par pašvaldību palīdzību dzīvokļa jautājuma risināšanā” 6. pantā minētā persona, tai jau bija dzīvojamā platība 41,3 kv.m. Jūrmalas pilsētas dome 2002. gadā nolēma (vēlāk strīdā tiek izcelta domes iniciatīva) noslēgt ires līgumu ar Inesi T. un tāds arī noslēgts. Turpinājumā Inese T. izmantoja privatizācijas iespēju un 2003. gadā ar privatizācijas komisiju noslēdza pirkuma līgumu par dzīvokļa īpašumu 87,2 kv.m. platībā. Ineses T. īpašuma tiesības uz minēto nekustamo īpašumu nostiprinātas zemesgrāmatā. Pēc tam dzīvoklis pārdots Sintijai Š. par Ls 11 000, savukārt, tikai mēnesi vēlāk Sintija Š. ar Armandu T. noslēdza hipotēkas līgumu, kurā norādīts, ka nekustamā īpašuma vērtība ir Ls 50 000.

Otrā apskatāmajā lietā prokurors cēla prasību atzīt īpašuma tiesības valstij uz nekustamo īpašumu, kas prettiesiski nonācis pie citas personas un, protams, arī visus pirkuma līgumus. Prasības pamatā bija šādi fakti.

Ar Zemes komisijas 2000. gada lēmumu sabiedriskajai organizācijai „Salaspils pagasta zemnieku biedrība” atjaunotas īpašuma tiesības uz zemi 21234 m² platībā Salaspilī. Šī biedrība bija pieteikusi lūgumu atjaunot īpašuma tiesības kā pagājušā gadsimta 30.-tos gados pastāvējušas biedrības tiesību turpinātāja (kaut gan vēlāk noskaidrojās, ka viņai nav tādu tiesību). Biedrība šo zemes gabalu pārdeva SIA „Latio”, kuras īpašuma tiesības 10. jūnijā nostiprinātas zemesgrāmatā. Ieguvēja SIA sava biznesa ietvaros 4. jūlijā 1/3 domājamo daļu no minētā nekustamā īpašuma pārdeva Skaidritei K., kura savas īpašuma tiesības zemesgrāmatā nostiprinājusi 2002. gada 25. jūlijā. „Salaspils pagasta zemnieku biedrība” darbību ir izbeigusi un izslēgta no sabiedrisko organizāciju reģistra, tāpēc saskaņā ar Civilprocesa likuma 223. panta 8. punktu tiesvedība prasības daļā pret to tika izbeigta⁴.

Trešajā lietā, kas uzsākta 2004. gadā, bet Senātā skatīta 2010. gada aprīlī, shēma tāda pat kā pirmajā. Lai panāktu pretlikumīgi privatizētas dzīvojamās mājas atgriešanu atpakaļ pašvaldībai, prokurors cēla prasību Jūrmalas pilsētas domes interesēs pret Ulriku E. un viņas ģimenes locekļiem,

³ Tā kā nav iespējams isi un vienlaikus precīzi atreiferēt konkrētas lietas apstākļus, tad turpmākajā apskatā veidoti abstrakti kazusi, taču to, ka līdzīgi lietas var veidoties praksē, apliecina Senāta spriedumi lietās Nr. SKC-176/2008, SKC-160/2009, SKC-74/2010, SKC-11/2010.

⁴ Šīs biedrības „sastrādātais” tika skatīts vairākās civillietās un spriedumi atšķiras kaut vai pēc tā, kas tika prasīts (Lietā Nr. SKC-416/2008, piemēram, prasība bija celta par zemes gabala atzišanu par valsts īpašumu. Apelācijas tiesa secināja, ka konkrētajā gadījumā prasība par darījumu atcelšanu nav celta, bet valstij piekristu tikai bezsaimnieka zeme, taču nav likumīga pamata atzīt strīdus zemesgabalu par bezīpašnieka zemi, ja atbilstoši nav dzēstas pašreizējā īpašnieku tiesības. Pircēja labticība atbilstoši Civillikumam 2006. pantam ir konstatējama, apspriežot pirkuma līgumu spēkā neesamību. Tādējādi Civillikumam 1592. panta un 1041., 1044. panta piemērošanai nav pamata). 2009. gadā skatītajā lietā SKC-160 prasība ir par divu secīgi noslēgtu līgumu atzišanu par spēkā neesošiem.

vēlāk māju nopirkušo Mārtiņu O., ar trešo personu Jūrmalas pilsētas domes dzīvojamo māju privatizācijas komisiju. Prasības pamatā mājas prettiesiska privatizācija, kuras gaita bijusi šāda. Jūrmalas pilsētas dome 2003. gada 5. februārī pieņēma lēmumu noslēgt ar Ulriku E. dzīvojamās telpas īres līgumu par atsevišķu māju (54,6 m²), sastāvošu no trim istabām. Ulrika E. neietilpa to personu kategorijā, kurām ir tiesības saņemt pašvaldības palīdzību dzīvokļa jautājumus risināšanā, lēmuma pieņemšanas brīdī bijusi nodrošināta ar dzīvojamo platību. Uz minētā lēmuma pamata martā ar Ulriku E. tika noslēgts dzīvojamās telpas īres līgums. Septembrī pilsētas dome ar lēmumu Nr. 639 šo nekustamo īpašumu nodeva privatizācijai, Ulrika E. to privatizēja un nostiprināja savas īpašuma tiesības zemesgrāmatā. Decembrī ieguvēja pārdeva strīdus nekustamo īpašumu Mārtiņam O. un šo darījumu arī nostiprināja zemesgrāmatā.

Visos trīs gadījumos lietas apstākļi rāda, ka pirmais pirkuma līgums ir ar būtiskiem defektiem. Taču prasījumi visos gadījumos vērsti uz visu ar īpašuma pāreju saistīto administratīvo lēmumu un līgumu atzīšanu par spēkā neesošiem un īpašuma tiesību atzīšanu kādreiz bijušajam īpašniekam (dažkārt dēvētam par „isto īpašnieku”).

Par ceturto lietu runāsim atsevišķi.

Trijās minētajās lietās prasītāja pozīciju raksturo:

1. Prasības balstītas gan uz Civillikuma pantiem par īpašuma aizsardzību (CL 927., 1041., 1044.), gan uz pantiem par darījumu spēkā neesamību sakarā ar to neatbilstību likumam, labiem tikumiem (CL 1., 1415., 1592.), kā arī dažiem pantiem par konkrētiem saistību tiesību jautājumiem, zemesgrāmatām, sabiedriskām organizācijām. Tipiska kaite prasības pieteikumos – garu garais pantu uzskaitījums, lai tiesa izvēlas, kāds pants labāk der. Problēma – vai drīkst vienlaicīgi prasīt vērtēt līgumus un spriest par īpašuma prasību;

2. Lūgts atzīt par spēkā neesošiem arī pašvaldības institūciju un zemes komisijas lēmumus (t.i. administratīvus aktus, kas būtu administratīvās tiesas kompetence);

3. Motīvos uzsvērts, ja līgumu ķēdē prettiesisks ir pirmais līgums, tad arī turpmākie nevar būt tiesiski, citādi tiks legalizētas prettiesiskas darbības sekas. Civillikums neaizsargā darbības, kas ir pretējas likumiem un labiem tikumiem, tāpēc, pamatojoties uz Civillikuma 1. un 1415. pantu, arī turpmākie darījumi atzīstami par spēkā neesošiem;

4. Civillikuma 1044. pants paredz, ka īpašuma prasību īpašnieks var celt pret katru, kas prettiesīgi aiztur viņa lietu, tās mērķis ir atzīt īpašuma tiesību un sakarā ar to piešķirt valdījumu.

Šādi argumenti izklausās iespaidīgi. Taču uzklaušisim arī otru pusi.

1. „Mēs jau neko! Visu jau lēma attiecīgās institūcijas, koleģiāli, izskatot komisijās”. Personai, kura Zemes komisijas pieņemtā lēmuma rezultātā ieguvusi kādas tiesības, nav jāuzņemas atbildība par lēmuma atbilstību normatīvo aktu prasībām, ja vien tā nav maldinājusi iestādi, sniedzot nepatiesas ziņas.

2. Administratīvo aktu var pārsūdzēt gada laikā. Jau iestājies noilgums. Turklāt strīds nav skatāms vispārējās jurisdikcijas tiesā.

3. Civillikuma 1041. un 1044. pantu vispār nav pamata piesaukt, jo visos trijos gadījumos objekts nav izgājis no īpašnieka valdījuma bez viņa līdzdalības, bet gan ar viņa pieņemtiem lēmumiem un slēgtiem darījumiem.

4. Nedrošība tādās līgumu attiecībās, kas nostiprināti zemesgrāmatās, grauj ticību zemesgrāmatām un tiesiskai stabilitātei vispār. Bankas vairs neuzdrošināsies izsniegt kredītus, ja pircēju „trešā vai ceturta paauzde” pēkšņi var atzīt par ļauntīgu un atņemt viņam ar hipotēku apgrūtinātu īpašumu.

Otrais un trešais pircējs norāda savus sevišķus argumentus:

- ka pārbaudījis zemesgrāmatas, paļāvies uz to ticamību (pastāv vai nepastāv tiesiskās paļāvības princips?);

- esam labticīgi ieguvēji, ko sargā likums. Zemesgrāmatām ir publiska ticamība! Jāpielieto analogija par labticīgo ieguvēju, kas ir attiecībā uz kustamām lietām (1065. p.);

- otrais pircējs, kas māju pircis dzīvošanai, atsaucas uz Satversmes garantētajām tiesībām uz mājokli un iespējamu Eiropas Cilvēktiesību konvencijas pārkāpumu, ja māju atņems;

- nav pierādīti negodīgi motīvi, kuru dēļ pirktis dzīvoklis, māja, zeme, tātad neder CL 1415., 1592. pants;

- vienā lietā tika atgādināts līgumu stabilitātes princips „Pacta sunt servanda”, kura dēļ pašvaldībai nebija tiesību vienpusēji atkāpties no pašas slēgtiem īres un privatizācijas pārdošanas līgumiem. Nepastāv neviens no likumā „Par dzīvojamo telpu īri” norādītajiem pamatiem, kas piešķirtu pašvaldībai kā darījuma dalībniekam tiesības prasīt īres atcelšanu;

- tiesai vajadzēja piemērot Zemesgrāmatu likuma 1. pantu un Civillikuma 993. un 994. pantu, kas izslēdz Civillikuma 1044. panta piemērošanu.

Kā redzams, ir situācijas, kurās saduras vesela rinda dažādu svarīgu principu un noteikumu. Tāpēc arī judikatūra veidojas un stabilizējas pakāpeniski. Un jāatzīst, ka tiesu instances apskatāmajās lietās ir pakāpeniski attīstījušas argumentāciju, meklējot likuma garam un taisnīguma principam atbilstošus risinājumus. Spriedumi ietver šādus atzinumus:

1. Ja administratīvs akts radīja tiesības slēgt darījumu un šīs tiesības ir tikušas izmantotas, savukārt prasībā gan šīs tiesības, gan arī sekas, proti, īpašuma tiesības, kas radušās no šo tiesību izmantošanas, tiek apstrīdētas, tad strīdus par tiesībām un pienākumiem, kas rodas sakarā ar privāttiesiskajām attiecībām, risina civiltiesiskajā kārtībā vispārējās jurisdikcijas tiesā. Administratīvs akts, uz kura pamata noslēgts civiltiesisks darījums, nav vienīgais darījuma spēkā esamības kritērijs. Galvenais kritērijs gan administratīvo aktu, gan darījumu vērtēšanai ir likums!

2. Ja prasība celta vienlaicīgi par vairāku atsavinājuma līgumu atzīšanu par spēkā neesošiem un vēl arī par īpašuma tiesību atzīšanu, tad šī otrā prasība nav uzskatāma par īpašuma prasību liettiesiskā izpratnē. Līguma noslēgšana (kaut vēlāk par spēkā neesošu atzīta) izslēdz iespēju atprasīt lietu no otrā vai trešā pircēja uz pamatiem, kādi ir CL 1041. un 1044. pantā.

3. Nav precīza tēze, ka darījums, kas nav spēkā no noslēgšanas brīža, nerada nekādas tiesiskās sekas. Ja šāds darījums ir izpauzies uz āru kādā objektīvā formā vai izpildīts, tiesai jālemj par radīto seku novēršanu. Ja sekas izpauzušās īpašuma tiesību pārejā ar nostiprinājumu zemesgrāmatās, tad jānoskaidro restitūcijas (kā līguma spēkā neesamības seku novēršanas) iespējamība, vai jālemj par zaudējumu atlīdzību.

4. Spriedumos nav rakstīts, bet pastāv kā neapstrīdēts, taču reti pielietots šāds noteikums: ja restitūcija kā līguma nederīguma seku novēršana nav iespējama tāpēc, ka nekus-

tamais īpašums pārgājis labticīgam ieguvējam, agrākais īpašnieks saglabā tiesības uz zaudējumu atlīdzību vai citādu apmierinājumu (lidzvērtīga dzīvokļa, zemesgabala saņemšanu). Tā pielietošanu gan bremzē izkropļotas cenas un vērtējumi (atceresimies, pirmajā lietā dzīvoklis iegūts par sertifikātiem, pārdots par Ls 11 000, bet banka drīzumā to atzinusi par nodrošinājumu kreditam Ls 50 000 apmērā). Taču zaudējumu piedziņas iespējas nav izsmeltas.

Ceturta lieta, kurā jau bija četri atbildētāji, kas visi atsaucās uz savu labticību, lika noskaidrot vēl dažus jautājumus.

Kādam virietim A.S. piederēja privatizēts dzīvoklis Rīgā. 2000. gada janvārī viņš tika noslepkavots. Izmantojot situāciju, ka dzīvokli neviens cits nedzīvoja, P.J. ieguva mirušā pasi, ar lidzinātāja viltotu pilnvaru ieradās pie notāra un pārdeva A. S. dzīvokli kādam R.R., kurš pēc trim mēnešiem pārdeva to tālāk S.S. Viņa savukārt dzīvokli pārdeva dzīvokļu tirdzniecības mākerim V.M., kurš drīz vien atrada jaunu pircēju G.M. un pārdeva dzīvokli viņam.

Nogalinātā A.S. māsa S.L. kā mantiniece 2001. gada septembrī cēla prasību tiesā par visu četru pirkuma līgumu atzīšanu par spēkā neesošiem. Prasība pamatota ar CL 1404. (darījuma nepieciešamie elementi), 1405. (tiesības spējas un rīcības spējas nepieciešamība), 1440. (gribas īstums) un 1459. (viltus) pantu. Šie panti der pirmā līguma vērtēšanai, bet ir gandrīz skaidrs, ka neder otrā un turpmāko vērtēšanai.

Rīgas apgabaltiesa sākotnēji apturēja tiesvedību līdz krimināllietas par slepkavību izskatīšanai. P.J. tika atzīts par līdzdalībnieku un notiesāts pēc vairākiem Krimināllikuma (KL) pantiem, arī pēc KL 275. panta otrās daļas par viltota dokumenta izmantošanu mantkārīgā nolūkā. Civilprasību krimināllietā tiesa apmierināja Ls 11 000 apmērā. Tiesvedību civillietā atjaunoja 2005. gada maijā.

Atbildētāji prasību neatzina. Pirmais pircējs R.R. norādīja, ka ir labticīgs ieguvējs, jo dzīvokli ieguvis ar notariāli apliecinātu pirkuma līgumu, pie kam pārdevēja pārstāvim arī bijusi notariāli apliecināta pilnvara (tās viltojumu tiesa tikai vēlāk skatītajā krimināllietā atzina par viltotu). Nākošā pircēja S.S. uz tiesas pavēstēm nereagēja, procesa gaitā izskanēja informācija, ka viņa pārcēlusies uz citu valsti. Dzīvokļu mākeris V. M. norādīja, ka rūpīgi pārbaudījis dokumentus par iepriekšējo līgumu, bet ātrā pārdošana izskaidrojama ar to, ka darījumi ar dzīvokļiem ir viņa nodarbošanās. Dzīvokļa pašreizējā zemesgrāmatās nostiprinātā īpašnieka G. M. advokāte norādīja, ka viņas klients, pērkot dzīvokli, nezinaja un nevarēja zināt par apstākļiem, kas noskaidroti vēlāk krimināllietā, par dzīvokli uzzinājis no sludinājuma avizē. Kopš 2000. gada pagājušajos vairāk kā septiņos gados ieguldījis lielus līdzekļus remontēšanai un labiekārtošanai.

Rīgas apgabaltiesa 2007. gada 24. janvārī prasību noraidīja.

Izskatījusi lietu apelācijas kārtībā, Augstākās tiesas Civillietu tiesu palāta prasību apmierināja. Lieta nonāca kasācijas instancē – Augstākās tiesas Senātā, kas to izskatīja paplašinātā sastāvā.

Senāts, analizējot pirmo pirkuma līgumu, atzīmēja, ka tas noslēgts uz viltotas pilnvaras pamata, turklāt pēc īpašnieka A.S. nāves, un atzina, ka tas izslēdz jebkādu iemeslu runāt par tiesiska darījuma pamatelementa – gribas izpauduma – pastāvēšanu. Tātad darījums nav noticis. Taču Senāts neatbalstīja apelācijas instances tiesas pozīciju par CL 1041. panta piemērošanu, respektīvi, par īpašuma prasības piemērojamību prettiesiski zaudēta valdījuma dēļ.

Šajā lietā atšķirībā no, piemēram, 2005. gadā Senātā skatītās lietas Nr. SKC-47, kurā piemērots CL 1041. pants, ir atšķirīgs moments: krimināllietas ietvaros tiesa apmierinājusi civilprasību Ls 11 000 apmērā un prasītāja nespēja pierādīt, ka civilprasība neietvēra atlīdzību par dzīvokli.

Taču ceturta lieta ar jau iespaidīga garuma līgumu ķēdi ir likusi rūpīgāk pārdomāt tiesību sistēmas kontekstā CL 1041. panta piemērošanas iespējas vispār. Ja paturam vērā noilguma ietvarus, tad desmit gadu gaitā šī ķēde var izaugt vēl garāka. Mainoties ekonomikas augšupejas un krituma periodiem, cilvēki vienmēr meklēs sev vai nu dārgākus, vai lētākus dzīvokļus.

Zīmīgi, ka šādu prasību gadījumā iespējamās pretprasības jau iesākta procesa ietvaros (vai regresa kārtībā) no katra atbildētāja pret viņam pārdevušo procesa dalībnieku ar šādu saturu: „ja tiesa attiesās dzīvokli no pašreizējā īpašnieka, lūdzu piedzīt no prasītāja dzīvokļa uzlabojumu vērtību, bet no tā, kurš pārdeva man – samaksāto summu”. Rodas jautājums, vai, izskatot septītā labticīgā pircēja prasību pret sesto labticīgo ķēdes dalībnieku, būs pamatoti un pārliecināti pateikt, ka pirms 3 vai 7 gadiem slēgtais pirmais līgums izrādījies spēkā neesošs? Lietuvas Civilkodeksa 4.96 pantā noteikts noilguma termiņš trīs gadi. Taču nesteigsimies meklēt risinājumu noilguma saīsināšanā. Strīdi jārīcina arī tad, ja trīs gadi nav pagājuši. Apskatāmā lieta mudina uz domu, ka jāatceras un praksē jāpastiprina mantiskās kompensācijas loma, nejaucot visu līgumu ķēdi un ekonomisko stabilitāti kopumā. Kompensācija naudā netaisni cietušajam no pirmā pircēja (ieguvēja) dod iespēju iegādāt citu dzīvokli vai māju, bet nerada plaša satricinājuma draudus. Protams, ne vienmēr ir reālas cerības iegūt kompensāciju no ļaunprātīga vai noziedzīga pirmā ieguvēja, taču nav labāks un pamatotāks princips „atņemsim tam, kuram ir manta”. Jāpierod, ka apgrozījumam par labu ir upurēts (tā prof. J. Rozenfelds) senais romiešu absolūto īpašuma tiesību princips „kur es savu lietu atrodu, tur es to atprasu”⁵.

Šāda pieeja iezīmējās arī apskatāmajā lietā. Tātad tika ņemts vērā fakts, ka zināmu laiku pastāvēja notariāli noformēts un likumā paredzētajā kārtībā reģistrēts pirkuma līgums, kas radīja iespēju pārdot dzīvokli tālāk. Katrā no trim vēlāk slēgtiem līgumiem pārdevējs ir darbojies kā likumisks, attiecīgā reģistrā ierakstīts īpašnieks. Lidz ar to pat no terminu viedokļa nav skaidrs, kurš ir „īstais īpašnieks” un kurš „bijušais īpašnieks”. Gan otrs, gan turpmākie pārdevēji atgādina, ka par īpašnieku uzskata to, kas ierakstīts zemesgrāmatās, turpretim pirms viņa ierakstītais ir „bijušais” un tādēļ nevar teikt, ka uz bijušo attiecas tas, kas CL 1041. pantā rakstīts par **esošā** īpašnieka tiesībām. Nav pamata par „īsto īpašnieku” uzskatīt personu, kuras nekustamais īpašums jau nonācis civiltiesiskajā aprītē, reģistrēts uz citas personas vārda un pārdots tālāk. Romiešu tiesību princips par lietas atprasišanu no jebkura, pie kā īpašnieks to atrod, varētu būt derīgs kustamu lietu apgrozībā, un arī tur ar zināmām atrunām. Taču attiecībā uz nekustamo īpašumu modernajā sabiedrībā izveidota īpaša piederības fiksēšanas forma – zemesgrāmatas. Zemesgrāmatu ierakstiem pasludināta publiskā ticamība. Atsakoties no pašāvības, ko dod šī publiskā ticamība, stipri ciestu civiltiesiskā apgrozības stabilitāte: nekustamā īpašuma ieguvējs nevarētu veikt īpašuma uzlabojumus vai tā pārdošanu, nebaidoties, ka atklāsies kādi

⁵ Rozenfelds J. Lietu tiesības. 3., labotais un papildinātais izd., Rīga: Apgāds Zvaigzne ABC, 2004., 139. lpp.

defekti šī īpašuma daudzkārtējas atsavināšanas ķēdē, bankas nevarētu būt drošas, ka nezaudēs ar hipotēku nodrošinātus kredītus, jo uz hipotēkas devēja īpašuma tiesībām nevar droši pašauties.

Tādējādi līgumu ķēdes gadījumā par izšķirošo kļūst **labticīguma jautājums**.

Civillikuma 994. pants nosaka, ka par nekustamā īpašuma īpašnieku atzīstams tikai tas, kas par tādu ierakstīts zemesgrāmatās. Zemesgrāmatu likuma 1. pants savukārt paredz, ka zemesgrāmatu ierakstiem ir publiska ticamība. Šo normu mērķis ir nodrošināt civiltiesiskās apgrozības stabilitāti un uzticības aizsardzību. Tas pamatojas uz labticīga nekustamā īpašuma ieguvēja aizsardzības principu, kura būtību raksturo šāda doktrīnas atziņa - „... gadījumā, ja ieraksts zemesgrāmatā neatspoguļo patieso stāvokli, tās darbības, kuras ir veicis formālais, tas ir, zemesgrāmatā ierakstītais īpašnieks līdz šī ieraksta dzēšanai, ir saistošas visām personām. No tā izriet, ka lietas īstajam īpašniekam, kura tiesības neatbilst šim apstrīdamajam ierakstam zemesgrāmatā, ir jāpieņem to darījumu tiesiskās sekas, ko līdz anulēšanai ir veicis formālais īpašnieks. Tādējādi, apstrīdot personas īpašuma tiesības, juridiska nozīme ir apstāklim, vai persona, no kuras tiek atprasīts īpašums, ir labticīgs vai ļaunticīgs ieguvējs”⁶.

Attiecīgi piemērojams labticīga ieguvēja aizsardzības princips, kas nozīmē, ka var būt abi varianti.

Nav pieņemts konferencēs nodarboties ar minējumiem, taču varbūt varat uzminēt vai jau zināt, cik gadījumos no četriem bijušais īpašnieks ir atguvis nekustamo īpašumu. Vienā! Iedrošinos apgalvot, ka tas balstās uz likuma normām, ir argumentēts un nav tiesas instanču slihta darba apliecinājums. Sprotams, ka viena no prāvas pusēm parasti nav apmierināta un kopā ar saviem līdzjutējiem kliegs „Ārprāts! Kā var neatdot nelikumīgi zaudēto īpašumu!” Un ir arī otra puse, kas teiks „Jā, taisnīga tiesa vēl pastāv.”

Sprīdumi ir šādi. Pirmajā apskatītajā lietā Senāts atstāja negrozītu spriedumu, pēc kura dzīvoklis piespriests pašvaldībai, respektīvi, tas jāatdod. Pārejās trīs lietās Senāts atstāja negrozītus apelācijas instances tiesas spriedumus daļā par pirmā atsavinājuma līguma atzīšanu par spēkā neesošu, bet pārējā daļā nodeva jaunai izskatīšanai.

Diskusijas, kas izraisījās pēc ceturtajā lietā taisītā Senāta sprieduma un viena senatora atsevišķo domu publicēšanas „Jurista Vārdā”, liek vēlreiz pievērsties argumentiem.

Pret pozīciju par ieguvēja labticīguma nozīmi izvīzīts CL 1003. pants, kas nosaka, ka noziedzīgā ceļā dabūtu lietu ar ieilgumu nevar iegūt ne noziedzīgā nodarījuma izdarītājs, ne trešā persona, kas savas tiesības atvasina no viņa⁷. Tātad, piesaucot analogiju, īpašuma tiesības pēc nozieguma nevarot iegūt arī nekādā citā veidā. Vai tiešām tā?

Ieilgums nekustamā īpašuma iegūšanai ir 10 gadi. Pieņemsim, ka slepkava nogalina dzīvokļa īpašnieku un „iesēžas” viņa dzīvokli. Pat ja viņam izdosies 10 gadus tur sēdēt vai nodot šo iesēdēšanu trešajai personai, neviens no viņiem neiegūs īpašuma tiesības. Noziedzniekam no pirmās dienas nebūs ne ieilguma tiesiskā pamata, ne ticības, ka viņam ir vairāk tiesību kā kādam citam. Viņš zinās, ka zemesgrāmatās ir cits īpašnieks. Vai tad pat situācijā ir pircējs, kas redz zemesgrāmatā ierakstītu pārdevēju un tic šādam ierakstam?

⁶ Rozenfelds J. Lietu tiesības. Trešais labotais un papildinātais izdevums. -Rīga: Apgāds Zvaigzne ABC, 2004., 139.-140.lpp.

⁷ Pastāv domstarpības par to, vai panta beigu daļa nenosaka, ka prasījumu var vērst tikai pret pirmo, kas atvasinājis savas tiesības no noziedzīgā nodarījuma izdarītāja. Atvasināšana turpinās uz nodarījuma pamata.

Viņam ir nopietns pamats pārliecībai, ka ir vairāk tiesību kā jebkuram citam. Tā ir liela atšķirība, kas liek šaubīties par analogijas derīgumu vai CL 1003. pantā ietvertu principu. Pircēja valdījuma pamats ir ieraksts zemesgrāmatās. Maz ticams, ka Civillikuma sastādītāji svarīgu principu ar īpašuma tiesībām vispārēju nozīmi būtu likuši tadā „nomaļā vietā” pie reti pielietojamā ieilguma normām.

CL komentāros par Lietu tiesību daļu „Īpašums” minēti daži noziegumi, kuros iegūst svešu lietu: nolaupīšana, vardarbīgs uzbrukums (ar lietas sagrābšanu), krāpšana, izspiešana, piesavināšanās. Viegli stādīties priekšā, kā tas notiek ar kustamu lietu, bet vai var nolaupīt, izspiest ierakstu zemesgrāmatās? Vajadzīgs kāds darījums, lai iegūtu ierakstu zemesgrāmatās. Bet civiltiesībās nav termina „noziedzīgi noslēgts darījums”, var būt viltus, spaidi, pilnvaras pārsniegšana. Gadījumos, kad nekustamais īpašums noziedzīgā veidā iegūts ar viltotas pases vai pilnvaras palīdzību, apsūdzība kriminālprocesā balstās uz Krimināllikuma 177., 274. vai 275. pantu. Līdz ar to parādās jautājums par nozieguma tiešajām (sagrābšana) un attālinātajām (caur notariāli slēgtu līgumu un nostiprinājumu zemesgrāmatās) sekām. Kriminālprocesa (KPL) likuma 27. nodaļā regulēti mantisko jautājumu risinājumi sakarā ar noziedzīgi iegūtu mantu. KPL 357. pantā noteikts, ka noziedzīgi iegūta manta atdodama pēc pieredzības īpašniekam vai likumīgajam valdītājam ar procesa virzītāja lēmumu pēc tam, kad mantas uzglabāšana kriminālprocesa mērķu sasniegšanai vairs nav nepieciešama. Nolaupītu vērtlietu var vienkārši izņemt no seifa un atdot, nozagt automašīnu atļaut aizvest no stāvvietas, taču ne tik vienkārši ir atdot nekustamo īpašumu, ja tas nonācis minētajā statusā. Taču ne procesa virzītājs, ne prokurors nevar uzrakstīt zemesgrāmatām rīkojumu, lai turpmāk par īpašnieku atkal uzskata noziegumā cietušo vai lai izlabo ierakstus zemesgrāmatās. Nekustamam īpašumam var uzlikt arestu, nosūtot lēmuma kopiju publiskajam reģistram. Taču turpinājumā paredzams civiltiesisks strīds par to, vai citai personai zemesgrāmatās nostiprinātais nekustamais īpašums ir pamatoti atzīts par aizdomās turētā vai apsūdzētā noziedzīgi iegūtu mantu. Kriminālprocesa ietvaros var tikt risināti KPL 361. pantā norādītie jautājumi par aresta pamatotību un nepieciešamību. Īpaši noformējama mantas atzīšana par noziedzīgi iegūtu. KPL 355. pantā sniegts ļoti plašs definējums: „Manta ir atzīstama par noziedzīgi iegūtu, ja personas īpašumā vai valdījumā tā tieši vai netieši nonākusi noziedzīga nodarījuma rezultātā.” Vērtējot, ko nozīmē „netieši nonākusi”, nevar ignorēt darījumu civiltiesiskos aspektus. Apskatāmajā lietā gan nebija ne nolēmuma par dzīvokļa atzīšanu par noziedzīgi iegūtu mantu, ne lēmuma par aresta uzlikšanu.

Civiltiesisku strīdu izšķiršanā jautājumi ar principiālu nozīmi ir šādi: Vai drīkst jau pielietot analogiju un CL 1003. pantu, kamēr nav sprieduma kriminālprocesā vai vismaz kompetentas personas (procesa virzītāja, prokurora) vai tiesas lēmuma par mantas atzīšanu par noziedzīgi iegūtu? Ko darīt, ja nodarītāju vispār neatrod?

No tiesību principu saskaņotības viedokļa ir vēl viens jautājums. Vai noziedzīgais nodarījums būtu pareizā robeža, lai nošķirtu gadījumus, kad lieta atdodama bijušajam īpašniekam un kad nē? Senātā nesen skatīta lieta, kurā kāds vīrs gara nespējas stāvokli pārdevis zemes gabalu. Te, tāpat kā ceturtajā lietā, nebija gribas slēgt darījumu. Bet nav kriminālnoziedzuma. Vai sekām jābūt atšķirīgām?

Atgriežoties pie ieteikuma CL 1003. pantu piemērot pēc analogijas, jāatzīmē, ka tēze „to, ko nevar iegūt par īpašumu

ar ieilgumu, nevar iegūt arī citādā veidā” nav droša. V. Sinaiskis norādījis: tā kā ieilgums ir anormāls īpašuma iegūšanas veids, tad tas paplašināti nav iztulkojams⁸. Apdomāsim to. Tad, kad noziedznieks neticamā veidā kaut ko panāk pie notāra vai zemesgrāmatās, parādās juridiski fakti un dokumenti, kuru dēļ mēs nekliegsim pilnā balsi: ”Neticiet notāriem vispār, neticiet zemesgrāmatām vispār!” Šādās reizēs notiek tas, ko Civillikuma komentāros A. Grūtups un E. Kalniņš nosaukuši par „ļoti nozīmīgu izņēmumu stabilitātes nodrošināšanai”, proti, īpašnieks zaudē savu īpašumu un nav tiesīgs to atprasīt no labticīga ieguvēja⁹. Pastiprinājumam autori norādījuši uz ārvalstu tiesību autoritātēm Broksu (Brox H.), Reju (Rey H.), krievu zinātnieku Pokrovski I. un mūsu pašu prof. J. Rozenfeldu¹⁰.

Par personisko attieksmi. Raksturīgi, ka sarunu biedri par šo tematu parasti iedomājas sevi cietušā lomā: vai tiešām es varu zaudēt īpašumu bez cerības atgūt? Tad vispirms jāpaujautā: vai tu metā pasi, lai kāds to varētu nelietīgi izmantot?; vai tu bieži izdod pilnvaras par tiesībām pārdot savu dzīvokli vai māju?; vai aicini ciemos pudeles brāļus, kas var tevi nogalināt?; vai atstāj nepieskatītu īpašumu? Nē! Bet tomēr kaut kas varot notikt, kā viltota pilnvara, nejausi nozaudēta pase. Jā! Tāpēc nesteigsimies ar kategorisku noliegumu: īpašnieks nekad neatgūs savu īpašumu. Iespējami abi varianti un jācer, ka tiesas aizvien rūpīgāk pārbaudīs atbildētāju iepriekšējās pazišanās ar pārdevēju un citus ar labticību saistītus argumentus. Turklāt svarīgi nekavēties, lai īpašums neaiziet pārāk tālu. Kā jau teikts, vispusīgi jāapsver apstākļi, tostarp, vai īpašumam nekavējoši uzlikts aizliegums, kas kavētu tālāku pārdošanu.

Var apšaubīt, vai ar apskatīto ceturto lietu noticis radikāls judikatūras pagrieziens. Jau minēts Senāta spriedums 2005. gada lietā Nr. SKC-47 par gadījumu, kur viltota pase un ar to atsavināts īpašums. Senāts bez garākas motivācijas

piemērojis CL 1041. pantu. Liekas, ka no diviem iespējamiem pamatiem, Senāts nav norādījis abus. Spriedumu nevar pārrakstīt, taču, izlasot šo spriedumu tagad, redzams, ka droši vien bija pamats izvērtēt otrā pircēja labticību. Pirmais viltotās pases izmantošanas rezultātā ieguvušais pircējs nostiprinājis pirkumu 17. septembrī, bet jau dienu pēc tam 18. septembrī pārdevis tālāk. Vai ir gudri un labticīgi nepašaubīties, pērkot nekustamo īpašumu, kas tik tikko ierakstīts zemesgrāmatās uz pārdevēja vārda? Šaubas vēl nebūtu pierādījums, bet vērtējamas kopā ar citiem apstākļiem. Izskatās, ka arī bez CL 1041. panta piesaukšanas rezultāts būtu tāds pats, kāds jau ir. Par 1041. un 1044. pantu atgādināsim, ka joprojām nav stipru argumentu pret to, ka jauna īpašnieka ierakstīšana zemesgrāmatās padara visus iepriekšējos par bijušajiem īpašniekiem, uz kuriem norma neattiecas.

Noslēdzot apskatu, papildus jau minētajiem taisāmi vēl šādi secinājumi:

1. Nekustamo īpašumu apgrozībā jāvadās no likumā noteiktā, ka īpašnieks ir tas, kas ierakstīts zemesgrāmatās. Izņēmuma gadījumos, piemēram, ar tiesas spriedumu konstatējot ieguvēja, notāra vai zemesgrāmatu tiesneša noziedzīgu nodarījumu, likumiskā prezumpcija tiek apgāzta. Taču prettiesiski civiltiesiski darījumi vai prettiesiski administratīvi akti un pat noziegums nav pamats, lai atteiktos no zemesgrāmatu ierakstu publiskās ticamības principa. Tāpēc ar brīdi, kad zemesgrāmatās ierakstīts jauns īpašnieks, agrākais nav saucams par „isto īpašnieku” vai tiesīgo valdītāju.

2. Nav pieļaujama CL 1003. panta plaša tulkošana jautājumā par īpašuma noziedzīgu iegūšanu. Norma attiecināma tikai uz ieilgumu.

3. Nav paplašināti tulkojams arī CL 1592. pants, piemērojot to visiem nekustamā īpašuma darījumiem, kādi bijuši pēc viena šim pantam atbilstoša darījuma, svarīga ir ieguvēja labticība.

⁸ Sinaiskis V. Latvijas Civiltiesību apskats. Lietu tiesības. Rīga, 1940. 32. lpp.

⁹ A. Grūtups, E. Kalniņš. Civillikuma komentāri. Trešā daļa. Lietu tiesības. Īpašums. Otrās papildinātais izdevums. Rīga: Tiesu nama aģentūra, 2002, 198. lpp.

¹⁰ turpat.

Prof. Dr.iur. Jānis ROZENFELDS,

Zvērināts advokāts,

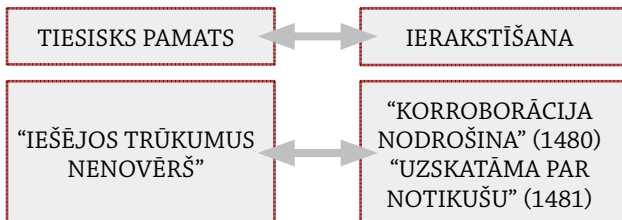
Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes Civiltiesisko zinātņu katedras vadītājs

AUGSTĀKĀS TIESAS SENĀTA JUDIKATŪRAS VEIDOŠANĀS LIETU TIESĪBU STRĪDOS

Nodošanas sistēmā atslēgas terminoloģija ir ietverta Ci-
villikuma (CL) 1480. pantā¹.

NEKUSTAMĀ ĪPAŠUMA IEGŪŠANA AR NODOŠANU (“LATVIEŠU SISTĒMA”)

Ļoti lielā mērā tās grūtības, ar kurām saskaras tiesa, veidojot judikatūru lietu tiesību strīdos, ir šo normu tulkojums. Piemēram, CL 1480. pants, kas noteic, ka korroborācija pilnīgi nodrošina ieguvēju, un turpat tālāk rakstīts, ka tas atsavināšanas darījums, kas ir spēkā neesošs, ar ierakstīšanu zemesgrāmatā neiegūst nekādu spēku. To var iztulkot tādā nozīmē, ka šī pirmā daļa „pilnībā nodrošina”, kurai ir publisks raksturs, attiecas uz visiem – tas ir uz tiem trešajiem, ceturtajiem, piektajiem ieguvējiem. Turpretī tas, ka „iekšējos trūkumus nenovērš”, attiecas tikai uz tā darījuma dalībniekiem, kurā (darījumā) tieši ir šis defekts.² Taču mēs zinām, ka

¹ CL 1480. pants: „1477. pantā norādītos gadījumos korroborācijas sekas ir lietu tiesības piešķiršana ieguvējam, tā ka minētā korroborācija šajā ziņā pilnīgi nodrošina dalībniekus, kaut arī tā būtu notikusi nepareizi, jo par kļūdām atbild vienīgi zemesgrāmatu nodaļa. Darījuma iekšējos trūkumus korroborācija nenovērš, un akts, kas nav spēkā pēc sava satura, neiegūst ar to nekādu spēku. Tāpat arī korroborācija nevar aizskart jau agrāk zemesgrāmatās ierakstītās trešo personu tiesības.”

² Šāda interpretācija attiektos uz šīnī konferencē vairākkārt pieminēto Augstākās tiesas Senāta spriedumu Nr. SKC-11/2010.

ne vienmēr šie panti tā tiek iztulkoti.³ Ja apskatām šo tēmu no judikatūras veidošanas viedokļa, ārkārtīgi svarīgs jautājums ir tieši par pirmskara judikatūru. Šajā konferencē bija ļoti interesanti klausīties, cik daudz pietātes pilnu vārdu tika veltīts pirmskara senatoru praksei. Bet vai tā joprojām ir judikatūra? Uz šo jautājumu neviens pagaidām nav mēģinājis atbildēt. Atbildi vienā partikulārā gadījumā mēs varam atrast Satversmes tiesas 2005. gada spriedumā tā saucamajā „Bibliotēkas lietā”, kur Satversmes tiesa uz viena procesa dalībnieka argumentu, kur viņš atsauca uz pirmskara spriedumu, norāda, ka tas mums nav saistošs.⁴

³ Daudzos gadījumos tiesa attiecina noteikumu, ka darījuma iekšējos trūkumus korroborācija nenovērš, uz visiem darījumiem, uz kuru pamata zemesgrāmatā izdarīti ieraksti par nekustamo īpašumu. Spilgts piemērs ir Augstākās tiesas Senāta spriedums lietā Nr. SKC-568/2000.

⁴ Satversmes tiesas lieta Nr. 2005-12-0103, 23.1. punkts „Kļūdains ir Saeimas viedoklis, ka, interpretējot tiesību normas, kas noteic kārtību, kādā nekustamais īpašums atsavināms valsts vai sabiedriskajām vajadzībām, jāņem vērā 20. gadsimta 20. – 30. gadu Senāta prakse.”

Pirmkārt, šādos gadījumos, kā jau iepriekš tika minēts, ir jāvadās no Satversmes 105. panta, kas šobrīd īpašumtiesībām piešķir konstitucionālu rangu.

Otrkārt, gan Saeimas atbildes rakstā, gan arī Saeimas pārstāvja tiesas sēdē minētajā Senāta 1934. gada 10. aprīļa spriedumā [sk.: *Latvijas Senāta spriedumi (1918-1940), 4. sējums. Faksimilizdevums. Rīga, 1997, 1545. – 1546. lpp.*], vadoties no 1928. gada 22. marta Pilsētu zemju likuma 9. panta (sk.: *Valdības Vēstnesis, 1928. gada 22. marts, Nr. 67*), ir runa par tādu arhaisku un, no mūsdienas skatpunkta raugoties, novecojušu tiesību institūtu kā dzimtsnomas tiesību piespiedu atsavināšanas kārtība un noteikumi.

Minētā likuma 9. pants noteica:

“[...] ja pilsētu administratīvās robežās, uz pilsētu pašvaldību vai privātpersonu – kā fizisku, tā juridisku – apbūvei iznomātās zemes nomnieks uzceljis vai ieguvis uz šīs zemes celtas ēkas, kuru pāriešana nomas devēja īpašumā nomas līgumā nav paredzēta, un nomas objekts vēl atrodas nomnieka vai viņa tiesību ņēmēja lietošanā, nomniekam, resp. viņa tiesību ņēmējam, ir tiesība gada laikā, skaitot no šī likuma spēkā stāšanās dienas, griezties pie Zemkopības ministrijas ar ierosinājumu – iegūt nomāto zemi uz tādām tiesībām, kādas ir nomas devējam. Zemkopības ministrija uz 1923. gada likuma (Lik. kr. 59.) pamata atsavina zemi valstij par labu un nekavējoties to pārdod ierosinājuma iesniedzējam uz tiem pašiem noteikumiem, uz kuriem zeme iegūta.”

Lai novērstu dalītā nekustamā īpašuma pastāvēšanu, proti, tādu situāciju, ka zeme pieder vienai personai, bet uz šīs zemes uzceltās ēkas un būves – citai, ar 1931. gada 11. jūnija Likuma par nekustamas mantas atsavināšanu Jēkabpils, Kārsavas, Liepājas, Ludzas, Madonas, Rēzeknes, Salacgrīvas, Valkas, Viesītes un Rīgas pilsētās (sk.: *Valdības Vēstnesis, 1931. gada 11. jūnijs, Nr. 127*) 2. panta 1. punktu, pamatojoties uz Pilsētu zemju likuma 9. pantu, tika atsavinātas dzimtsnomas tiesības arī Senāta spriedumā minētajai personai (Annai – Margaretei Bērens – Rautenfelds, dzimušai Karlile). Savukārt Senāts spriedumā atzinis, ka, piemērojot “augstāk norādīto” likumu noteikumus konkrētam gadījumam, agrākās nomas devējas tiesības iepriekš minētajai personai uz nekustamo īpašumu izbeidzas ar atsavināšanas likuma spēkā stāšanās dienu, t.i., ar 1931. gada 11. jūniju, un tajā pašā dienā pārgājušas uz Zemkopības ministriju. Bez tam “ar to pašu momentu ir nodibinātas bijušās nomas devējas tiesības uz atldzību”.

Treškārt, 1992. gada Atsavināšanas likums būtiski atšķiras no 1923. gada likuma “Par nekustamas mantas piespiedu atsavināšanu valsts vai sabiedriskām vajadzībām”. Ne 1923. gada likuma “Par nekustamas mantas piespiedu atsavināšanu valsts vai sabiedriskām vajadzībām” sākotnējā redakcija (sk.: *Valdības Vēstnesis, 1923. gada 24. maijs, Nr. 107*), ne arī vēlākie tā grozījumi, kas izdarīti 1936. gada 28. maijā (sk.: *Valdības Vēstnesis, 1936. gada 29. maijs, Nr. 120*) un 1937. gada 30. augustā (sk.: *Valdības Vēstnesis, 1937. gada 31. augusts, Nr. 195*), nenoteica atsevišķas mājas vai dzīvokļa piespiedu atsavināšanu, kā tas ir 1992. gada Atsavināšanas likumā. Netika paredzēta arī mājas (dzīvokļa) īpašnieka un tajā dzīvojošo viņa ģimenes locekļu nodrošināšana ar citu līdzvērtīgu dzīvojamo telpu, ja māja (dzīvoklis) netiek atbrīvota labprātīgi.

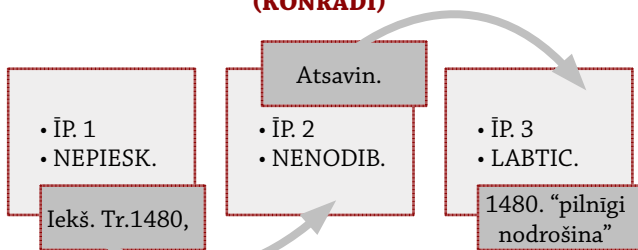
Tātad minētajā Senāta spriedumā vērtētas pilnīgi atšķirīgas tiesiskās attiecības un tāpēc tas šajā lietā nav izmantojams.”

Tātad Satversmes tiesa principā ir pateikusi, ka nav saistoša šī pirmskara judikatūra. Un kaut arī mēs varētu argumentēt pretēji, ka no valsts nepārtrauktības un kontinuitātes teorijas viedokļa šai judikatūrai būtu saistošs raksturs, šādu tēzi plašākā juristu publikā pieņems ar zināmām šaubām.

Runājot par pirmskara praksi.

<p>“.. Līgums ..nesaistošs pārdevēja vājrātības dēļ.. tie nekustamas mantas apgrūtinājumi (obligācijas, nomas līgumi) kurus pa starplaiku bija licis apstiprināt uz nekustamo mantu tās pircējs – atbildētājs – spēkā” [Konradi, Walter, 1935, 106.lpp.]</p>	<p>Ja darījums ir absolūti spēkā neesošs, tad iespējams atprasīt nekustamo īpašumu no ļaunticīgās trešās personas, bet pārējos gadījumos vindikantam nepalīdz pat pierādījumi par trešās personas ļauno ticību. [Буковский В, 1914, с..1159]</p>
--	--

PUBLICITĀTES PRINCIPA SHEMATISKS ATTĒLS (KONRADI)

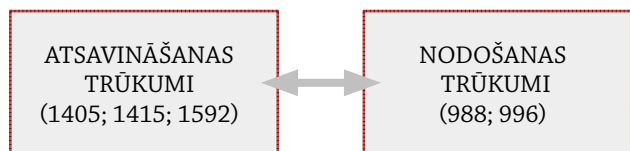

Ja skatāmies, kas no šīs prakses ir palicis: V. Bukovska 1914. gada komentāri⁵, vai F. Konradi un A. Valtera tiesu prakses komentārs⁶.

Pirmskara prakse uz jautājumu, ko darīt ar šim darījumu ķēdēm, ir atbildējusi viennozīmīgi skaidri: kaut arī pirmais darījums nav spēkā, attiecībā uz to trešo ieguvēju, kurš ir labticīgs, attiecas CL 1480. pantā minētā norma – „pilnīgi nodrošina”.

Mūsdienu Senāta praksē šī atbilde nav bijusi tik viennozīmīga. CL 1480. pants nepasaka, par kuru darījumu ir runa. Varbūt par abiem? Šeit vienmēr ir divas darbības – viena ir pats tas atsavināšanas darījums, un otra ir nodošanas akts, kas, kā mēs saprotam, nav viens un tas pats. Tās ir divas dažādas lietas.

SPĒKĀ NEESAMĪBAS PAMATI

Par nodošanas trūkumiem mums jāmeklē atbildes CL 996. pantā un 988. pantā, uz kuriem tiesas atsaucas ārkārtīgi reti. Savukārt par pašu atsavināšanas darījumu trūkumu mums atbildes jāmeklē tādos pantos kā CL 1405., 1415.,

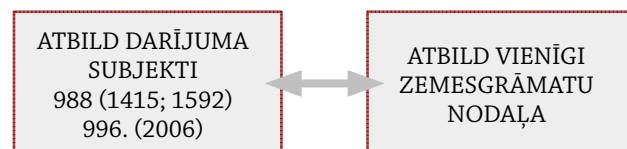
⁵ Буковский В. Свод гражданских узаконений губерний Прибалтийских с продолжением 1912-1914 г.г. и с разъяснениями в 2 томах., Т. I, с. 1159.

⁶ Konradi, F., Valters, A. Lietu tiesības. Baltijas vietējo likumu kopojuma trešās daļas skaidrojumi. Rīga: 1935, 106. lpp

CL 1590. pants. Sevišķi populārs ir CL 1415. pants. Sastopamas divas - plašākā un šaurākā - CL 1415. panta interpretācijas. Plašākā interpretācija ietver ne tikai prettiesisko darījuma mērķi, bet arī citus apstākļus – darījuma priekšmetu (ja atsavināta lieta, kas atsavinātājam nepieder) vai, ja uz lietas atsavinājumu pastāv aizliegums, vai arī atsavinājumam nepieciešama trešās personas, piemēram, laulātā piekrišana, tad šāds darījums atzīstams par spēkā neesošu, pamatojoties uz CL 1415. pantu.⁷ Un šaurākā interpretācija, kad atsavinātāja īpašuma tiesību neesamība vai ierobežojumi attiecībā uz lietas atsavināšanu nav pamats darījuma atzīšanai par spēkā neesošu.⁸ Interesanti, ka tiesu prakses apkopojums, kas veltīts tieši šī panta interpretācijai, šādu divu interpretāciju esamību neatspoguļo. Šāda akūtas problēmas noklusēšana ir diezgan raksturīga.⁹

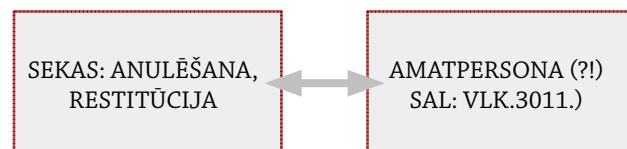
Lieki piebilst, ka ārkārtīgi reti tiek analizēti abi ar nekustamā īpašuma atsavināšanu saistītie darījumi – uz atsavinājumu vērstais darījums un lietas nodošana, kas atbilstoši nodošanas sistēmai jāapskata atsevišķi.

JĀAPSKATA ATSEVIŠĶI

Tagad par atbildību. Arī šodien šis jautājums ļoti daudz tika skarts. Kā zināms, arī atsavināšanas gadījumā likums piemin atbildību. Par kļūdām ir rakstīts tajā pašā CL 1480. pantā: atbild vienīgi zemesgrāmatu nodaļa. Tomēr nav nekāda konkrēta atbildības mehānisma. Šāds mehānisms kādreiz vēsturiski ir eksistējis. To mēs varam atrast, piemēram, CL priekšteča Vietējo likumu kopojuma 3011. pantā.¹⁰

JĀAPSKATA ATSEVIŠĶI

Tur bija paredzēta tiesneša personiska atbildība. Pirmkārt, tā ir ļoti nesamērīga atbildība. Otrkārt, mūsdienās tāds standarts nebūtu piemērojams tāpēc, ka tas ir pretrunā ar tiesneša neatkarības principu. Bet vietā nekas nav ielikts. Rezultātā var iestāties valsts atbildība, uz ko norādīts Inetas Ziemeles referātā.¹¹ Jābūt kaut kādam mehānismam. Citās

⁷ Augstākās tiesas Senāta spriedumi lietās Nr. SKC-16/2000; SKC-568/2000; SKC-1/2001; SKC-301/2001; SKC-435/2001; SKC-91/2002; SKC-210/2002; SKC-395/2003.

⁸ Augstākās tiesas Senāta spriedumi lietās Nr. SKC-218/2000; SKC-5/2002; SKC-577/2002; SKC-180/2003; SKC-373/2003; SKC-521/2003.

⁹ Tiesu prakses apkopojums „Par Civillikuma 1415. panta piemērošanu” http://at.gov.lv/files/docs/summaries/2008/tiesu_prakses_apkopojums_3_2008.doc, aplūkots 03.11.2010.

¹⁰ 3011. pants „Par pārskatīšanas un kļūdišanas aktu caurlūkojot, lēmumu taisot, vai arī ierakstot korroborējamo aktu zemes grāmatās, kā arī par to, ka dokuments nav ierakstīts laikā, vainīgās zemes grāmatu nodaļas amatpersonas atbild pret darījuma dalībniekiem un viņām jāatbild visi zaudējumi, kas no tam cēlušies. 1925. g. 27. okt.(188) III.”

¹¹ Ziemeles I. Tiesību aizsākuma kompensācijas princips Eiropas Cilvēktiesību konvencijā un Latvijā

valstis tāds eksistē. Piemēram, Zviedrijā¹² valsts atbild par šādiem gadījumiem, jo šie darījumi ar viltotām pilnvarām nevarētu notikt, ja tik tiešām visas amatpersonas, kas ir iesaistītas šī darījuma virzīšanā,¹³ kam jābeidzas ar publisku aktu, būtu izdarījušas visu, ko no viņām sagaida. Kaut vai, piemēram, būtu ieskatījušās Iedzīvotāju reģistrā un konstatētu, ka attiecīgais pilnvaras devējs ir miris. Tas taču būtu pats vienkāršākais. Tā kā tas nav izdarīts, acimredzot, kādam par to būtu jāuzņemas atbildība.

Rezultātā prakse ir ļoti dažāda.

<p>“labticīga ieguvēja aizsardzības princips (SKC – 2, 2009, SKC-11,2010)”.</p>	<p>“Šādi darījumi nevar palikt spēkā arī tad, kad ieguvējs pēc pēdējā pirkuma līguma ir labticīgs” (SKC – 47, 2005; līdzīgi: SKC – 31, 2003; SKC-180, 2003; SKC – 531, 2003; SKC – 625, 2005; A.L. Atsevišķās domas)</p>
---	--

Vienā spriedumā tiek atzīts, ka labticīga ieguvēja aizsardzības princips pastāv, citos spriedumos, kuru, kā mēs redzam, pēc skaita pagaidām ir ievērojami vairāk, ir norādīts tieši pretējais: šādi darījumi nevar palikt spēkā arī tad, kad ieguvējs pēc pēdējā pirkuma līguma ir labticīgs.

Tagad no mūsu apspriežamās tēmas viedokļa varētu jautāt, vai tā ir judikatūra, kas pa labi, vai tā ir judikatūra, ka pa kreisi? Vai, kā norādīja Daiga Rezevska,¹⁴ tik krasi mainās apstākļi, ka pēkšņi tur tiek taisīts pagrieziena virzienā, pēc tam atkal atpakaļ kaut kādā pretējā virzienā. Un beigu beigās es atvieglots nonācu pie secinājuma, ka tas ir izskaidrojams (par to paldies Egilam Levitam)¹⁵ tikai no kvantu mehānikas viedokļa, kad atbilde var būt gan jā, gan nē.

Protams, ka tas ietekmē apgrozījuma stabilitāti. Protams, tas var radīt skepsi kaut vai tādēļ, ka mēs raidām šādus jauktus signālus uz ārpusi. Vēl sliktāk ir tas, ka likums, pēc vismaz tā ārējā veidola, ir ļoti līdzīgs Vācijas likumam. Mūsu likumu jebkurš, kas lasītu tikai likumu, noturētu par konstitutīvās sistēmas pārstāvi, bet praksē izrādās, ka mums ir drīzāk tāda deklaratīvā sistēma, kad zemesgrāmatas ieraksts it kā demonstrē, ka kāds ierakstīts kā īpašnieks, bet tai pašā laikā negarantē neko ar šo ierakstu. Šī iemesla dēļ notiek ļoti īpatnējas procedūras. Tie potenciālie pircēji, kuri acimredzot jau ir ieguvuši attiecīgu konsultāciju par mūsu tiesību sistēmas neprognozējamo dabu, paši uz savu roku, respektīvi, nepaļaujoties uz zemesgrāmatas akta ierakstu, veic privātu izmeklēšanu, kuras ietvaros pārdevēju pārstāvošais advokāts tiek svinīgi zem rokas vests atpakaļ pie tā notāra, kurš viņam

ir izsniedzis pilnvaru, lai pārliecinātos, vai šis ir tas cilvēks, kuram jūs apliecinājat pilnvaru. Un tā ir tikai viena no šīs izmeklēšanas daļām. Bet tad rodas jautājums: ja reiz mums ir šāda sistēma, kāpēc tad darbināt visu šo monstrozo reģistrācijas sistēmu, ja šī sistēma ir ar tik mazu efektivitāti? Jo no vienas puses, protams, ir taisnība tiem, kas saka, ka šādu gadījumu ir ārkārtīgi maz, ka uz vispārēja fona, ņemot vērā, cik mums ir zemesgrāmatā reģistrēti nekustamie īpašumi, ja tur kādi pāris gadījumi, kad kāds pazaudē kaut kādu īpašumu, tad viena bezdelīga vēl pavasari nenes, to var pieciest. Bet no otras puses, vai tad zemesgrāmatu aktu ieraksti nav domāti tieši šiem gadījumiem? Jo tad, kad viss notiek gludi, tad, kad neviens nevienu nemēģina apkrāpt, tad jau arī tas zemesgrāmatu ieraksts nav vajadzīgs un viss notiek pats par sevi. Līdz ar to jautājums paliek, vai ir vērts to visu darbināt, lai to efektu tik niecīgu sasniegtu?

Vēl, manuprāt, paliek ļoti svarīgs jautājums: tad, ja ir šīs svārstības tiesu praksē, vai cēlonis galvenokārt ir likuma nepilnības, un tad būtu jāmaina, jālabo šis likums, vai tā ir nepareizas interpretācijas problēma? Droši vien, ka pareizā atbilde ir, ka gan viens, gan otrs. Mūsu likums tik tiešām nav vienkārši lasāms un saprotams. Lai ilustrētu, cik neapsvērts ir šis jautājums, es atsaukos uz K. Torgāna referātu¹⁶, kur bija citēts 1003. pants. Tur, starp citu, ir pateikts sekojošais: nevar iegūt īpašnieks īpašumā ar ieilgumu, ja viņš atvasina savu īpašuma tiesību no noziedzīga nodarījuma izdarītāja. CL 1003. panta pilns teksts ir šāds: „*Noziedzīgā ceļā dabūtu lietu nevar ar ieilgumu iegūt par īpašumu ne pats noziedzīga nodarījuma izdarītājs, ne arī trešā persona, kas savas tiesības atvasina no viņa. Šis ieilguma aprobežojums izbeidzas tikai pēc tam, kad tāda lieta nonākusi atpakaļ tās īpašnieka varā.*” Tas, starp citu, arī ir SKC-11 senatora A.Laviņa atsevišķajās domās īpaši norādīts.¹⁷ Kā tad to izlabot, ja tas likums ir tik sarežģīts un tā interpretācija rezultātā saskaras ar tik lielām grūtībām? Acimredzot tikai tādā veidā, ka tomēr tiesa nonāktu pie kaut kāda viena viedokļa un pie tā paliktu. Tagad, tāpat kā daudzus iepriekšējos dzīves brīžos, mums liekas, ka tas SKC-11 būs tā paliekošā prakse. Diemžēl, tā kā ir jau šis atsevišķās domas, tad tur jau ir ielikts, tā sakot, ieraugs nākamajiem spriedumiem, kuri atkal varētu izrādīties pretēji.¹⁸

Judikatūra patiešām nav tik vienkārša lieta, tāpēc ļoti labi, ka mums ir izdevies par to pārrunāt.

¹² Zviedrijas Land Code (SFS 1970:994) http://www.kth.se/polopoly_fs/1.58275!Land_Code.pdf, aplūkots 03.11.2010

¹³ Uz šādu gadījumu norādīja K.Torgāns. Skat. Torgāns K. Īpašuma aizsardzības un mantiskās apgrozības stabilitātes kolīziju risinājumi. Konferenču materiālu 6. slaidis

¹⁴ Savā priekšlasījumā D.Rezevska cita starpā norādīja uz to, ka judikatūra var mainīties, mainoties likuma piemērošanas apstākļiem. Apstākļi visos apskatāmajos gadījumos ir līdzīgi.

¹⁵ E.Levits norādīja, ka pastāv tiesneša spriešanas brīvība „jaunos” gadījumos, kad līdzīgi kvantu mehānikai atbilde uz vienu un to pašu jautājumu var būt gan jā, gan nē. Sal. Konferenču materiālos E.Levits „Judikatūra – pamati, problēmas, piemērošana” 8.2. Svārstības jautājumā par atsavināšanas darījumu un zemesgrāmatu ierakstu atzīšanu par spēkā neesošiem, vai to atzīšanu spēkā pastāv pietiekami ilgi, lai šos gadījumus vairs neuzskatītu par jauniem.

¹⁶ Torgāns K. „Īpašuma aizsardzības un mantiskās apgrozības stabilitātes kolīziju risinājumi”

¹⁷ „Šajā sakarībā ir jāpiemin CL 1003. pants, kurā paredzēts, ka noziedzīgā ceļā dabūtu lietu nevar iegūt par īpašumu ne pats noziedzīga nodarījuma izdarītājs, ne arī trešā persona, kas savas tiesības atvasina no viņa. Minētā tiesību norma attiecas uz īpašuma iegūšanu ar ieilgumu, un tās pamatā manā ieskatā ir civiltiesību princips, ka noziedzīgā ceļā iegūtu lietu nevar iegūt īpašumā ne pats noziedzīgā nodarījuma izdarītājs, ne cita trešā persona, kas savas tiesības atvasina no viņa”. Senatora Alda Laviņa atsevišķās domas lietā Nr. SKC-11/2010. *Jurista Vārds* Nr.39 (634) Otrdiena, 2010. gada 28. septembris.

¹⁸ Laika trūkuma dēļ šī referāta autoram neizdevās izteikt ierosinājumu. Pēc autora domām vienīgā iespēja, kā atrisināt pretrunu, kas objektīvi pastāv starp Civiltiesuma 994. pantu un 1003. pantu, ir tulkot 1003. pantu sašaurināti, respektīvi, pieņemt, ka tas nav attiecināms uz tādu nekustamu lietu iegūšanu, kuras ierakstītas zemesgrāmatā uz citas personas vārda. Respektīvi, pieņemot, ka nav iegūstamas ar ieilgumu tiesības uz nekustamu īpašumu pretēji tās personas gribai, kura ierakstīta zemesgrāmatā kā īpašnieks (*usucapio contra tabulas* Vīnčarājs N. Valdījuma sastāvs. Civiltiesību problēmas. Sastādījis E. Kalniņš. Erlena Kalniņa un Viktora Tihonova izdevums. Rīga, 2000, 91. lpp.)

Prof. Dr.iur. Valentija LIHOLAJA,

Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes Krimināltiesisko zinātņu katedras vadītāja

VIENVEIDĪGAS KRIMINĀLTIESU NORMU IZPRATNES NODROŠINĀŠANAS IESPĒJAS UN TIESU LOMA TAJĀ

[1] Šodien visas dienas garumā bija iespēja klausīties cienījamu teorijas un prakses pārstāvju viedokļus kā par judikatūras izpratni un tās piemērošanu, tā arī par Latvijas tiesu judikatūras apkopošanas aktuāliem jautājumiem un problēmām, kas, manuprāt, bija gan interesanti, gan noderīgi, jo ļāva palūkoties uz apspriežamo jautājumu no dažādiem aspektiem. Taču faktiski visiem ziņojumiem cauri vijās kopīgs moto – rūpes par tiesu prakses vienotību, kuras nodrošināšanu pagērē gan starptautiskie cilvēktiesību dokumenti, gan arī Latvijas Republikas Satversmes 91. pantā ierakstītais, ka visi ir vienādi likuma un tiesas priekšā.

[2] Pakavēšos pie manis pieteiktā jautājuma par vienādas krimināltiesību normu izpratnes un vienveidības to piemērošanā nodrošināšanas kā garanta pareizai noziedzīga nodarījuma kvalifikācijai un adekvāta soda uzlikšanai vai noteikšanai, kas savukārt nozīmē gan krimināltiesisko attiecību taisnīgu noregulējumu, gan krimināltiesību pamatprincipa – taisnīguma principa – īstenošanu.

[3] Piesakot šo tematu, bija doma runāt par tiesu lomu šajā procesā, taču, vēlreiz pārlūkojot Latvijas Republikas Augstākās tiesas veiktos prakses apkopojumus un atsevišķus pēdējo gadu nolēmumus, kļuva skaidrs, ka jārunā ne tikai par tiesas, bet ikviena procesa virzītāja pienākumu konkrētā kriminālprocesa stadijā vienādi tulkot likuma normas un veidot vienveidīgu tiesu praksi vienu un to pašu likuma normu piemērošanā, lai arī, nenoliedzami, īpaši uzsverama tiesas, bet likumā noteiktajos gadījumos arī prokurora loma, atzīstot personu par vainīgu noziedzīga nodarījuma izdarīšanā un uzliktot (nosakot) tai sodu.

[4] Jau sākot ar 2003. gadu, man bijis tas gods piedalīties gan Augstākās tiesas apkopojumos, gan vēlāk arī Tieslietu ministrijas veiktajos prakses pētījumos atsevišķu kategoriju krimināllietās, tāpēc ar pilnu atbildības sajūtu varu apgalvot, ka noziedzīgu nodarījumu, kas izdarīti visai līdzīgos apstākļos, juridiskais izvērtējums nereti ir diametrāli pretējs, atšķirīgi kvalifikācijas risinājumi vērojami pat viena kriminālprocesa ietvaros dažādu instanču tiesās, daudzos gadījumos jautājumā par noziedzīga nodarījuma kvalifikāciju atšķiras valsts apsūdzības uzturētāja un tiesas viedoklis, par advokāta pozīciju pat nerunājot. Šādas Krimināllikuma normu nevienādas interpretācijas rezultātā noziedzīgā nodarījuma kvalifikācija nereti ir kļūdaina, un tāds nolēmums visai bieži stājas likumīgā spēkā. Lai tas nebūtu tikai kails apgalvojums, isi minēšu dažus piemērus no dažādos laikos veiktajiem tiesu prakses apkopojumiem.

[5] Tā, veicot prakses apkopojumu krimināllietās par noziedzīgiem nodarījumiem, kas saistīti ar smagu miesas bojājumu tišu nodarīšanu, tika konstatēta virkne gadījumu, kad faktiski izdarītās slepkavības kvalificētas kā smaga miesas bojājuma tiša nodarīšana, kas vainīgā neuzmanības dēļ bijis par iemeslu cietušā nāvei.

➤ Piemēram, kriminālprocesā konstatējot, ka apsūdzētie trijātā izdarījuši ne mazāk kā 186 traumatiskas iedarbības, psihiskā attieksme pret nāvi vērtēta kā neuzmanība, motivējot: par cik apsūdzētie aizbraukuši, atstājot cietušo dzīvu, nevis viņu nositot, viņu darbības liecina par nodomu nodarīt tikai miesas bojājumus.

➤ Citā gadījumā kriminālprocesā konstatēts, ka apsūdzētais izdarījis ne mazāk kā 31 sitienu un spērienu un atstājis cietušo guļam zemē, pēc kāda laika atgriezies un vēl iespēris ne mazāk kā 5 reizes, nodarot smagus dzīvībai bīstamus miesas bojājumus galvas, krūšu kurvja un vēdera apvidū, kuri visi ir cēloniskā sakarā ar nāves iestāšanos. Lai arī tiesa secināja, ka apsūdzētais izdarījis daudzus sitienus pa dzīvībai svarīgiem orgāniem bīstamā veidā – sitot ar kājām pa galvu, krūtīm, vēderu, vienlaikus tika arī atzīts, ka nodarījuma kvalifikācija saskaņā ar Krimināllikuma 125. panta trešo daļu ir pareiza, bet advokāte pat lūdza pārkvalificēt uz nonāvēšanu aiz neuzmanības.

➤ Ar pirmās instances tiesas spriedumu persona atzīta par vainīgu savas 69 gadus vecās mātes, kura cieta no fiziskiem trūkumiem, Krimināllikuma 117. panta 2. un 4. punktā paredzētajā slepkavībā ar netiešu nodomu,

ilgstoši (apmēram no plkst. 20 līdz 3 nakti) izdarot daudzus sitienus ar dūrēm un spērienus ar kājām pa galvu, seju, krūšu kurvi, vēdera dobumu, kā arī citām ķermeņa daļām. Cietušajai nodarītie miesas bojājumi, kas lokalizēti galvaskausa, krūšu un vēdera dobumos, kā visi kopā, tā arī katrs atsevišķi pieskaitāmi pie smagiem miesas bojājumiem, kas bīstami dzīvībai un ir tiešā cēloņsakarībā ar nāves iestāšanos apmēram stundas laikā pēc piekaušanas. Apelācijas instances tiesa noziedzīgo nodarījumu pārkvalificēja uz Krimināllikuma 125. panta trešo daļu, norādot, ka nav atspēkotas apsūdzētā liecības, ka viņš nav vēlējis māti nonāvēt, pēc viņas piekaušanas nolīcis cietušo uz divāna, mazgājis viņai asinis no galvas (no lietas materiāliem gan redzams, ka uzgāzīs uz galvas ūdeni no spaiņa), un cietusi vēl bijusi dzīva, ka apsūdzētais mātes piekaušanā nav lietojis nekādus priekšmetus, sišanu viņš pārtraucis pēc savas iniciatīvas, lai gan neviens ne-traucēja cietušo nogalināt, dzīvībai bīstamie miesas bojājumi katrs atsevišķi nav bijuši par iemeslu cietušas nāvei.

➤ Neuzmanība pret nāvi konstatēta arī tad, kad cietušo pēc piekaušanas izgrūda pa trešā stāva logu, gan arī tad, kad pēc tiesas atzinuma ticis tieši izdarīts cirtiens ar cirvi kakla rajonā cilvēkam, kurš bija nolīcis galvu uz blūka.

➤ Savukārt apsūdzētā rīcību, kurš ar nazi izdarījis ne mazāk kā 21 dūrienu kakla, krūšu kurvja un vēdera apvidū, kā arī mugurā un rokās, nodarot krūšu kurvi penetrējošu brūci ar atvērtu pneimotoraksu un vēderā piecas penetrējošas brūces ar zarnu un taukplēves izkrišanu, aknu, liesas, kuņģa, divpadsmitpirkstu zarnas, labās nieres un diafragmas bojājumu, tiesa no slepkavības mēģinājuma pārkvalificēja uz smaga miesas bojājuma tiešu nodarīšanu, jo apsūdzētajam bijusi reāla iespēja cietušo nogalināt, ko viņš neizdarīja.

Visos šajos gadījumos par kvalifikācijas pareizību varētu liecināt noziedzīgā nodarījuma subjektīvās puses analīze, noskaidrojot personas psihiskās darbības intelektuālos un gribas procesus, kam, kā ļāva secināt apkopojuma rezultāti, pietiekama vērība netika veltīta nedz no apsūdzības, nedz no tiesas puses.

[6] Pētot praksi cilvēku tirdzniecības lietās, tika konstatēta neizpratne par šo noziegumu pabeigšanas brīdi, kļūdaina iedzīvošanās nolūka un organizētas grupas izpratne.

➤ Tā, neskatoties uz to, ka gan Krimināllikuma 154¹. pantā, gan 165¹. pantā ietvertie nodarījumi konstruēti kā noziegumi ar nošķeltu sastāvu, vairākos gadījumos tie netika atzīti par pabeigtiem vai pat šādas epizodes no apsūdzības tika izslēgtas vispār, motivējot, ka kriminālprocesos minētās personas gan tikušas savervētas nosūtīšanai uz ārvalsti seksuālai izmantošanai, taču operatīvais eksperiments nav veikts līdz galam un šīs personas nekur nosūtītas netika. Šāds arguments ir pretrunā ne tikai ar teorijas atziņām, bet arī neatbilst starptautiskajos cilvēktiesību dokumentos noteiktajam, ka cilvēku tirdzniecības gadījumos ir sodāmas visas to definīcijās noteiktās darbības un sodāma ir jebkura šīs ķēdes posma darbība – sākot ar personas sākotnēju vervēšanu, līdz pat brīdim, kad ir sasniegts attiecīgais nodoms vai rezultāts – upura personas vai darba ekspluatācija. Par kļūdainu šādu kvalifikācijas risinājumu atzina arī Augstākās tiesas Senāta Kriminālietu departamenta savā 2005. gada 16. februāra lēmumā Nr. SKK-48/05.

➤ Krimināllikuma 165¹. panta otrajā daļā atbildība ir pastiprināta par personas nosūtīšanu seksuālai izmantošanai iedzīvošanās nolūkā, proti, nolūkā gūt jebkādu materiālu labumu sev vai citai personai, iedzīvoties uz nosūtītās personas seksuālās izmantošanas rēķina, kas praksē izpaudās kā vienošanās par samaksu par savervēto personu piegādāšanu un striktu nosacījumu izvirzīšanu savervētajām personām par nopelnītā daļas atdošanu. Taču, arī konstatējot vēlmi iedzīvoties noziedzīgā nodarījuma izdarīšanas rezultātā, iedzīvošanās nolūks nereti no apsūdzības tika izslēgts tāpēc vien, ka šis mērķis netika sasniegts vai tā īstenošanās netika pierādīta, lai arī iedzīvošanās nolūka esamība nebūt obligāti nav saistāma arī ar reālu labumu iegūšanu.

➤ Vairumā analizēto kriminālprocesu cilvēku tirdzniecības noziegumi sākotnēji kvalificēti kā izdarīti organizētā grupā, taču tālākajā procesa gaitā šī kvalificējošā pazīme no apsūdzības izslēgta vai no pirmās instances, vai apelācijas instances tiesā, argumentējot, ka nav noskaidrotas visas grupā iesaistījušās personas, nav precizēti apstākļi, kādos šīs personas apvienojušās, vienojušās par kopīgu noziegumu izdarīšanu un kā sadalījušās pienākumus. Un, lai arī šāda kļūdaina organizētas grupas izpratne bija konstatēta jau pētot tiesu praksi 2005. gadā, Augstākās tiesas

Senāta Kriminālietu departamentam uz to bija jānorāda arī vairākos vēlāk pieņemtajos lēmumos. Tā, piemēram, 2006. gada 12. janvāra lēmumā lietā Nr. SKK01-0020/06 ietverta norāde, ka par vienošanos un pienākumu sadales faktu var liecināt ne tikai personu liecības vai tamlīdzīgi pierādījumi, bet arī apsūdzēto konkrēta saskaņota rīcība, savukārt 2007. gada 18. jūnija lēmumā Nr. SKK-0333/07 Senāta Kriminālietu departaments, noraidot apsūdzētā un viņa aizstāvja kasācijas sūdzības, norādīja, ka „nodarījuma atzišanu par izdarītu organizētā grupā nevar ietekmēt tas apstākļi, ka visi grupas dalībnieki nebija tieši savstarpējā sarunā vienojušies par noziedzīga nodarījuma izdarīšanu, kā arī tas, ka nav izdevies noskaidrot precīzas ziņas par ārzemēs esošo grupas dalībnieku personību un saukt tos pie kriminālatbildības. Būtiski ir konstatēt, ka katrs grupas dalībnieks, veicot savus pienākumus kopīgo darbību ķēdē, ir apzinājies, ka bez viņa darbojas vēl arī citas personas, kuras, pildot tām uzdotos pienākumus, sekme kopīga nozieguma izdarīšanai.” Uz atšķirību starp cilvēku tirdzniecības izdarīšanu organizētā grupā un personu grupā pēc iepriekšējas vienošanās norādīts arī Senāta Kriminālietu departamenta 2007. gada 9. februāra lēmumā lietā Nr. SKK-4/2007.

➤ Un vēl viena, manuprāt, visai interesanta piezīme, runājot par cilvēku tirdzniecības noziegumu izdarīšanu organizētā grupā. Sākotnēji Krimināllikuma 21. pantā, definējot organizētu grupu, tika norādīts uz šādas apvienības stabilitāti, taču ar 2002. gada 25. aprīļa likumu, kas stājās spēkā 2002. gada 23. maijā, norāde uz stabilitāti kā organizētas grupas pazīmi tika izslēgta. Taču, neraugoties uz to, vēl 2006. gadā norāde uz šo organizētas grupas pazīmi sastopama apsūdzībā, apsūdzētie un viņu aizstāvji, apstrīdot nodarījuma kvalifikāciju, norāda uz nepieciešamību konstatēt, ka organizēta grupa ir bijusi stabila apvienība, ir arī tiesas nolēmumi, kuros kvalificējošā pazīme – organizēta grupa – no apsūdzības izslēgta, motivējot, ka starp apsūdzētajiem nebija radīta stabila apvienība noziedzīgu nodarījumu izdarīšanai, bet starp viņiem pastāvēja noruna viena konkrēta nozieguma izdarīšanā, ko nevar vērtēt kā stabilu apvienību, kuru varētu kvalificēt kā organizētu grupu Krimināllikuma izpratnē. Kādā kriminālprocesā aizstāve 2006. gada nogalē „aizcīnījās” pat līdz kasācijas instancei, pamatojot, ka

nav pierādīta grupas stabilitāte, lai arī Augstākās tiesas Senāta Kriminālietu departaments 2006. gada 12. janvārī lietā Nr. SKK01-0020/06 analogisku apsūdzētā un viņa aizstāvja kasācijas sūdzību noraidīja, norādot, ka organizētas grupas esamība jau sen kā vairs nav saistāma ar tādu pazīmi kā stabila apvienība.

[7] Savukārt prakses apkopojums par Krimināllikuma 160. un 162. panta piemērošanu praksē parādīja atšķirīgu šo noziedzīgo nodarījumu pamatsastāva un kvalificējošo pazīmju izpratni, konkrēti, nodalot vardarbīgu dzimumtieksmes apmierināšanu pret dabiskā veidā un pavešanu netiklībā, kā arī norobežojot turpinātu un atkārtotu noziedzīgu nodarījumu.

Tā, piemēram, izslēdzot no apsūdzības norādi uz atkārtotību izvarošanas, dzimumtieksmes apmierināšanas pret dabiskā veidā, netiklu darbību izdarīšanas gadījumā, tika norādīts, ka darbības veiktas ar vienu un to pašu personu vairākkārtīgi, tas noticis dzīvesvietā vai tās apkārtnē, laika ziņā starp darbībām nav bijis ilgstošs pārtraukums, jo tās, kā norādīts jau konkrētā kriminālprocesā, veiktas vidēji reizi nedēļā, līdz ar to atzīstams, ka izdarīts turpināts noziedzīgs nodarījums. Šajā gadījumā apsūdzētais ar šo sākumā mazgadīgo, pēc tam jau nepilngadīgo sievas meitu, lietojot draudus, izdarījis dzimumaktus un dzimumtieksmes apmierināšanu pret dabiskā veidā aptuveni divus ar pusi gadus.

[8] Šogad publicētajā apkopojumā par tiesu praksi krimināllietās par slepkavībām tāpat var atrast daudz interesantu kvalifikācijas risinājumu, kas ir vismaz diskutabli, ja ne kļūdaini.

Minēšu vienu piemēru, cik garš bija ceļš līdz patiesības noskaidrošanai. Persona apsūdzēta Krimināllikuma 116. pantā paredzētās slepkavības izdarīšanā, jo strīda laikā, būdama dusmīga uz cietušo, nonāvējusi viņu, vairākas reizes iecērtot ar cirvi. Tiesa nodarījumā saskatīja stipra psihiska uzbudinājuma pazīmes un nodarījumu pārkvalificēja uz Krimināllikuma 120. pantu, kam sekoja prokurora protests, ka tiesa esot paplašinājusi savu kompetenci, jo kriminālprocesā neesot bijusi noteikta tiesu psiholoģiskā ekspertīze. Nebija jau arī eksperta atzinuma par šāda fizioloģiskā afekta esamību, tikai laikam vietā jautājums – kam tad tāda ekspertīze bija jānosaka? To izdarīja apelācijas instances tiesa, un no ekspertīzes atzinuma izrietēja, ka apsūdzētais slep-

kavības izdarīšanas laikā nav atradies stipra psihiska uzbudinājuma stāvoklī, taču viņš nav spējis apzināties savu rīcību un to vadīt, tāpēc gala rezultātā tika atzīts par nepieskaitāmu.

➤ Vēl viena fabula – apsūdzētā bez citu personu klātbūtnes dzemdēja savā dzīvesvietā meitu, ielika bērnu kartona kastē un paslēpa mājas pagrabā, bet pēc dažām dienām aiznesa uz mežu un apraka. Varat minēt, kāda noziedzīga nodarījuma izdarīšanā šī sievietē tika apsūdzēta un ar tiesas spriedumu atzīta par vainīgu. Gribētos teikt – domādams neizdomāsi: apzināti atstāja bez palīdzības personu, kura atrodas dzīvībai bīstamā stāvoklī un kurai nav iespējas saglabāt sevi mazgadības dēļ, ja vainīgajam bijusi iespēja sniegt palīdzību un bijis pienākums rūpēties par viņu. Labākajā gadījumā, pieņemot, ka apsūdzētā šo noziegumu izdarījusi dzemdību izraisītā psihiskā un fizioloģiskā stāvokļa ietekmē, varētu runāt par Krimināllikuma 119. pantu, ja ne – 117. panta 2. punkts, taču gan tiesai, gan visiem procesa dalībniekiem jau viss tāpat bija skaidrs, tāpēc tika nolemts neizdarīt pierādījumu pārbaudi tiesas izmeklēšanā.

[9] Ne mazāk būtiska ir arī Krimināllikuma Vispārīgās daļas normu vienveidīga piemērošana, un te es galvenokārt domāju par soda noteikšanu, ievērojot Krimināllikuma 46. panta otrajā daļā norādītos vispārīgos principus. Ja noziedzīga nodarījuma kvalifikācijas procesā patiešām var rasties zināmas grūtības, tad attiecībā uz soda noteikšanu likumdevējs ir izteicis striktas prasības – izvērtēt izdarītā noziedzīgā nodarījuma raksturu un radīto kaitējumu, vainīgā personību, atbildību mikstinošos un pastiprinošos apstākļus, tādējādi nodrošinot gan soda likumīgumu, gan arī tā individualizāciju. Konkrētus priekšrakstus satur arī Krimināllikuma 49. un 55. pants.

[10] Pētītajos tiesu nolēmumos, pieļāuj, arī visos pārējos, sākot sadaļu par soda noteikšanu, izdarīta atsauce uz Krimināllikuma 46. panta otro daļu un norādīts, ka tiek ņemti vērā tajā ietvertie apstākļi. Bieži vien atrodama arī piebilde, ka soda veida un mēra noteikšanā tiesai jābūt stingri individuālai. Tiklīdz viss ir pareizi un likumam atbilstoši, bet ar likumā noteikto apstākļu izvērtēšanu un soda individualizāciju tā ir, kā ir, un to apstiprina veiktie prakses apkopojumi dažādu kategoriju krimināllietās, kuros vienmēr ir arī sadaļa par sodu un attiecīgie secinājumi

kopsavilkumā. Taču, lai neatkārtotu jau zināmos gadījumus, paņēms dažus „svaigākus” piemērus, kas nodoti manā rīcībā patlaban notiekošā apkopojuma ietvaros.

[11] Izanalizēju 14 nolēmumus kriminālprocesos, kuros personas apsūdzētas Krimināllikuma 260. panta otrajā daļā paredzētā noziedzīgā nodarījuma izdarīšanā, kur noteikta atbildība gan gadījumos, kad ceļu satiksmes noteikumu vai transportlīdzekļu ekspluatācijas noteikumu pārkāpšanas rezultātā cietušajam nodarīti smagi miesas bojājumi, gan arī iestājusies cietušā nāve, pie tam neatkarīgi no cietušo skaita, un līdz ar to, kā šķiet loģiski, būtiskai nozīmei pie soda noteikšanas vajadzētu būt nodarītajam kaitējumam. Un šoreiz pat ne par to, ka 13 gadījumos no 14 noteikts nosacīts sods, kas nepārsteidz, jo tieši tāda pati aina bija arī dažus gadus atpakaļ veiktajā pētījumā, bet par to, ka nedz noziedzīgā nodarījuma raksturs, proti, pieļauto priekšrakstu pārkāpuma raksturs, nedz personai nodarītais kaitējums un cietušo skaits soda noteikšanu būtiski neietekmēja. Salīdzinājumam daži piemēri:

➤ nodarīts smags miesas bojājums – brīvības atņemšana uz vienu gadu ar pārbaudes laiku uz vienu gadu, atņemot transportlīdzekļa vadīšanas tiesības uz vienu gadu. Par atbildību mikstinošu apstākli atzīta savas vainas atzīšana un izdarītā nožēlošana, atbildību pastiprinoši apstākļi nav konstatēti, ņemta vērā vainīgās personība, tas, ka viņa agrāk nav tiesāta;

➤ izraisīta cietušā nāve – brīvības atņemšana uz vienu gadu ar pārbaudes laiku uz vienu gadu, atņemot transportlīdzekļa vadīšanas tiesības uz pieciem gadiem. Atbildību mikstinoši un pastiprinoši apstākļi nav konstatēti, no darba vietas raksturota pozitīvi, māsās. Trīs dienas pēc šā satiksmes negadījuma atkal pieļāvusi noteikumu pārkāpumus. Apelācijas instances tiesa, gan atzīstot, ka apsūdzētajai ir izveidojusies raksturīga tieksme ignorēt Ceļu satiksmes noteikumus, transportlīdzekļa vadīšanas tiesības atņēma uz trim gadiem, norādot, ka konstatējusi divus atbildību mikstinošus apstākļus – vainas atzīšanu un izdarītā nožēlu, pirmās instances tiesas noteiktā materiālā kaitējuma kompensāciju;

➤ pieci cietušie, diviem nodarīti smagi, trim vidēja smaguma miesas bojājumi - brīvības atņemšana uz trim gadiem ar pārbaudes laiku uz trim gadiem, atņemot transportlīdzekļa

vadišanas tiesības uz diviem gadiem. Mikstinošais apstākļi – savu vainu atzina un nožēloja, atbildību pastipriņoši apstākļi nav konstatēti, agrāk nav tiesāts, oficiāli nestrādā, neprecējies, ar vidējo izglītību, apgādājamo personu nav;

➤ viens cietušais gājis bojā, diviem nodarīti vidēja smaguma miesas bojājumi – brīvības atņemšana uz trim gadiem ar pārbaudes laiku uz trim gadiem, atņemot transportlīdzekļa vadišanas tiesības uz trim gadiem. Pēc tiesas atzinuma rupji pārkāpa Ceļu satiksmes noteikumus, savu vainu atzina daļēji, par atbildību mikstinošu apstākļi atzīts tas, ka labprātīgi atļūdzinājās daļu nodarīto zaudējumu, atbildību pastipriņoši apstākļi nav konstatēti, agrāk nav tiesāts, no darba vietas raksturots pozitīvi;

➤ 14 cietušie – viens gājis bojā, četriem nodarīti smagi, diviem vidēja smaguma un septiņiem viegli miesas bojājumi. Brīvības atņemšana uz četriem gadiem ar pārbaudes laiku uz diviem gadiem bez transportlīdzekļa vadišanas tiesību atņemšanas, jo darbs esot saistīts ar transportlīdzekļu vadišanu. Atzistams par agrāk nesodītu, raksturots pozitīvi, atbildību mikstinošais apstākļi – vaļširdīgi atzinies un nožēlojis izdarīto. Un seko isti nesaprotams rezumē – ievērojot to, ka izdarītā noziedzīgā nodarījuma rezultātā cietušās vairākas personas, pie tam iestājušās smagākās sekas – cilvēka nāve, kā arī vairākas personas guvušās smagus miesas bojājumus, sods nosakāms tuvu sankcijas minimālajām robežām.

Diez vai vajag atgādināt, ka Krimināllikuma 260. panta otrajā daļā sankcija ir brīvības atņemšana uz laiku līdz desmit gadiem.

[12] reizēm vienkārši var apbrīnot tiesas bezgalīgo pārliecību par to, ka apsūdzētais turpmāk būs likumpaklausīgs un nosacīta soda gadījumā neizdarīs likumpārkāpumus, kas ir obligāts nosacījums Krimināllikuma 55. panta piemērošanai. Tā kāds apsūdzētais huligānisko darbību laikā vispirms piekāva divus valsts policijas apvienības „Apsardze” inspektoros, nodarot vieglus miesas bojājumus ar un bez veselības traucējuma, tad nakts vidū ieradās kādas paziņas dzīvokli, pārbiedēja divus mazgadīgus bērnus un piekāva cietušo, nodarot viņai vidēja smaguma miesas bojājumus. Atzistot, ka apsūdzētais izdarījis Krimināllikuma 231. panta otrajā daļā paredzēto huligānismu, kas saistīts ar miesas bojājumu nodarīšanu

un pretošanos varas pārstāvjiem, tiesa noteica brīvības atņemšanu uz diviem gadiem ar pārbaudes laiku uz diviem gadiem, jo guvusi pārliecību, ka viņš turpmāk jaunus likumpārkāpumus neizdarīs, lai arī turpat norādīts, ka apsūdzētais savu vainu neatzina, divreiz sodīts par analogiskiem noziegumiem saskaņā ar Krimināllikuma 231. panta otro daļu, savu vainu neatzina arī iepriekšējo noziegumu izdarīšanā, kas liecina par viņa attieksmi par nodarījumu, sodāmība nav dzēsta. Atbildību mikstinoši apstākļi netika konstatēti, atbildību pastiprināja noziedzīgā nodarījuma izdarīšana alkohola ietekmē un noziedzīgu nodarījumu recidīvs. Pie soda noteikšanas tika ņemts vērā patreizējais veselības stāvoklis, pozitīvais raksturojums, ka pēc nozieguma izdarīšanas pagājis ilgs laiks (gads un pieci mēneši) un jaunus likumpārkāpumus viņš nav izdarījis, viņa apgādībā ir mazgadīgs bērns.

[13] Man ir vēl gana daudz interesantu piemēru, ar kuriem varētu ilustrēt gan patiešām kļūdainu izpratni par krimināltiesību jautājumiem, gan arī, atļāušos teikt, teorētisko un prakses nostādņu nezināšanu vai pat ignorēšanu. Taču arī jau minētais dod pamatu secinājumam, ka ir nepieciešams plašāk aktualizēt gan Krimināllikuma Vispārīgās daļas piemērošanas jautājumus, kas ir svarīgi ikvienā kriminālprocesā, gan arī Sevišķās daļas jautājumus, īpaši akcentējot konstatētos un iespējamās kvalifikācijas problēmjautājumus un to pareizus risinājumus. Un tāpēc galvenais jautājums – **kādā veidā un kā to labāk realizēt?**

[14] Meklējot atbildi uz šo jautājumu, publikācijās tika norādīts gan uz Augstākās tiesas vadošo lomu šajā jautājumā, gan uz to, ka, sekojot kontinentālās Eiropas tiesību lokam, priekšroka dodama judikatūrai un tiesību doktrīnai. Domājams, ka minētais neizslēdz viens otru, bet gan, tieši otrādi, veiksmīgi apvienojot visus iespējamās variantus, varētu tuvoties mērķim – likuma normu vienotas izpratnes veidošanai un vienveidīgai to piemērošanai. It īpaši tas būtu svarīgi šobrīd, kad, atsakoties no jau pieņemtās un labi pārbaudītās likuma normu interpretācijas metodes, kad vēl jaunās formas ir tikai tapšanas stadijā, šajā procesā, manuprāt, ir iestājies zināms vakuums.

[15] Kā zināms, līdz izmaiņām likuma „Par tiesu varu” 49. panta otrajā daļā skaidrojums par Krimināllikuma

normu piemērošanas jautājumiem noteiktās lietu kategorijās vai par likuma atsevišķu normu piemērošanu ietvēra Augstākās tiesas plēnuma lēmumi, kuri saturēja gan tiesu prakses vispārinājumus, gan teorētiskās atziņas. Taču pēdējais plēnuma lēmums, kurā bija skaidrota likuma piemērošana krimināllietās par svešas mantas noļaupšanu, pieņemts 2001. gada 14. decembrī, lai arī likuma aktuālajā redakcijā tā 49. panta otrajā daļā vēl arvien ir ierakstīts, ka plēnuma apspriež aktuālus tiesību normu interpretācijas jautājumus.

[16] Neapšaubāmi, ka labs risinājums likuma normu vienotas izpratnes veidošanai un vienveidīgai to piemērošanai praksē ir judikatūras datu bāzes izveidošana, taču tam ir nepieciešami vairāki priekšnosacījumi un, pirmkārt, jau ilgāks laika posms, cilvēku un arī finanšu resursi. Pateicoties Augstākās tiesas Judikatūras nodaļas vadītājas un vienīgās konsultantes, kuras pienākumos tas ietilpst, pūlēm, šis darbs pamazām tiek virzīts uz priekšu. Attiecībā uz krimināltiesību jautājumiem ir aptuveni pusotra simta nolēmumu, kas šajā datu bāzē ir ievietoti, sistematizējot Senāta Krimināllietu departamenta lēmumus. Taču ne jau visi kriminālprocesi iziet caur senatoru rokām, un, kā rāda iepazīšanās ar apelācijas instances tiesas un arī pirmās instances tiesas nolēmumiem, tajos var atrast daudz pamatotu un labi argumentētu vērā ņemamu atziņu, kas tāpat pēc attiecīgas izvērtēšanas varētu rast savu vietu šajā datu bāzē. Tāpēc, manuprāt, te ir vēl daudz darāmā, lai šāda datu bāze tiešām kalpotu kā tiesību avots.

[17] Otrkārt, nepieciešams, lai likumdevējs mūsu valsts judikatūru krimināllietās atzīst par tiesību avotu un uzliek par pienākumu to ievērot. Šodien Kriminālprocesa likuma 2. panta otrajā daļā, atšķirībā no Civilprocesa likuma 5. panta sestās daļas, kur noteikts, ka, piemērojot tiesību normas, tiesa ņem vērā judikatūru, ir tikai norāde, ka, piemērojot Eiropas Savienības (Kopienu) tiesību normu, ņem vērā Eiropas Kopienu tiesas judikatūru, bet Latvijas Republikas tiesību normu piemērošanā ievēro Satversmes tiesas spriedumā sniegto attiecīgās normas interpretāciju. Domājams, ka arī Kriminālprocesa likumā būtu jābūt obligātai norādei attiecībā uz valsts tiesu judikatūru, un **nevis, ka to ņem vērā, bet gan, ka ievēro.** Domājams, ka tas novērstu vai vismaz ievērojami mazi-

nātu gadījumus, kad, neskatoties uz Senāta Kriminālietu departamenta lēmumiem par konkrētu jautājumu risināšanu, tiesās tiek pieļautas arvien tās pašas neprecizitātes vai kļūdas, kā tas, piemēram, bija vērojams jautājumā par organizētas grupas izpratni, Kriminālikuma 160. un 162. pantā ietvertu noziedzīgo nodarījumu sastāva pazīmēm, atbildību mīkstinošu apstākļu saturu, morālā kaitējuma kompensāciju Kriminālikuma 260. pantā paredzētā noziedzīgā nodarījuma izdarīšanas un vairākos citos gadījumos, kad kasācijas instance bija spiesta vairākkārt atgādīnāt jau iepriekš pieņemtos nolēmumus šajos jautājumos un nostiprinājušos tiesu praksi.

[18] Treškārt, pēc mana ieskata, pienākums ievērot judikatūras atziņas krimināltiesību un kriminālprocesa jomā nav attiecināms tikai uz tiesu, kā tas ir fiksēts Civilprocesa kodeksā, bet gan uz ikvienu procesa virzītāju. Tas izriet no nepieciešamības nodrošināt tādu noziedzīgu nodarījumu izmeklēšanas, kriminālvajāšanas un kriminālietu iztiesāšanas kārtību, kas nodrošina efektīvu Kriminālikuma normu piemērošanu un krimināltiesisko attiecību taisnīgu noregulējumu. Tēlaini varētu teikt, ka sekmīga šā mērķa sasniegšana ir iespējama tikai saskaņotā komandā, kur visi spēlē pēc vieniem noteikumiem, un apspriežamajā gadījumā tā ir vienāda materiālo normu interpretācija, kas tad arī nodrošinās vienveidīgu to piemērošanu.

[19] Taču domājams, ka, pakāpeniski veidojot judikatūras datu bāzi, būtu plašāk izmantojamas ar likuma „Par tiesu varu” 49. un 49¹. pantu piešķirtās Kriminālikuma normu interpretācijas iespējas, un tas būtu darāms uz tiesu prakses izpētes bāzes. Būdam iesaistīta šajā izpētes procesā, varu droši apgalvot, ka tas, lai arī varbūt ne tik ātri, kā gribētos, dod savu pozitīvo efektu. Nodarījuma juridiskais izvērtējums kļūst pareizāks, tiesu nolēmumi ar katru gadu ir labāk motivēti, satur attiecīgo noziedzīgo nodarījumu sastāva analīzi, vairāk tiek izmantoti Senāta Kriminālietu departamenta atzinumi,

lai gan atsaucies tieši uz judikatūru kā tādu galvenokārt ir paša departamenta lēmumos. Iespējams, lai arī tas ir Augstākās tiesas ziņā, plašāk varētu izmantot Tiesu palātas un Senāta Kriminālietu departamenta kopsapulcei dotās tiesības apspriest aktuālus krimināltiesību normu interpretācijas jautājumus, lai nodrošinātu vienveidību tiesību normu piemērošanā, kā tas līdz šim ir darīts trijos gadījumos.

[20] Manuprāt, pozitīvu rezultātu dotu arī prakses apkopojumu un uz to pamata pieņemto lēmumu apspriešana ar kriminālprocesa virzītājiem, iespējams, pieaicinot arī aizstāvjus, lai koleģiāli apspriestu aktuālos jautājumus, šo materiālu izmantošana kopējā mācību procesā.

[21] Runājot par tiesību doktrīnu. Cik nu mums Latvijā ir to rakstošo juristu, viņi cenšas izstrādāt teorētiskās atziņas, kas lielākajā vairumā arī sakrīt ar prakses nostādņiem. Taču ne jau es izdomāju, ka teorija bez prakses ir nedzīva, un te ir jautājums par to, kādas ir iespējas iepazīties ar prakses materiāliem. Protams, veiktie apkopojumi tiek publikoti un tiek arī izmantoti, taču tas ir daudz par maz, jo ne jau visi jautājumi tiek pētīti, it īpaši ņemot vērā arvien mazākas iespējas to darīt. Pieeja Tiesu informācijas sistēmai diemžēl ir liegta ne tikai, lai sistēmā ievietotos materiālus izmantotu, veidojot publikācijas, bet arī lai izmantotu mācību procesā pat Tiesnešu mācības centrā. Personīgi man tika „iedots kurvītis”, lai arī mācību centrs lūdz tādu pieeju, lai sagatavotos nodarbībām par konkrētiem krimināltiesību jautājumiem. Nezinu, vai esmu tik neuzticama, vai arī nepatikusi kāda šerpāka publikācija, grūti spriest, taču biju spiesta atteikt nodarbības, jo bez prakses pārzināšanas nevar iet pie tiesnešiem, bet teoriju viņi māk izlasīt paši. Nedomāju, ka bez prakses materiāliem var iet arī auditorijā pie studentiem, ja man, piemēram, ar maģistrantiem jārūnā par noziedzīgu nodarījumu kvalifikācijas problēmām. Tas ir kurss, kur nevar atkārtot iepriekšējos gados identificētās

problēmas, ir jāpārzina esošā situācija, bez tā saruna nebūs pilnīga un gala rezultātā tas negatīvi ietekmē arī topošo praktiķu zināšanu līmeni.

[22] Pēdējais, par ko gribēju runāt, ir jautājums par tiesisko regulējumu vai pareizāk par tāda neesamību, kā tiesai rīkoties gadījumā, ja tā nepiekrīt apsūdzībai un nodarījumā saskata smagāka noziedzīga nodarījuma pazīmes salīdzinājumā ar inkriminēto. Kriminālprocesa likuma 514. panta pirmās daļas 2. punktā noteikts, ka apspriedes laikā tiesa apspriežu istabā lemj, kurā Kriminālikuma pantā, tā daļā, punktā noziedzīgais nodarījums paredzēts. Pieņemsim, ka manis minētajā piemērā par to jaundzimušo, kuru pēc piedzimšanas ielika kastē un atstāja pagrabā nomirt, tiesa tomēr būtu saskatījusi slepkavību, bet apsūdzība pastāvētu uz atstāšanu bez palīdzības. Notiesāšanas gadījumā spriedums būs nelikumīgs, taču arī likumu par smagāku noziedzīgu nodarījumu tiesa piemērot nedrīkst. Vienā spriedumā es lasīju apmēram tā – te nav inkriminētā noziedzīgā nodarījuma sastāva, taču prokurors nepiekrīt pārkvalificēt uz smagāku, tāpēc jānotiesā tā, kā norādīts apsūdzībā. Arī apelācijas instances tiesa nevarēs piemērot likumu par smagāku noziedzīgu nodarījumu, ja to nebūs lūdzis prokurors savā protestā vai cietušais savā sūdzībā, vai ja prokurors cietušā sūdzību neatbalsta. Līdz kasācijas instancei šādi nolēmumi parasti nemaz nenonāk, taču arī tā nolēmumu tiesiskumu pārbauda tikai tadā gadījumā, ja kasācijas sūdzībā vai protestā izteiktā prasība pamatota ar Kriminālikuma pārkāpumu vai Kriminālprocesa likuma būtisku pārkāpumu (573. pants), pat saskatot acīmredzami kļūdainu nodarījuma kvalifikāciju vai neadekvātu sodu.

[23] Ja jau likumdevējs ir deklarējis, ka, izņemot likumā noteiktos gadījumus, kad var tikt sastādīts priekšraksts par sodu, personu atzīt par vainīgu noziedzīga nodarījuma izdarīšanā un uzlikt kriminālsodu var tikai tiesa ar savu spriedumu un saskaņā ar likumu, tad likumdevējam šāda iespēja arī jānodrošina.

Asoc.prof. Dr.iur. Jautrite BRIEDE,
 Augstākās tiesas senatore,
 Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes asociētā profesore

JUDIKATŪRAS IETEKME UZ ADMINISTRATĪVO TIESĪBU ATTĪSTĪBU LATVIJĀ

Kā norādījis Egils Levits, jēdziens “tiesu prakse” nav tas pats, kas “judikatūra”. “Tiesu prakse” ir plašāks, primāri socioloģisks jēdziens, kas ietver tiesas darbību sabiedrības kontekstā. Var būt laba un slikta tiesu prakse. “Judikatūra” turpretim ir šaurāks, tīri juridisks jēdziens. Tas nozīmē (galvenokārt augstāko) tiesu nolēmumu kopumu, kas ir pieejami sabiedrībai (publicēti) un kas satur abstraktas juridiskas atziņas. Pie judikatūras nepieder, piemēram, atcelti un acīmredzami kļūdaini spriedumi (taču tie pieder pie tiesu prakses).¹

Šajā referātā ietekme uz administratīvo tiesību attīstību tiks aplūkota, pamatā runājot par judikatūru, tomēr nedaudz tiks aplūkota arī tiesu prakse plašākā nozīmē.

1. JUDIKATŪRAS IETEKME UZ TIESISKO REGULĒJUMU

1.1. Ietekme uz administratīvā procesa regulējumu

Administratīvo tiesu judikatūra un prakse pirmām kārtām ir ietekmējusi administratīvā procesa tiesiskā regulējuma attīstību. Tas attiecas gan uz administratīvo procesu iestādē, gan tiesā.

Attiecībā uz administratīvo procesu iestādē kā viens no piemēriem minams vispārīgais administratīvais akts. Sākotnēji Administratīvā procesa likumā² vispārīgā administratīvā akta gadījums vispār nebija ietverts. Tomēr prakse parādīja, ka lēmumiem, kuri izdoti attiecībā uz individuāli nenoteiktu personu loku, kas atrodas konkrētos un identificējamos apstākļos, atsevišķos gadījumos ir nepieciešams atšķirīgs regulējums. Tiesu praksē tika identificēti vairāki problemātiskie

jautājumi, piemēram, vispārīgā administratīvā akta paziņošana, apturēšanas problemātika šāda akta apstrīdēšanas vai pārsūdzēšanas gadījumā.³ Sākotnēji pastāvošie likuma robeži tika aizpildīti tiesu praksē, taču vēlāk attiecīgi tika papildinātas vairākas Administratīvā procesa likuma normas, ieskaitot administratīvā akta definīciju.⁴

Līdzīgi problēmjautājumi radās arī sakarā ar faktiskās rīcības definīciju un tās regulējumu. Šajā sakarā īpaši pieminams ir Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta un Judikatūras nodaļas veiktais tiesu prakses vispārīgums „Faktiskās rīcības jēdziens – pazīmes un to interpretācija”.⁵ Kā norādīts vispārīgumā, tas tika sagatavots īsi pirms tam, kad 2006. gada 1. decembrī spēkā stājās Administratīvā procesa likuma grozījumi, tostarp arī attiecībā uz faktiskās rīcības skaidrojumu. Likumdevēja mērķis nebija ar minēto grozījumu konceptuāli grozīt līdz tam tiesu praksē izveidojušos izpratni par faktiskās rīcības jēdzienu, bet gan to tikai uzlabot – padarīt skaidrāku.⁶ Praktiski arī šajā gadījumā likumā lielā mērā tika iestrādātas tiesu prakse izkristalizētās atziņas.

Attiecībā uz administratīvo procesu tiesā jo īpaši pieminams ir pagaidu aizsardzības līdzekļu - administratīvā akta apturēšanas un pagaidu noregulējuma - tiesiskais regulējums. Arī šeit jāatsaucas uz Augstākās tiesas tiesu prakses vispārīgumu „Pagaidu tiesas aizsardzības līdzekļu piemērošana administratīvajā procesā tiesā”.⁷ Kā norādīts vispārīgumā, Administratīvā procesa likumā ir iekļauti vērienīgi grozījumi, kas skar arī pantus, kuri regulē pagaidu tiesas aizsardzības līdzekļus. Grozījumi lielākoties ir veidoti, ņemot vērā tiesu praksē identificētās problēmas.⁸

Arī citi grozījumi Administratīvā procesa likuma tiesas daļā lielākoties izdarīti, reaģējot uz tiesu praksē identificētajām problēmām. Kā vienu no cilvēktiesības aizsargājošiem mehānismiem jānorāda Administratīvā procesa likumā 2008. gadā iekļauto iespēju iesniegt tiesā pieteikumu arī par administratīvā akta izdošanas procesā pieļauta procesuālā pārkā-

³ Sk., piemēram, Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta 2006. gada 19. septembra lēmumu lietā Nr. SKA-523. Publicēts www.at.gov.lv (aplūkots 01.10.10)

⁴ Administratīvā procesa likuma 1.panta trešā daļa

⁵ Faktiskās rīcības jēdziens – pazīmes un to interpretācija. Latvijas Republikas Augstākās tiesas tiesu prakses vispārīgums. 2006. gads. www.at.gov.lv (aplūkots 01.10.10).

⁶ Sk. vispārīguma 4. lpp.

⁷ Pagaidu tiesas aizsardzības līdzekļu piemērošana administratīvajā procesā tiesā. Latvijas Republikas Augstākās tiesas tiesu prakses vispārīgums. 2008. gads. www.at.gov.lv (aplūkots 01.10.10).

⁸ Sk. vispārīguma 3. lpp.

¹ Egils Levits. Par tiesiskās vienlīdzības principu. Latvijas Vēstnesis, Nr.68, 08.05.2003

² Administratīvā procesa likums: LR likums, Latvijas Vēstnesis, Nr.164, 14.11.2001

puma konstatēšanu, nepārsūdzot pašu administratīvo aktu.⁹

1.2. Blakus lēmumi, ar kuriem valsts pārvaldei ir norādīts uz trūkumiem normatīvajā regulējumā

Viens no veidiem, kā administratīvās tiesas ir ietekmējušas tiesisko regulējumu, ir blakus lēmumi, ar kuriem Ministru kabinetam vai citām valsts pārvaldes iestādēm ir norādīts uz trūkumiem tiesību normās.

Šajā sakarā jo īpaši pieminams ir Senāta Administratīvo lietu departamenta blakus lēmums lietā SA-5/2006. Izskatot konkrēto lietu, Senāta Administratīvo lietu departaments atzina, ka valsts nav radījusi mehānismu, kas ļautu novērst Politisko partiju (organizāciju) finansēšanas likuma pārkāpumus savlaicīgi, neradot draudus tiesisku vēlēšanu norisei. Tāpat Senāts norādīja, ka modernā demokrātiskā valstī vēlēšanas tiešā veidā nevar būt atkarīgas no finansējuma apmēra. Ņemot to vērā, Senāta Administratīvo lietu departaments nolēma pieņemt blakus lēmumu, vērojot Ministru kabineta uzmanību uz nepieciešamību izveidot efektīvu vēlēšanu norises tiesiskuma kontroles mehānismu.¹⁰

Analizējot nolēmumus minētajā lietā, Egils Levits norādīja, ka šis uzaicinājums bija jāsaprot plašāk un dziļāk, un uzrunātām bija jājūtas ne tikai Ministru kabinetam, bet arī pašai Saeimai – gan kā parastajam likumdevējam, gan kā konstitucionālajam likumdevējam. Senāts, noraidot prasību atzīt šīs Saeimas vēlēšanas par prettiesiskām, deva Saeimai laiku Latvijas pilsoņu interesēs šo jautājumu sakārtot atbilstoši mūsdienu demokrātijas standartiem, lai Latvija pat gluži teorētiski vismaz šajā ziņā vairs nevarētu tikt uzskatīta par "defektīvu demokrātiju".¹¹

Izpildot blakus lēmumu, Ministru prezidents deva tieslietu ministram uzdevumu¹² izveidot darba grupu, lai izvērtētu vēlēšanu tiesisko regulējumu. Darba grupā tika izstrādāta Konceptija par vēlēšanu tiesiskā regulējuma pilnveidošanu.¹³ Rezultātā tika pieņemti grozījumi vairākos likumos. Jo īpaši jānorāda 2009. gada 15. janvārī likumā "Par priekšvēlēšanu aģitāciju pirms Saeimas vēlēšanām un Eiropas Parlamenta vēlēšanām" iekļautie grozījumi attiecībā uz priekšvēlēšanu aģitācijas kontroles kārtību, atbilstoši kuriem Korupcijas novēršanas un apkarošanas birojam ir piešķirtas samērā plašas pilnvaras šajā kontrolē.¹⁴

Ar 2009. gada 12. novembra blakus lēmumu lietā SKA-378/2009 tika vēsta Ministru kabineta uzmanība uz nepieciešamību izvērtēt valsts pārvaldes funkcijas un uzdevuma – apmācīt meža īpašniekus un citas personas par mežsaimniecības jautājumiem un attiecīgo normatīvo aktu prasībām – atbilstību (nepieciešamību) valsts pārvaldes mērķiem mežsaimniecības jomā. 2010. gada 14. maijā tika izdarīti grozījumi Meža likumā. Kā norādīts grozījumu likumprojekta anotācijā¹⁵, grozījumi tika izstrādāti un pieņemti, pildot minēto Senāta Administratīvo lietu departamenta blakus lēmumu.

1.3. Vēšanās Satversmes tiesā

Administratīvās tiesas ir ietekmējušas administratīvo tiesību attīstību, arī pamatojoties uz Administratīvā procesa liku-

ma 104. panta otrajā daļā noteiktajām tiesībām (arī pienākumu) vērsties ar pieteikumu Satversmes tiesā. Pamatojoties uz administratīvo tiesu pieteikumiem, Satversmes tiesā ir ierosinātas vairāk kā 10 lietas. Vairākās no tām Satversmes tiesa ir atzinusi apstrīdēto tiesību normu par neatbilstošu Satversmei.¹⁶

Vairākās no lietām Satversmes tiesa ir izbeigusi tiesvedību lietā tā iemesla dēļ, ka likumdevējs pēc lietas ierosināšanas ir grozījis attiecīgo regulējumu. Piemēram, Satversmes tiesa 2009. gada 18. jūnijā pēc Administratīvās rajona tiesas pieteikuma ierosināja lietu "Par Reliģisko organizāciju likuma 10. panta trešās daļas trešā teikuma atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 99. pantam un Eiropas Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 9. pantam", bet 2009. gada 29. oktobrī Saeima izslēdza apstrīdēto normu no Reliģisko organizāciju likuma.¹⁷

Vienlaikus jāatzīst, ka starp izskatītajām lietām Satversmes tiesā ir arī tādas, kurās Satversmes tiesa ir atzinusi, ka attiecīgā tiesību norma ir atbilstoša Satversmei, bet pieteicēja - administratīvā tiesa - ir nepareizi interpretējusi attiecīgo tiesību normu.¹⁸ Tomēr arī šajās lietās Satversmes tiesa lielākoties ir devusi izvērstu apstrīdētās tiesību normas interpretāciju, tādējādi dodot pienesumu juridiskās domas attīstībai.

Jo īpaši šajā sakarā pieminams ir Satversmes tiesas 2007. gada 28. februāra lēmums par tiesvedības izbeigšanu lietā, kas bija ierosināta par atsevišķu likuma "Par ārvalstnieku un bezvalstnieku iecelošanu un uzturēšanos Latvijas Republikā" un Imigrācijas likuma normu atbilstību Satversmei.¹⁹ Satversmes tiesas lēmums šajā lietā izraisīja samērā plašas diskusijas juristu starpā, tādējādi rosinot juridiskās domas attīstību par samērīguma principa piemērošanu.²⁰ Protams, tas ietekmēja arī administratīvo tiesu judikatūru.

2. TIESĪBU PRINCĪPU ATVASINĀŠANA UN ATTĪSTĪŠANA ADMINISTRATĪVO TIESU PRAKSĒ

Administratīvo tiesu judikatūrā samērā plaši ir skaidroti Administratīvā procesa likumā un Valsts pārvaldes iekārtas likumā tiešā tekstā ietvertie vispārējie tiesību principi. Jo īpaši bieži piemērots un tādējādi arī ir skaidrots saturs samērīguma un tiesiskās paļāvības aizsardzības principam.

Vienlaikus administratīvo tiesu praksē ir izkristalizējušies vairāki principi, kas tiešā tekstā nav minēti ne Administratīvā procesa likumā, ne citos normatīvajos aktos.

Tā, piemēram, viens no principiem, kas izriet gan no Eiropas Padomes rezolūcijas „Par individuālo aizsardzību attiecībā uz valsts institūciju aktiem”²¹, gan Eiropas Savienības tiesu prakses²², ir *pamatojuma* princips. Šis princips Latvijas normatīvajos aktos tiešā tekstā nav nostiprināts. Administratīvo

¹⁶ Piemēram, Satversmes tiesas spriedums lietā Nr.2007-23-01 "Par likuma "Par nodokļiem un nodevām" (2000. gada 13. aprīļa likuma redakcijā) 33.¹ panta pirmās daļas vārdu "ne biežāk kā vienu reizi trijos gados" atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1. pantam"

¹⁷ Satversmes tiesas 2009. gada 10. novembra lēmums par tiesvedības izbeigšanu lietā Nr. 2009-13-0106. www.satv.tiesas.gov.lv (aplūkots 01.10.2010.)

¹⁸ Piemēram, Satversmes tiesas spriedums lietā Nr.2009-94-01 „Par Pilsonības likuma pārejas noteikumu 1. punkta pirmā teikuma vārdu „ja reģistrācija notiek līdz 1995. gada 1. jūlijam” un otrā teikuma atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 1. un 2. pantam, kā arī Latvijas PSR Augstākās Padomes 1990. gada 4. maija deklarācijas „Par Latvijas Republikas neatkarības atjaunošanu” preambulai”

¹⁹ Satversmes tiesas 2007. gada 28. februāra lēmums par tiesvedības izbeigšanu lietā Nr. 2006-41-01. www.satv.tiesas.gov.lv (aplūkots 01.10.2010)

²⁰ Sk. arī Egils Levits. *Samērīguma princips un obligātais administratīvais akts. Jurista Vārds*, Nr.13 (466) 27.03.2007

²¹ Eiropas Padomes Ministru komitejas 1977. gada 28.decembrī Ministru deputātu 257. sanāsmē apstiprinātā rezolūcijas (77)31 4. princips

²² Sk., piemēram, Eiropas Savienības Vispārējās tiesas (Pirmās instances tiesas) 2009. gada 30. septembra sprieduma lietā T-161/05 111.-134. punktu. www.curia.europa.eu (aplūkots 01.10.2010)

⁹ Administratīvā procesa likuma 184. panta otrā daļa

¹⁰ Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta 2006. gada 3. novembra spriedums lietā SA-5/2006

¹¹ Egils Levits. Nozīmīgs spriedums par vēlēšanām. *Jurista Vārds*, 19.12.2006

¹² Ministru prezidenta 2007. gada 18. janvāra rezolūcija Nr.47/SAN-3770

¹³ Konceptija par vēlēšanu tiesiskā regulējuma pilnveidošanu. Apstiprināta ar Ministru kabineta 2007. gada 1. augusta rīkojumu Nr.481

¹⁴ LR likums „Grozījumi likumā „Par priekšvēlēšanu aģitāciju pirms Saeimas vēlēšanām un Eiropas Parlamenta vēlēšanām”, Latvijas Vēstnesis, 17 (4003), 30.01.2009; 33.-34.pants

¹⁵ <http://titania.saeima.lv/LIVS/SaeimaLIVS.nsf/0/871C9DA4D75607AFC22576F5004C2579?OpenDocument> (aplūkots 01.10.10)

tiesu judikatūrā šis princips ir piemērots, skaidrots un attīstīts. Tā piemēram, Senāta Administratīvo lietu departaments ir norādījis, ka atbilstoši administratīvajā procesā esošajam administratīvā akta pamatojuma principam privātpersonai ir tiesības zināt, kāds ir tai izdotā nelabvēlīgā administratīvā akta pamatojums. Savukārt iestādei ir pienākums personai nelabvēlīgajā administratīvajā aktā pienācīgā kārtā sniegt pamatojumu, kas personai būtu saprotams.²³ Savukārt citā lietā Senāta Administratīvo lietu departaments ir analizējis, kādos gadījumos nepilnības administratīvā akta pamatojumā var uzskatīt par tik būtisku pārkāpumu, kuru dēļ administratīvais akts ir atceļams, un kādos gadījumos tas nav būtisks pārkāpums, kā arī norādījis administratīvā akta pamatojuma pienācīguma izvērtēšanas kritērijus.²⁴

Pieminams ir arī *reformatio in peius*²⁵ aizlieguma princips nodokļu sodu lietās. Tā lietā Nr.543/2006 Senāta Administratīvo lietu departaments, analizējot Eiropas Cilvēktiesību tiesas praksi un Latvijas nodokļu tiesību normas, secināja, ka *reformatio in peius* nodokļu soda naudas pārskatīšanas gadījumā, ja pārskatīšanas process ierosināts uz nodokļu maksātāja iesnieguma pamata, nav pieļaujams.

Jāatzīmē, ka Senāts ar šo spriedumu mainīja savu iepriekšējo praksi. Prakses maiņa bija attaisnojama ar to, ka tiesa bija guvusi jaunu juridisku atziņu, kas labāk piemērota lietas risinājumam nekā līdzšinējā juridiskā atziņa.²⁶

Vēlāk *reformatio in peius* aizlieguma principu Senāta Administratīvo lietu departaments piemēroja arī attiecībā uz apelācijas instances tiesu administratīvo pārkāpumu lietās.²⁷

Administratīvo tiesu praksē izkristalizējušies arī atsevišķi administratīvās tiesvedības principi. Piemēram, pieteikuma vērtējums par labu pieteicējam un procesuālās ekonomijas princips.

3. JUDIKATŪRAS IETEKME UZ VALSTS PĀRVALDES PRAKSI

Lielu ietekmi administratīvo tiesu darbība ir atstājusi uz valsts pārvaldi.

Ir krietni uzlabojies valsts pārvaldes iestāžu izdoto administratīvo aktu saturs. Ja pirms 2004. gada daudzos lēmumos nebija atsauce uz piemērotajām tiesību normām, nemaz nerunājot par plašāku administratīvā akta pamatojumu, tad tagad, tieši pretēji, salīdzinoši maz ir tādu administratīvo aktu, kuros šīs sastāvdaļas nav iekļautas.

Valsts pārvaldes darbību administratīvās tiesas ietekmējušas arī pieņemot blakus lēmumus, ar kuriem vērsta uzmanība uz nepareizu valsts pārvaldes praksi, jo īpaši normatīvā regulējuma neievērošanu.

Piemēram, lietā SKA- 495/2007 Senāta Administratīvo lietu departaments secināja, ka trešā persona pretēji tam, kas noteikts likumā, pēc lietas ierosināšanas tiesā ir turpinājusī būvdarbus. Jūrmalas pilsētas būvvaldei kā būvniecības procesu uzraugošajai institūcijai bija jāveic visi iespējamie pasākumi, lai apturētu būvatļaujas darbību, taču tā nebija

iejaucusies. Tāpēc ar 2007. gada 27. augusta blakus lēmumu Senāta Administratīvo lietu departaments vērsa Jūrmalas pilsētas būvvaldes uzmanību uz nepieciešamību turpmāk uzraudzīt, lai tiek ievērotas Administratīvā procesa likuma 185. panta prasības, tas ir, lai pēc pieteikuma iesniegšanas tiesā par būvatļaujas atcelšanu tiktu apturēti būvdarbi objektā, kura būvniecībai izdotā būvatļauja tikusi pārsūdzēta tiesā, izņemot gadījumus, kad būvatļaujas darbība ar tiesas lēmumu tiek atjaunota.²⁸

Kādā citā lietā Senāta Administratīvo lietu departaments vērsa valsts sabiedrības ar ierobežotu atbildību „Rīgas psihiatrijas un narkoloģijas centrs” uzmanību uz to, ka tā precīzi neievēro Ministru kabineta 2005. gada 11. janvāra noteikumu Nr.15 „Kārtība, kādā nosakāma alkohola koncentrācija asinīs un izelpotajā gaisā un konstatējams narkotisko vai citu apreibinošo vielu iespajds” normas, veicot transportlīdzekļu vadītāju medicīnisko pārbaudi. Blakus lēmumā tika arī norādīts, ka nepieciešams nodrošināt, lai ārstniecības iestādē transportlīdzekļu vadītājiem netiktu veiktas minētajos noteikumos neparedzētas procedūras.²⁹

Savukārt ar 2009. gada 26. janvāra blakus lēmumu Senāts norādīja Jūrmalas sabiedrisko pakalpojumu regulatoram uz taisnīguma principu un uzdeva tam veikt pasākumus, lai ievērotu tiesību normu prasības.³⁰

4. ADMINISTRATĪVO TIESĪBU „BALTO PLANKUMU” AIZPILDĪŠANA

Latvijas rakstītajās tiesībās un pat tiesību teorijā ir vairāki „baltie plankumi”. Tāds, piemēram, ir attiecībā uz publisko tiesību līgumiem³¹ un publisko lietu tiesībām. Kaut arī Valsts pārvaldes iekārtas likumā ir iekļautas vairākas norādes uz publisko tiesību līgumiem, tiesu praksē ir atklājies, ka regulējums ir diezgan nepilnīgs.

Jo īpaši slikti regulēta ir tiesību joma, kas attiecas uz rīcību ar publiskajām lietām un to speciālo izmantošanu.³² Administratīvo tiesu praksē pamazām sāk izkristalizēties atziņas, kas attiecas uz šo jomu.

Tā, piemēram, Senāta Administratīvo lietu departaments norādīja, ka valstij ir pienākums nodrošināt, lai tās īpašumā esošās publiskās lietas tiktu izmantotas atbilstoši sabiedrības interesēm. Sabiedrības intereses ir jāievēro gan gadījumos, kad publisko lietu var izmantot ikviens, gan gadījumos, kad publiskā lieta tiek nodota sevišķajai izmantošanai. Nododot publisko lietu sevišķajai izmantošanai, valsts netiek atbrīvota no publisko tiesību principu, tostarp vienlīdzības un diskriminācijas aizlieguma principu ievērošanas. Ja iestāde atzīst, ka publiskās lietas nodošana sevišķajai izmantošanai ir lietderīga, tai saskaņā ar vienlīdzības principu ir jānodrošina, lai ikvienam būtu vienlīdzīgas iespējas pretendēt uz publiskās lietas nodošanu sevišķajai izmantošanai. Tāpat iestādei jāvērtē, vai ir attaisnojami publiskās lietas izmantošanu piešķirt tikai noteiktam personu lokam un vai tādā veidā netiek sniegts nepamatots valsts atbalsts kādam atsevišķam komersantam.³³

²³ Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta 2006. gada 3. oktobra spriedums lietā SKA-372. Npublicēts.

²⁴ Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta 2006. gada 14. novembra spriedums lietā Nr.432. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta spriedumi un lēmumi 2006, Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2007, 146.-151. lpp.

²⁵ Administratīvā akta pasliktināšana apstrīdēšanas procesā

²⁶ Sk. Jānis Neimanis. Judikatūra un tās saistošais spēks. Jurista Vārds Nr.9 (364), 08.03.2005

²⁷ Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta 2008. gada 23. oktobra spriedums lietā Nr.164. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta spriedumi un lēmumi 2008, Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2009, 211.-216.lpp.

²⁸ Senāta Administratīvo lietu departamenta 2007. gada 27. augusta blakus lēmums lietā Nr. SKA- 495/2007. Npublicēts.

²⁹ Senāta Administratīvo lietu departamenta 2009. gada 7. oktobra blakus lēmums lietā Nr. SKA-161/2009. Npublicēts.

³⁰ Senāta Administratīvo lietu departamenta 2009. gada 26. janvāra blakus lēmums lietā Nr. SKA-40/2009. Npublicēts.

³¹ Par publisko tiesību līgumiem vairāk sk. Ieva Viškere. Publisko tiesību līgumi un to kontrole administratīvajā procesa kārtībā. Jurista Vārds, Nr.5 (558), 03.02.2009

³² Par publisko lietu tiesībām sk. Andris Rimša. Personas subjektīvās publiskās tiesības uz publisko lietu izmantošanu. Jurista Vārds, Nr.41 (584), 13.10.2009

³³ Sk. piemēram, Senāta Administratīvo lietu departamenta 2010. gada 22. februāra lēmumu lietā Nr. SKA-101/2010. Npublicēts.

Prof. Dr.iur. Kristīne STRADA-ROZENBERGA,
Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes dekāne

LATVIJAS TIESĪBZINĀTNIĒKU ATZIŅAS LATVIJAS AUGSTĀKĀS TIESAS NOLĒMUMOS

Kāds viedais savulaik teicis – teorija bez prakses ir tukša, bet prakse bez teorijas ir akla. Bezierunu piekrišana šādi atziņai un zinātniskais pasākums, kas veltīts judikatūras lomai mūsdienu sabiedrībā vedināja uz domu nedaudz pievērsties jautājumam par to, cik lielā mērā mūsdienu tiesību zinātne ir ietekmējusi mūsdienu tiesībspējošanas praksi Latvijas Republikas Augstākajā tiesā. Šim nolūkam tika veikts neliels pētījums par Latvijas tiesībspējošanu atziņu izmantošanu Augstākās tiesas tiesu palātu un Senāta departamenta nolēmumos laika periodā no 2007. līdz 2010. gadam.

Pētījumā izmantotie avoti

Viens no pētījumā izmantotajiem avotiem bija tiesu nolēmumu datu bāze jeb TIS. Varu pievienoties Liholajas kundzes norādītajam, ka zinātniekam iegūt pieeju šai datu bāzei ir grūtāk nekā iegūt pieeju valsts noslēpumam. Arī man tika atļauta tikai terminētā pieeja, un, no vienas puses, jāuzteic šīs sistēmas administratori, kas ļoti uzmana termiņus, un dienā, līdz kurai atļauja bija izdota, tā arī tika noņemta. Tai pašā laikā es vēlos izteikt pateicību, ka terminētā atļauja man tika piešķirta, jo bez tās šī pētījuma veikšana būtu būtiski apgrūtināta.

Otrs avots bija Tiesu namu aģentūras publicētie Augstākās tiesas 2007. un 2008. gada nolēmumu apkopojumi.

Trešais avots - Augstākās tiesas tiesnešu un senatoru aptauja, kas, salīdzinot ar pārējiem diviem avotiem, sniedza vispilnīgāko priekšstatu.

Vispārējās tendences

Raksturojot vispārējās tendences Latvijas tiesībspējošanu darbu izmantošanā Augstākās tiesas nolēmumos, atzīstams, ka vismazāk atsauču uz publicētiem teorētiskiem pētījumiem ir krimināllietās pieņemtajos nolēmumos. Pārstāvēt šo sfēru, to saku ar nožēlu, jo krimināltiesību zinātnē mums ir ļoti daudz kvalitatīvi rakstošu zinātnieku. Te gan nevar neatzīmēt, ka krimināllietās vairāk nekā citās sfērās sadarbībā ar tiesībspējošanu tiek izmantotas citas formas, pie kurām atgriezīšos nedaudz vēlāk.

Visdaudzveidīgākās atsauces uz publicētiem teorētiskiem pētījumiem ir administratīvajās lietās pieņemtajos nolēmumos. Te var redzēt ļoti lielu teorijas un prakses sasaisti, un avotu uzskaitījums ļauj secināt, ka šie tiesneši patiešām izmanto ļoti plašu avotu loku, tai skaitā arī ārvalstu avotus, kas nav raksturīgi ne civilīetās, ne krimināllietās.

Visos procesus veidos dominē teorētisko pētījumu izmantošana materiālo tiesību jomā. Mazāk atsauces uz tiesībspējošanu atziņām izmantotas procesuālo jautājumu risinājumos. Te gan nevar neatzīmēt, ka civiltiesāšanās kārtībā pieņemtajos nolēmumos visbiežākā atsauce ir uz Civilprocesa komentāriem. Tai pat laikā, iepazīstoties ar citēšanas apjomu, citātu izmantošanu argumentācijā, atzīstams, ka arī civilīetās dominē tiesībspējošanu atziņu izmantošana materiālo tiesību normu skaidrojumos, piemērošanas pamatojumā.

Citējamie autori

Veicot šo pētījumu, kā Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes dekānei bija arī mazliet savtīga interese, kuras pamatā vēlme noskaidrot, vai patiesībai atbilst dažkārt izskanējušais pieņēmums, ka tieši Latvijas Universitātes pasniedzēju-zinātnieku atziņas visvairāk izmantotas tiesu nolēmumos. Iegūtie dati sniedz diezgan uzskatāmu atbildi.

Izmantojot meklēšanas funkciju TIS, tika atklāts, ka civilīetās citējamie autori ir Vladimirs Bukovskis, Vasilijš Sinaiskis, Kalvis Torgāns, Erlens Kalniņš, Aigars Strupiņš, Evija Slicāne.

Savukārt avoti, kuri visvairāk citēti tiesu nolēmumos, kuri pieņemti civiltiesāšanās kārtībā, ir:

- Civilprocesa likuma komentāri – R., TNA, 2006
- K.Torgāns. Saistību tiesības 1.daļa – R., TNA, 2006
- K.Torgāns. Saistību tiesības 2.daļa – R., TNA, 2008
- Civillikuma komentāri: Saistību tiesības – R., Mans īpašums, 1998

- Civillikuma komentāri. 4. daļa. Saistību tiesības – R., Mans īpašums, 200
 - E.Kalniņš. Privāttiesību teorija un prakse. Raksti privāttiesībās – R., TNA, 2005
 - A.Grūtups, E.Kalniņš. Civillikuma komentāri 3.daļa Lietu tiesības. Īpašums R., TNA, 2002
 - A.Strupišs. Komerclikuma komentāri. A.daļa, A.Strupiša juridiskais birojs, 2003
 - K.Torgāns. Vainas un attaisnojuma meklējumi civiltiesībās//Jurista vārds, 2005. gada 31. maijs
 - E.Slicāne. Labas ticības princips un tā piemērošana Latvijas civiltiesībās//Jurista vārds, 2007. gada 6. februāris
 - K.Balodis. Labas ticības princips mūsdienu Latvijas civiltiesībās//Jurista vārds, 2002. gada 3. decembris
- Attiecībā uz krimināllietās pieņemtiem nolēmumiem atzīstams, ka autori ar neapgāžamu autoritāti līdz šim ir bijuši Valentija Liholaja, Uldis Krastiņš, Aivars Niedre. Savukārt citējamie avoti krimināllietās :
- U.Krastiņš, V.Liholaja, A.Niedre. Krimināllikuma zinātniski praktiskais komentārs – R., AFS, dažādi izdošanas gadi
 - U.Krastiņš, V.Liholaja, A.Niedre. Krimināltiesības. Vispārīgā un sevišķā daļa – R., TNA, 1999
 - V.Liholaja. Noziedzīgu nodarījumu kvalifikācija: likums un prakse- R., TNA, 2007

Administratīvajās lietās starp citētajiem autoriem redzam joprojām Vladimīru Bukovski, kā arī Jautriti Briedi.

Interesanti, ka starp citētajiem avotiem arī administratīvajās lietās ir Bukovska „Civilprocesa mācību grāmata”, kas uzskatāmi norāda uz to, ka kādas nozares pieminēšana nosaukumā nemulsina administratīvo lietu speciālistus pievērsties šī avota izmantošanai. Otrs izmantotākais avots ir 2005. gadā izdots rakstu krājums „Administratīvais process: Likums, prakse, komentāri”. Kā jau norādīts, administratīvajās lietās pieņemtajiem nolēmumiem raksturīga plaša teorētisko avotu daudzveidība.

Ievadot vaicājumu „TNA” (Tiesu namu aģentūra – viens no lielākajiem juridiskās literatūras izdevējiem) TIS meklēšanas sistēmā, attiecībā uz 2007.-2010. gadā pieņemtajiem, TIS esošajiem nolēmumiem, atklāts, ka atsauci uz Tiesu namu aģentūras nolēmumiem Augstākās tiesas Senāta Civillietu departaments ir izmantojis 16 nolēmumus, Krimināllietu departaments - 4, Administratīvo lietu departaments – 3 nolēmumos, Civillietu tiesu palāta – 19, Krimināllietu tiesu palāta – 4 nolēmumos.

Savukārt vaicājums „Jurista Vārds” vainagojās ar šādiem rezultātiem: Augstākās tiesas senatori 2007.-2010. gadā pieņemtajos, TIS esošajos nolēmumos, kopumā uz „Jurista Vārda” publikācijām atsaukušies 57 reizes, tais skaitā Civillietu departaments - 34, Administratīvo lietu departaments – 22 reizes, bet Krimināllietu departaments – 1 reizi, savukārt tiesu palātas – 20 reizes, attiecīgi Civillietu tiesu palāta 16, Krimināllietu tiesu palāta – 4 reizes.

Tiesnešu un senatoru aptaujas rezultātu analīze

Aptauja, kas tika veikta Augstākās tiesas senatoru un tiesnešu vidū, bija pētījuma interesantākā daļa, kas atklāja daudzveidīgāku ainu.

Aptaujas anketas iesniedza 31 no 45 Augstākās tiesas tiesnešiem. Liels paldies tiesnešiem, kuri ļoti operatīvi atsaucās un aizpildīja anketas. Tie attiecīgi bija 7 no 10 Civillietu departamenta senatoriem, 5 no 6 Krimināllietu departa-

menta senatoriem, 5 no 8 Administratīvo lietu departamenta senatoriem, 9 no 12 Civillietu tiesu palātas tiesnešiem un 5 no 9 Krimināllietu tiesu palātas tiesnešiem. Ir pārstāvēts vairums tiesnešu un senatoru, kas ļauj teikt, ka šī aptauja atspoguļo tiesnešu vairuma domas.

Turpmāk aplūkoti izvirzītie jautājumi un uz tiem sniegtās atbildes.

Jautājums: Vai Jūs nolēmumu pieņemšanā izmantojat Latvijas tiesībzinātnieku atziņas?

Izņemot vienu aptaujāto, kurš norādījis atbildi „dažreiz”, visi pārējie uz šo jautājumu snieguši apstiprinošu atbildi.

Jautājums: Vai zinātnieku atziņas izmantojat materiāltiesisko vai procesuāli tiesisko jautājumu risinājumam?

Pretēji atziņai, kas izveidojās, pētot TNA izdotos Augstākās tiesas nolēmumu apkopojumus un TIS esošos nolēmumus, aptaujā tiesneši atzinuši, ka tiesībzinātnieku atziņas bijušas svarīgas un tikušas izmantotas vienlīdz abās jomās.

Jautājums: Vai, izmantojot Latvijas tiesībzinātnieku atziņas, Jūs nolēmumā iekļaujat atsauces uz konkrētām publikācijām?

Lielākā daļa – 28 tiesneši – saka: jā, šī atsauce tiek izmantota. Trīs saka, ka nē.

Divi no tiesnešiem, kuri norādījuši, ka atsauce netiek iekļauta, ir Krimināllietu departamenta senatori, viens Civillietu tiesu palātas tiesnesis. Divi no tiesnešiem snieguši arī skaidrojumu savai rīcībai, norādot, ka „uzskatu par nepieciešamu norādīt tikai autoru”(1) un „sprieduma struktūru nosaka likuma normas, tas nav zinātnisks traktāts vai komentārs” (2). Šī iemesla dēļ cienījamais tiesnesis uzskata, ka nav nepieciešams norādīt autoru tai domai, kurai viņš pievienojas vai kuru izmanto.

Jautājums: Norādiet tiesībzinātniekus, kuru atziņas visbiežāk esat ņēmis vērā, pieņemot nolēmumus?

Šis bija viens no interesantākajiem jautājumiem. Tiesnešiem tika jautāts norādīt tās savas autoritātes tiesību jomā, kuru domās viņi ieklausās un kuru domas izmanto arī argumentējot savus nolēmumus.

No atbildēm redzams, ka mums ir viena neapgāžama juridiska autoritāte, un tas ir profesors Kalvis Torgāns, ko viennozīmīgi piemin gan palātu tiesneši, gan senatori. Kā zinātnieku, kura viedokli ieklausās, profesoru K.Torgānu norādījuši ne tikai tiesneši, kuri izspriež civillietas, bet arī gandrīz visi aptaujātie Administratīvo lietu departamenta senatori.

Kopaina par aptaujā iegūtu rezultātu ir šāda.

- Civillietu tiesu palātas tiesneši (kopumā aptaujāti 9) savās anketās iekļāvuši norādes uz šādiem zinātniekiem, kuru atziņas visbiežāk ņēmuši vērā: K. Torgāns (7 – šeit un turpmāk iekavās iekļautais skaitlis nozīmē, cik anketās attiecīgais zinātnieks norādīts), V. Bukovskis(6), V. Sinaiskis(3), E. Kalniņš (3), R. Krauze (2), A. Bitāns, Z. Gencs, A. Grūtups, F. Konradi, J. Neimanis, J. Rozenfelds, A. Valters, E. Virko
- Civillietu departamenta senatori (7): K. Torgāns (6), V. Bukovskis (5), V. Sinaiskis (4), E. Kalniņš (3), J. Rozenfelds (2), K. Balodis, A. Grūtups, J. Rozenbergs, J. Vēbers
- Krimināllietu tiesu palātas tiesneši (5): V. Liholaja (5), A. Judins (4), U. Krastiņš(2), K. Strada-Rozenberga (2), E. Levits, D. Mežulis

- Kriminālietu departamenta senatori (5): U. Kratiņš (4), V. Liholaja (4), Ā. Meikališa (2), D. Mežulis (2), K. Strada-Rozenberga (2), D. Podprigora, A. Niedre
- Administratīvo lietu departamenta senatori (5): J. Briede (4), E. Levits (4), K. Torgāns (4), V. Bukovskis (2), K. Dišlers (2), J. Neimanis (2), I. Ziemele (2), D. Rezevska, M. Mīts

Jautājums: Pēc kādiem kritērijiem vadāties, izlemjot, kuras publikācijas izmantot?

Sniegtās atbildes vispārīgā veidā ietvertas tālāk redzamajā tabulā

	CLTP	CLD	KLTP	KLD	ALD
Izmantoju publikācijas, kuras ir recenzētas	1			1	
Izmantoju tikai grāmatas, neizmantoju rakstus	1			1	
Izšķiroša ir publikācijas zinātniskā vērtība	7	6	5	2	5
Izšķiroša ir autora zinātniskā kvalifikācija	3		2	2	3
Cīts variants	1	1			

Redzams, ka absolūtais vairums tiesnešu norāda, ka izšķiroša ir publikācijas zinātniskā vērtība. Par to, vai izšķiroša ir autora zinātniskā kvalifikācija, domas dalās. Lielākā daļa norāda, ka izmanto tikai juridisko zinātņu doktoru publikācijas.

Bija iespēja atzīmēt arī Zinātņu padomes atzītus ekspertus, bet ir pamatotas aizdomas, ka liela daļa tiesnešu vispār nezina, ka ir procedūra, kad LZP atzīst kādu zinātnieku par atzītu ekspertu konkrētā zinātnes jomā, tai skaitā juridiskajā zinātnē (ar šo datu bāzi var iepazīties Latvijas Zinātņu padomes mājas lapā). Tā kā par šo procedūru un atzīšanas faktu pamatā ir informēti cilvēki, kas iesaistīti promocijas procesā, tad praktiskajā dzīvē šai datu bāzei ir visai maza nozīme.

Daudziem, zinātnisko vērtību meklējot, nav nozīmes, vai tā ir grāmata, vai raksts, vai tas publicēts recenzētā, vai recenzētā izdevumā. Galvenais ir publikācijā ietvertu domu pamatojums, cik tas ir izvērsts un kvalitatīvs.

Jautājums: Vai Jūs lietas izlemšanas gaitā esat rakstveidā lūdzis viedokli Latvijas tiesibzinātniekiem (konkrētai personai/ augstskolai u.tml.)?

Šāds jautājums tika uzdots, no personiskās pieredzes zinot, ka īpaši krimināltiesāšanās kārtībā ir arī citas saskarsmes formas, blakus publicētu atziņu izmantošanai tiesu nolēmumos.

Ar atbildi „jā” atbildēja tikai Kriminālietu departamenta senatori. Citi Augstākās tiesas tiesneši norādīja, ka viņi šādu formu neizmanto, minot arī iemeslus, kāpēc tā nedara. Tādēļ atliek analizēt tikai kriminālietu tiesu praksi šajā jomā.

Jautājums: Kāda tiesiskā daba ir šādam īpaši izteiktam viedoklim?

Vairums tiesnešu atzīst, ka vienīgi izzinoša un viedokli formulējoša daba. Un, kā liecina prakse, atsauces uz šādiem īpaši gatavotiem atzinumiem tiesneši spriedumos neiekļauj, lai arī atsevišķos gadījumos šos atzinumus pārraksta vārds vārdā. Protams, ir liels prieks, ka tas tā tiek darīts, un mūsu - tiesibzinātnieku - domām pievienojas, taču, iespējams, procesa dalībniekiem būtu arī interesanti zināt, kur šī doma ir radusies. Interesanta ir atbilde, ko dod Administratīvo lietu departamenta senatori, kuri paši neizmanto šādu metodi, bet iesaka kolēģiem: šādus pēc īpaša lūguma tapušus atzinumus skatīt kā autoritatīvus viedokļus, ko varētu izmantot argumentācijai, protams, norādot, kurš šo viedokli ir sniedzis.

Atzīstams, ka iespējams, šī varētu būt tā joma, kur šāda sadarbību būtu pat veicināma apstākļos, kurus raksturo nemitiga tiesību normu grozīšana, un līdz ar to objektīvu iemeslu dēļ nevar rasties padziļināta satura publikācijas, lielas monogrāfijas vai lieli pētījumi. Ja tiesneši nesaskata tiesisko pamatojumu to darīt jau esošā likuma ietvaros, iespējams, ir jādodomā par izmaiņām, par piemēru ņemot kaut vai citās nozarēs atzīto kārtību, piemēram, Satversmes tiesas reglamentā tieši paredzēto iespēju iegūt pieaicinātas personas viedokli, tai skaitā juridiskajos jautājumos.

Tiesu prakses vispārinājumi

Kā vēl viena tiesību zinātnieku un tiesnešu sadarbības forma norādāma tiesibzinātnieku piedalīšanās dažādu tiesu prakses apkopojumu u.tml. veikšanā. Lielākajā daļā gadījumu tiesu prakses apkopojumos gan nav norādes par to personu, kura veikusi apkopojošo un analizējošo darbu, tomēr domāju, ka neviena atbildīga tiesu amatpersona nenoliegtu tiesibzinātnieku nenovērtējamo ieguldījumu šajā darbībā, kuri nereti palikuši anonīmi un plašākai sabiedrībai nezināmi.

Kopumsavilkumā atzīstams, ka Augstākās tiesas nolēmumos salīdzinoši maz tiek ietvertas atsauces uz konkrētiem teorētiskiem pētījumiem. Tajā pašā laikā konstatējams, ka faktiski notiek daudz plašāka teorētisko avotu izmantošana. Ņemot vērā teikto, nolūkā precīzi atklāt prakses un teorijas nesaraucamo saistību un to kvalitātes savstarpējo nosacītību, var tikt izteikts aicinājums tiesnešiem plašāk izmantot zinātnes atziņas un iekļaut atsauces uz teorētiskiem pētījumiem tiesu nolēmumos, savukārt zinātniekiem – vairāk veikt uz praksi orientētus un praksē izmantojamus pētījumus.

Daļa konferences referentu un vadītāju: (no kreisās) Jānis Pleps, Jautrīte Briede, Veronika Krūmiņa, Pāvels Gruzīņš, Egils Levits, Kalvis Torgāns, Māris Vainovskis, Ineta Ziemele, Ingrīda Labucka, Zigmants Gencs, Daiga Rezevska

Augstāko tiesu priekšsēdētāji: Irmgarde Grisa (Austrija), Ivars Bičkovičs (Latvija), Marts Rasks (Igaunija), Gintars Križevičs (Lietuva)

Latvijas pārstāvji Eiropas tiesās kopā ar Augstākās tiesas priekšsēdētāju: (no kreisās) Eiropas Savienības Tiesas tiesnesis Egils Levits, Eiropas Cilvēktiesību tiesas tiesnese Ineta Ziemele, Vispārējās tiesas tiesnese Ingrīda Labucka un Augstākās tiesas priekšsēdētājs Ivars Bičkovičs

KONFERENCE FOTOGRAFIJĀS

Juridiskās fakultātes dekāne Kristīne Strada-Rozenberga un Saeimas Juridiskās komisijas priekšsēdētājs Mareks Segliņš

Latvijas un Austrijas Augstāko tiesu priekšsēdētāji Ivars Bičkovičs un Irmgarde Grisa

Konferences trešās daļas referenti Kalvis Torgāns, Ineta Ziemele un vadītājs Zigmants Gencs

Latgales apgabaltiesas priekšsēdētājs Andris Strauts un Augstākās tiesas senators Imants Freibergs

Ģenerālprokurors Ēriks Kalnmeiers un Ministru prezidenta padomnieks Jānis Bordāns

Tiesībsargs Romāns Apsītis (centrā)

Augstākās tiesas senators Zigmants Gencs un ES Vispārējās tiesas tiesnese Ingrīda Labucka

Klausītāju zāle, priekšējā rindā Zvērinātu advokātu padomes priekšsēdētājs Jānis Grīnbergs, ģenerālprokurors Ēriks Kalnmeiers, Ministru prezidenta padomnieks Jānis Bordāns, Rīgas apgabaltiesas priekšsēdētāja Sandra Strence

Satversmes tiesas priekšsēdētājs Gunārs Kūtris (no kreisās) un Augstākās tiesas senatori Kalvis Torgāns un Zigmants Gencs

Senatori Voldemārs Čiževskis un Pēteris Dzalbe

Juridiskās fakultātes dekāne Kristīne Strada-Rozenberga un Augstākās tiesas priekšsēdētājs Ivars Bičkovičs

Senatore Ināra Garda un Civillietu tiesu palātas priekšsēdētājs Gunārs Aigars

Pirms konferences otrās daļas

Austrijas Augstākās tiesas priekšsēdētāja Irmgarde Grisa un ECT tiesnese Ineta Ziemele

Senators Pāvels Gruzīņš

Senators Valerijans Jonikāns (centrā)

Augstākās tiesas senators Kalvis Torgāns, Zvērinātu notāru padomes priekšsēdētāja Ilze Pilsētņiece un Satversmes tiesas priekšsēdētājs Gunārs Kūtris

V

SENĀTA 15 GADI UN JUDIKATŪRAS VEIDOŠANĀS

**Zigrīda MITA, Augstākās tiesas
Judikatūras nodaļas vadītāja***

Ar Augstākās tiesas priekšsēdētāja 1996. gada 1. marta pavēli Augstākajā tiesā tika izveidota Plēnuma un tiesu prakses vispārīnāšanas daļa un noteikti tās uzdevumi un funkcijas. Par daļas vadītāju apstiprināta Olīta Ādama, pieredzējusi krimināltiesību speciāliste.

Šīs daļas uzdevums bija tiesu prakses apkopošana un materiālu sagatavošana izskatīšanai plēnumā. Augstākās tiesas plēnuma kompetencē ietilpa saistošu izskaidrojumu pieņemšana par likumu piemērošanu.

Ar 2002. gadu Plēnuma un tiesu prakses vispārīnāšanas daļas funkcijas tika paplašinātas. Daļas uzdevums bija vienveidīgas tiesu prakses veicināšana valstī, tiesu prakses materiālu pieejamības nodrošināšana lietu spriešanā, tiesību prakses publicēšana un sistematizēšana.

Tika veikts liela apjoma darbs, analizējot tiesu spriedumus pieļautos likuma pārkāpumus.

2002. gada 3. decembrī stājās spēkā likuma „Par tiesu varu” 49. panta 2. daļa un zaudēja spēku norma par plēnuma kompetenci saistošu izskaidrojumu pieņemšanā. Turpmākos gadus tiesu prakses

izpētei pastiprināta uzmanība tika pievērsta un secinājumi krimināltiesībās un civiltiesībās apspriesti semināros rajonu un apgabaltiesu tiesu tiesnešiem.

Kopš 2000. gada sākuma tiesu prakses pētījumi tika publicēti oficiālajā laikrakstā „Latvijas Vēstnesis”.

Tiesu prakses apkopojumi

15 gadu laikā krimināltiesību jomā Augstākajā tiesā veikti 54 tiesu prakses apkopojumi; civiltiesību jomā 34 un administratīvo tiesību jomā (kopš 2004. gada, kad tika izveidots Senāta Administratīvo lietu departaments) – 7 tiesu prakses apkopojumi.

No 2003. gada pētījumu veikšanā tika pieaicināti tiesību speciālisti, atzīti tiesību zinātnieki.

Tiesu prakses apkopojumu galvenais uzdevums ir vienveidīgas tiesu prakses ieviešana valstī. Kopš Augstākās tiesas plēnuma vairs nepieņēma saistošus izskaidrojumus, atsevišķu kategoriju lietu izskatīšanas prakse tika apspriesta tiesnešu kopsapulcē. Šāda apkopojuma rezultātu apspriešana un ieteikumi paaugstina darba autoritāti un liecina par tā aktualitāti.

Tiesnešu kopsapulcē izskatīti šādi tiesu prakses pētījumi:

Civiltiesību nozarē

- 1) tiesu prakse lietu izskatīšanā, kas izriet no mantošanas tiesībām;
- 2) par tiesu praksi, kas izriet no servitūtu tiesībām;
- 3) apelācijas un kasācijas instances tiesu prakse blakus sūdzību izskatīšanā par tiesu blakus lēmumiem;

Krimināltiesību nozarē

- 1) par lietu izskatīšanu par nelikumīgām darbībām ar finanšu instrumentiem un maksāšanas līdzekļiem;
- 2) par vienveidīgu tiesību normu piemērošanu soda noteikšanā;
- 3) par lietu izskatīšanu par krāpšanā apsūdzētām personām;
- 4) tiesu prakse kriminālprocesa izbeigšanā un personas atbrīvošanā no kriminālatbildības, pamatojoties

uz cietuša un apsūdzētā izligumu.

Ar 2008. gada 3. aprīļa grozījumiem likumā „Par tiesu varu” tika nostiprināta tiesnešu kopsapulču loma aktuālu tiesību normu interpretācijā un piemērošanā. Likums papildināts ar 49.1 pantu, kas nosaka, ka tiesu palātas un Senāta departamenta tiesnešu kopsapulce ir koleģiāla institūcija, ko aktuālu tiesību jautājumu apspriešanai sasauca Augstākās tiesas priekšsēdētājs.

Judikatūras datubāze

2005. gada 1. jūlijā uz Plēnuma un tiesu prakses vispārīnāšanas daļas bāzes tika izveidota Augstākās tiesas Judikatūras nodaļa.

Nodaļai tika uzticēti jauni uzdevumi un funkcijas: apkopot, atlasīt, apstrādāt un publicēt judikatūras datubāzē tiesu nolēmumus, kuriem ir nozīme tiesu judikatūras saskaņotības un attīstības veicināšanā, kā arī tiesu prakses apkopojumu veikšana administratīvo tiesību, civiltiesību un krimināltiesību nozarēs.

Ņemot vērā tiesu nolēmumu pieaugošo daudzumu un to sarežģītību, tika veikts mērķtiecīgs darbs judikatūras datubāzes izveidē. Virzība uz vienotu izpratni, risinot konkrētus tiesību jautājumus, tiesību piemērošanas efektivitāte – judikatūras datubāzes izveides mērķis.

2006. gada 28. jūnijā tika prezentēts vairāku gadu nopietna darba noslēgums - Augstākās tiesas un Tieslietu ministrijas kopīgs veikums: jaunais Tiesu informācijas sistēmas (TIS) modulis – judikatūras datubāze, kuras pamatuzdevums ir tiesu prakses vienotības un tiesu nolēmumu kvalitātes veicināšana.

Judikatūras datubāzes izstrāde veikta saskaņā ar likuma „Par tiesu varu” 28.6 panta „Tiesu informatīvā sistēma” ceturto un piekto daļu, kas noteic, ka Augstākā tiesa veido judikatūras datubāzi.

Līdz 2010. gada 1. novembrim judikatūras datubāzē atlasīti, sistematizēti un ievadīti 918 Senāta nolēmumi:

255 Civillietu departamenta nolēmumi;

296 Krimināllietu departamenta nolēmumi;

367 Administratīvo lietu departamenta nolēmumi.

Administratīvo tiesību jomā vairums tēžu satur Senāta atziņas par procesuāliem tiesiskiem jautājumiem – Administratīvā procesa likuma normu interpretāciju un piemērošanu. Līdzās Senāta atziņām procesuālos jautājumos datubāzē iekļautie nolēmumi satur arī tēzes par materiālo tiesību normu interpretāciju un piemērošanu nodokļu tiesībās, sociālās tiesībās, administratīvo pārkāpumu lietās.

Lēmumi, kas attiecas uz krimināltiesību nozari, skar gan Krimināllikuma Vispārīgajā daļā paredzētos tiesību institūtus, gan sevišķajā daļā paredzēto normu piemērošanu un tajos paredzēto noziedzīgo nodarījumu sastāva pazīmju izpratni, kā arī Kriminālprocesa likuma normu piemērošanu un interpretāciju.

Civiltiesību nozarē judikatūras datubāzē ievietoti nolēmumi saistīti tiesībās, darba tiesībās, dzīvokļu tiesībās, lietu tiesībās, kā arī risināti visdažādākie procesuālo tiesību normu piemērošanas jautājumi.

Tiesību prakse ir svarīga tiesību normu piemērotājiem un tikpat svarīga šī informācija ir visai sabiedrībai. Augstākās tiesas judikatūras datubāze sekmē vienotu pieeju likuma normu interpretācijā, novērš likumu pretrunas un aizpilda likumu robu, kā arī novērš pretrunas starp nolēmumiem līdzīgās lietās un nolēmumu iekšējās pretrunas.

Kopš 2009. gada maija Latvijas tiesu judikatūra ir publiska.

Par to, ka judikatūras datubāze juristiem bija nepieciešama, liecina skaitļi par tās apmeklējumu: 2009. gadā Augstākās tiesas judikatūras datubāze izmantota 244.986 reizes, 2010. gadā – 581.292 reizes.

PUBLICĒTI SENĀTA NOLĒMUMI

Senāta departaments	Nolēmumu krājumos 1996.-2009.g (% no izskatītajām lietām)	Internetā www.at.gov.lv 2004.-2010.g	Judikatūras datubāzē 2006.-2010.g
Civillietu departaments	2396 (21%)	360	255
Krimināllietu departaments	1655 (21%)	302	296
Administratīvo lietu departaments	*2004.-2009.g 575 (16%)	341	367
Kopā	4 626 (20%)	1003	918

Juridiski nozīmīgākie un interesantākie Senāta nolēmumi kopš 2002. gada tiek publicēti Augstākās tiesas mājaslapā.

Judikatūras piemērošana

Judikatūras izmantošana ir likumos noteikta prasība. Civilprocesa likuma 5. panta 6. daļā noteikts, ka „piemērojot tiesību normas, tiesa ņem vērā judikatūru”. 2008. gada 22. maija likums noteica, ka pamats atteikumam ierosināt kasācijas tiesvedību ir tad, ja jautājumā par kasācijas sūdzībā norādīto materiālo tiesību normu piemērošanu vai procesuālo tiesību normu pārkāpumiem attiecībā uz šo tiesību normu piemērošanu un interpretāciju Senāta spriedumos citās līdzīgās lietās ir izveidojusies judikatūra, un apelācijas instances spriedums atbilst tai.

Kriminālprocesa likuma 2. panta 2. punkts nosaka: piemērojot Eiropas Savienības (Kopienu) tiesu normu, ņem vērā Eiropas Kopienu tiesu judikatūru, bet Latvijas Republikas tiesību normu piemērošanā ievēro Satversmes tiesas sprie-

dumā sniegto attiecīgās normas interpretāciju.

Arī Administratīvā procesa likuma 15. panta 4. daļa runā par Eiropas Kopienu tiesas judikatūru. Taču 2009. gada 1. janvārī stājās spēkā likuma grozījumi jautājumā par pamatu atteikumam ierosināt kasācijas tiesvedību. 338.1. panta 2. daļa nosaka, ka senatoru kolēģija var atteikt ierosināt kasācijas tiesvedību, ja:

1) jautājumā par kasācijas sūdzībā norādīto konkrēto materiālo vai procesuālo tiesību normu pārkāpumiem attiecībā uz šo tiesību normu piemērošanu un interpretāciju Senāta Administratīvo lietu departamenta spriedumos citās līdzīgās lietās ir izveidojusies judikatūra un pārsūdzētais spriedums atbilst tai;

2) nerodas šaubas par pārsūdzētā sprieduma tiesiskumu un izskatāmajai lietai nav nozīmes judikatūras veidošanā.

Tiesu judikatūra sekmē tiesu prakses vienotību, kas savukārt nostiprina un veicina sabiedrības augstu uzticības līmeni Latvijas tiesu varai kopumā.

* Zigrīda Mita kopš 2001. gada bija Augstākās tiesas Plēnuma un tiesu prakses vispārīnāšanas daļas vadītāja, kopš 2005. gada - Judikatūras nodaļas vadītāja

Trisdesmit piecus gadus - no 1958. līdz 1993. gadam – regulāri bija izdots Augstākās tiesas biļetens. Žurnāls ar ļoti ierobežotu apjomu, ierobežotu tematiku, kas visus gadus darbojās tikai sabiedriskā kārtā, balstoties uz redkolēģijas locekļu entuziasmu. Kā 1990. gadā atzīmēja toreizējais Augstākās tiesas priekšsēdētājs Gvido Zemribo, „šis biļetens visus šos gadus bija vienīgais juridiskais periodiskais izdevums, kurš spēja saglabāt latviešu juridiskās terminoloģijas tīrību. No tā mācījās veselās juristu paaudzes.”

Augstākās tiesas biļetenā publicēti likumi un citi normatīvie akti, kas attiecās uz tiesu darbu, PSRS Augstākās tiesas un Latvijas PSR, vēlāk Latvijas Republikas Augstākās tiesas Prezidija un Plēnuma lēmumi, likumu grozījumu apkopojumi, tiesu praksi skaidrojoši Augstākās tiesas tiesnešu raksti. Tas bija izzinošs materiāls, ko savā darbā izmantoja visas Latvijas tiesneši, prokurori, advokāti un citi juristi.

1990. gadā Augstākās tiesas biļetens piedzīvoja izmaiņas. Tā otrais numurs iznāca vēl kā Latvijas PSR Augstākās tiesas biļetens, bet trešais numurs – jau kā Latvijas Republikas Augstākās tiesas biļetens, kura vāku rotāja Latvijas Republikas valsts ģerbonis un Atmodas simbols – ausekitis, kā arī devīze „Par tiesisku valsti!”. Šajā numurā bija publicēts arī vēsturiskais 1990. gada 2. martā pieņemtais Latvijas PSR likuma „Par Latvijas PSR tiesu iekārtu” 11. panta papildinājums par tiesneša amata nesavienojamību ar piederību partijām un sabiedriski politiskajām organizācijām.

1991. gadā tika apstiprināta jauna Augstākās tiesas biļetena redkolēģija: redaktors Mārtiņš Dudelis, redaktora vietniece Anda Krasīņa, redakcijas locekļi Māriete Kramiņa, Georgijs Kuzņecovs, Fricis Jaunbelzējs, Roberts Namatēvs, Rita Saulīte, Vilnis Vietnieks.

Pēdējais Latvijas Republikas Augstākās tiesas biļetens izdots 1993. gadā.

Latvijas Republikas Augstākās tiesas vadība, departamentu un tiesu palātu priekšsēdētāji vienojušies atjaunot Augstākās tiesas biļetenu izdošanas tradīciju. Pirmais atjaunotā biļetena numurs 2010. gada novembrī ir veltīts starptautiskajai konferencijai „Augstākās tiesas judikatūra un tās loma tiesiskās domas attīstībā Latvijā”, kas bija organizēta 2010. gada 15. oktobrī, atzīmējot Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta un tiesu palātu izveidošanas 15. gadadienu.

AUGSTĀKĀS TIESAS BIĻETENS

žurnāls
ar vēsturi

